Önsöz
İmam-I Nevevî'nin Hal Tercümesi
Müellifin Mukaddimesi
YOLCULUK VE ADABI
A. Genel Bilgiler
1. Yolculuk Adabı
2. Yolcu Namazı
3. Teyemmüm
B. HACCIN VACİB OLMASININ ŞARTLARI
1. Haccı Eda Etmeye Güç Yetirmek
2. Haccı Geciktirerek Eda Etmenin Hükmü
İHRAM
1. İhramın Mıkatları
A. Zaman Mikatı
b. Mekan Mikatı
2. İhramın Adabı
A. İhrama Girmenin Adabı
B. İhramın Sıfatı Ve İhramdan Sonra Yapılacak İşler
1. İfrad Hacı
2. Haccı Temettü
3. Hâccı Kıran
4. Hacca Mutlak Niyet Etmek
c. İhram Niyeti İle İlgili Bir Kaç Mesele
d. Telbiye
3. İhramın Yasakları
1. Dikişli Elbise Giymek
2. Güzel Koku Sürünmek
3. Saç Veya Sakalı Yağlamak
4. Tıraş Olmak Veya Tırnakları Kesmek
5. Nikah Kıymak
6. Cinsel İlişki Ve Öncüleri
7. Avlanmak
4. İhramla İlgili Bazı Meseleler
MEKKE'YE GİRMEK
1. Mekke'ye Girme Adabı
2. Tavaf
A . Tavafın Çeşitleri
b. Tavaf
c. Tavafın Keyfiyeti
D. Tavafın Şartlara Ve Vacipleri
e. Tavafın Sünnetleri ve Adabı
3. Sa'y
1. Sa'yın Vacipleri
2. Sa'yın Sünnetleri
4. Arafat'ta Vakfe Yapmak
1. Vakfenin Vacipleri
2. Vakfenin Sünnetleri:
a. Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması
b. Taarruf (Arafat Dışında Vakfe Yapmak)
c. Bazı Bidatîar

5. Arafattan Müzdelifeye İnmek
6. Müzdelifeden Minaya İnmek
7. Nahr Gününde Yapılan İşler
A. Mina'mn Sınırı
b. Cemrelere Taş Atmak
1. Cemrelere Atılan Taşın Cinsi
2. Taşların Atış Şekli
3. Taşları Atmak İçin Vekil Tayin Etmek
c. Hedy Ve Udhiye Kesmek
1. Genel Bilgiler
2. Udhiye ve Hedyin Kesim Vakti
3. Kurbanın Kesim Keyfiyeti
d. Tıraş Olmak
e. Ziyaret Tavafı Yapmak
f. Tahallül (Tıraş Olup İhramdan Çıkmak)
8. Nahr Gününde Yapılan Diğer İşler
9. Teşrik Günlerinde Mina'da Yapılan Diğer İşler
10. Haccın İşleri (Rükün Ve Vacipleri)
UMRE
A. Farziyeti
1. Umrenin Mikatları
2. Umre İçin İhrama Girmenin Keyfiyeti
B. Umrenin Bozulması
MEKKE'DE İKAMET ETMEK ve VEDA TAVAFI
A. Mekke'de İkamet Esnasında Yapılan İşler
B. Mekkedeki Ziyaret Yerleri
C. Veda Tavafı
1. Haremin Taşını Toprağını Örtüsünü Almanın Hükmü
2. Haremin Sınırı
3. Mekke'nin Özel Hükümleri
4. Bir Kaç Fıkhi Hüküm
D. Kabe'nin İlk Binası
1. Mescid-İ Haramın Genişletilmesi
2. Mekke İle İlgili Meseleler
3. Kabe'nin Örtüsü
4. Kabe'nin Süslenmesi
a. Kabe'nin Altınla Süslenmesi
b. Kabe'ye Güzel Koku Sürünmesi
RESULULLAHTN (S.A.V) KABRİNİ ZİYARET ETMEK
1. Medine'nin İsimleri
2. Resulullah (S. A.)'In Kabrini Ziyaret Adabı
3. Medinedeki Ziyaret Yerleri
4. Resulullah (S.A.)'In Mescidi
NÜSUKÜ TERKEDENE VACİP OLAN CEZALAR
A. Genel Bilgiler
1. Terki Halinde Haccı Bozmayan Şeyler
2. Terki Halinde Haccı Bozan Şeyler
B. İhsar
1. Genel Bilgiler
2. Hastalık Sebebiyle Mahsur Kalmak
3. Özel Şekilde Mahsur Kalmak
ÇOCUK VE KÖLENİN HACCI
A. Çocuğun Hac Yapması
1. İhramlı Çocuğun Yapacağı İşler

2. ihramlı Çocuğun Cinayet İşlemesi
3. Hac Esnasında Çocuğun Baliğ Olması
B. Kölenin İhrama Girmesi
C. Hac Yolculuğundan Dönme Adabı
D. Hac Emirliği

Önsöz

Allah'a sonsuz hamd ve sena, bize hac ibadetini uygulamasıyle öğreten sevgili Resulü Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.
İmam Nevevi, Şafii fıkhı sahasında otoriter bir şahsiyettir. Bu alanda yazdığı eserlerine ciltlerle şerhler yazılmıştır.
Hac ve umre konusunu fıkıh kitaplarında işlemesine rağmen, aynı konuyu müstakil olarak ele almış ve "el-Izah fi Menasik'il-Hac" ismi ile bir ciltlik orijinal bir eser hazırlamıştır. İbnu Hacer el-Hey-temi bu esere bir şerh yazmıştır.
Müellif, mukaddimesinde; yolculuk esnasında uyulması gereken adabı, yolcu namazı, yol arkadaşları ile güzel geçinme ve yolculuktan dönüş adabı... gibi konuları geniş bir şekilde açıklamıştır.
Bu bölümlerden sonra hac ve umre bahsini, Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret, Mekke, Medine ve Mescid'ül-Haremeyn hakkında bilgi vermiştir.
Hac ibadetini eda ederken işlenen suçların cezalarını bildiren bölüm, yolculuktan dönüş adabı ve Hac Emirliği konusu ile kitap son bulmaktadır.
Bilindiği gibi hac ibadeti tatbikat açısından zor bir ibadettir.
Nevevi eserinde haccın bütün inceliklerini ele almış, Haremin tarihi hakkında bilgi vermiş ve hac-cın icra edildiği yerlerin sınırlarını açık bir şekilde belirtmiştir.
Hac ve umre konusunda çok faydalı ve sahasında orijinal olan bu eseri, Allah'ın izni ile Türkçe'ye çevirdik. Bu çalışmayı bana nasip eden yüce Rabbime sonsuz hamd ve senalar olsun.
Kitaptan faydalanmayı pratik hale getirmek için bazı konuları bölümler halinde gösterdik; fasıl veya fer' başlığı ile gösterilen meselelere ana başlıklarını, bazı konulara da başlık koyarak meseleleri açık bir şekilde görünür hale getirdik ve kitabın ismini "Hac ve Umre" koyduk.
Metinde sık sık geçen "İmamın Görüşü" tabiri ile İmam Şafii'nin bizzat görüşü kast edilmektedir.
Tercümede, 1969 tarihinde Darü't - Te'lif Matbaası tarafından ibnu Hacer Heytenıi'nin haşiyesiyle birlikte ikinci baskısı yapılan metin esas alınmıştır.
Kitabı anlaşılır bir dille ve özenle hazırlamaya çalıştık. Bütün gayretlerimize rağmen gözden kaçmış hatalarımız olabilir. Okuyucunun samimi ve yapıcı tenkitlerini dikkate alacağımızı ve saygı ile karşılayacağımızı belirtmek isterim.
Kitabın şahsım ve herkes için faydalı ve sevaba vesile olmasını yüce rabbimden niyaz ediyorum.
Şüphesiz ki, hidayet ve başarı Allah'tandır.[1]

İmam-I Nevevî'nin Hal Tercümesi

Minhâc kitabının müellifi olan İmam-ı Nevevi Şeyhülislam, Hafizu'l-Kur'an, İmam Muhyiddin lâkabiyle tanınmış olup künyesi Ebu Zekeriyya ve ismi de Yahya'dır.
Babası Şerif bin Mür'î bin Hasan bin Hüseyin bin Muhammed bin Cum'a ibn-i Hüzzamünneve-vi'dir. (Neva Suriye'de bulunan Haveran'a bağlı bir köydür.)
Birçok büyük eser yazan bu zat Şafii mezhebinin büyük alimlerindendir. Aynı zamanda da bu mezhebin hem muharriri hem muhakkiki hem de mürettibidir. İlim ve ibadet bakımından da çağdaşlarının imamı ve bulunduğu zamanın en büyük ilim adamıydı. İbadetinden bir saat geri kalmaz ve hayatını Allah'a ibadet etmekten başka bir şeye sarfet-mezdi.
İmam-ı Nevevi Hicret'in 631. senesinde Neva köyünde doğmuş, on yaşındayken Kur'an-ı Kerim'in hıfzına başlamış ve bu arada bazı alimlerin yanında fıkıh derslerini de almıştır. İmam-ı Nevevi Hicret'in 649. senesinde tahsilini tamamlamak için Şam'da bulunan Hadis Medresesi'ne gelmiş ve Emevi Ca-mii'nin yanında bulunan Revaniye Medresesi'nde kalmıştır. Hicret'in 651. senesinde babasıyla beraber
Hacca giderek görevini tamamladıktan sonra tekrar Şam'a dönmüş ve 665. senesinde Hadis Medrese-si'nin başkanlığını yapmış, vefat edinceye kadar bu medresede ders okutmuştur.
Imam-ı Nevevi hazretlerine ders veren zatlar
1- Rıza bir Burhan
2- Büyük alim Abdülaziz bin Muhammed el-En-sari
3- Zeynuddin bin Ebdüddaîm
4- îmamüddin bin Abdülkerim el-Horastanî
5- Zeynuddin bin Halef bin Yusuf
6- Takyeddin bin Ebu'l-Yusuf
7- Cemaleddin bin Seyrafi
8- Şemseddin bin Ömer

Hocalarından okuyup dinlediği kitaplar
1- Kütüb-i Sitte (Altı meşhur hadis kitabı)
2- El-Müsned: Bu kitap İmam-ı Ahmed bin Han-bel'in yazmış olduğu hadis kitabıdır.
3- Beğavi'nin es-Sünne Şerhi
4- El- Muvatta'
5- Sünen-i Dar-e Kutni ve burada zikredilmeyen birçok kitaplar.
Müellifin fıkıh hocaları
1- El- Kazi et-Tiflisi
2- El-Kemal İshakü'l-Muarrî
3- Şemseddin Abdurrahman bin Nuh
4- İzzeddin bin Ömer bin Sa'dü'-Erbili
Müellifin lügat ilmindeki hocası
Mısırlı Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'dir.
Müellifin bazı talebeleri
1- El-Hatip Sadr Süleyman el-Caferi
2- Şehabeddin Ahmed bin Ca'van
3- Şehabüddin el-Erdûbi
4- Alaaddin bin Addar
5- İbn-i Ebi'l-Fethe
6- Şemseddin bin Attar ve isimlerini bilmediğimiz birçok talebe.
Müellifin ezberlemiş olduğu kitaplar
Müellifin kendisi Hafızü'l-Kur'an olduğu halde şu kitapları da ezberlemiştir.
1- Ettenbih ismindeki kitaptır ki bu kitabı 4,5 ayda ezberlemiştir.
2- El-Müzehhip. Bu kitabın da dörtte birini 15 gün içerisinde hocası Kemal bin Ahmed'in yanında ezberlemiştir.
Müellifin önemli eserlerinden bazıları
1- Sahih-i Müslim'in Şerhi
2- Riyazu's-Salihin
3- Minhacü't-Talibin
4- El-Ezkâr
5- El-Mecmu
6- Kitabu'l-Erbainü'n-Nevevi
7- El-İrşad fi Ulumi'l-Hadis
8- Et-Tekrip
9- El-Mübhemat
10- Tehrirü'l-Elfaş Li't-Tembih
11- El-Umde Fi Teşbihi't-Tenbih
12- El-İzah Fi'1-Menasık
13- El-Fetava
14- Er-Ravza
15- Şerhü'l-Mühezzeb (4 Cilt)
İmam-ı Nevevi'nin vefatı
İmam-ı Nevevi Hicretin 676. yılında Şam'da vefat eden hocalarının kabirlerini ziyaret edip hayatta bulunan arkadaşlarıyla vedalaşarak ve babasını da ziyaret ettikten sonra Kudus-i Şerife giderek Mes-cid-i Aksa'yla Hazreti İbrahim'in (a.s.) kabrini ziyaret etmiştir.
Bu ziyaretini tamamladıktan sonra asıl köyü olan Neva'ya geri dönmüş ve aynı yıl içerisinde, yani 676 yılında vefat etmiştir.
Cenab-ı Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. (Amin) [2]

Müellifin Mukaddimesi

Allah'a hamd olsun. Allah ki, celal, kerem, bol fazilet ve büyük nimet sahibidir. Allah ki, İslam ile bizi hidayete erdirmiştir. Bol nimetini ve büyük lüt-fünü bize tamamlamıştır. İnsanoğlunu diğer varlıklardan şerefli ve faziletli kılmıştır.
Rahmet ve şefkati ile bizi cennetine davet etmektedir. Kabe'yi tavaf etmeyi meşru kılmakla insanları şerefli kılmıştır. Zaman ve yılların tekerrürü ile hac etmeyi kolay kılmış, gücü yetenlere hatta anlayışsız ve azgın insanlara hac etmeyi farz kılmıştır.
En mükemmel, en büyük, tam ve kapsamlı hamd ile Allah'a hamd ederim. Birliğini ikrar ederek O'ndan başka ilah olmadığına, bir tek olduğuna şe-hadet ederim. Celal ve azametim ve herkesin O'na muhtaç olduğunu ikrar ederim. Tertemiz yaratılıştı olan ve yarattıkları arasından seçtiği efendimiz Hz. Muhammed'in, O'nun kulu ve resulü olduğuna şeha-det ederim. O'na salat ve selam olsun. Allah, fazilet ve şerefini indinde ziyadeleştirsin.
Bu kısa hamd ve salattan sonra bil ki, hac İslam'ın bir esasıdır. Alemlerin rabbi olan Allah'a itaatin en büyüğüdür. Hac; nebilerin, sair salih kulların şiarıdır. Allah'ın salat ve selamı tümünün üzerine olsun.
Haccm ahkamını beyan etmek, bölüm ve menasi-kini (işlerini) açıklamak, en mühim hususlardandır. Haccı sahih kılan ve bozan şeyleri, vaciplerini ve adabını, sünnetlerini, öncelikli meselelerini, haccdan sonra yapılacak işleri, açık ve gizli yönlerini bilmek; Harem ve Mekke'yi, Mescid ve

Kabe'yi ve onlara ilişkin ahkamı ve onları İslam'ın diğer beldelerinden ayıran özellikleri bilmek önemli hususlardandır.
Genel olarak haccm bütün maksadını, usul, füru ve akitlerinden ihtiyaç duyulanı ifa eden bütün şeyleri bu kitapta topladım, Hacc etmek isteyenin bilmesi gereken ve hoş karşılayacağı haberi ve ona gizli kalmayacak şeyleri kitaba ekledim. Genellikle ihtiyaç duyulan bilgilerin tümünü aldım. Hac etmek isteyenin ihtiyaç duyduğu şeyleri zikrettim. Hacı adayının genellikle bilmesi gereken menasiki (işleri), açık bir şekilde izah ettim. Menasik konusunda kimseye bir şey sormaya ihtiyaç duymayacaktır. Bu sözümle, bu kitaba sahip kişinin istediği meselenin fetvasını başkasından alma gereğini duymayacağını kast ediyorum. Kişinin bilmesi gereken meseleleri, delilleri ile kitapta bulacağım umuyorum.
Kitabın muhtasar olmasını tercih ederek ve fazla uzayacağından korkarak, delillerin büyük bir kısmını almadım. Açık ve kısa bir lisan kullanmayı tercih ettim. Böylece cahil olan onu anlar ve fakih olan da onu kusurlu görmez. Herkes ondan istifade eder.
Şeyh İmam Ebu Amir İbn-i Salah (Allah ona rahmet eylesin), hac menasiki konusunda güzel bir kitap yazmıştır. Kitabımda onun kastettiklerini zikrettim. Onun bir mislini veya daha fazlasını, istenen ve bilinmesine ihtiyaç duyulan meseleleri kitabıma ekledim.
İtimadım Allah'adır, işlerimi O'na havale ettim ve dayanağım O'dur.
Kitabta sekiz bölüm vardır. Birinci bölüm; "Yolculuk Adabı" hakkındadır. Bölümün sonunda haccm vacip olması ile ilgili bir fasıl vardır. İkinci bölüm; "İhram; ihramın yasakları, vacipleri ve sünnetleri" hakkındadır. Üçüncü bölüm; "Mekke'ye (Allah şerefini artırsın) girmek ve ona tealluk eden işler" hakkındadır. Bu bölümde sekiz fasıl vardır. Kitabın büyük kısmını bu bölüm teşkil etmektedir. Bölümün sonunda "Haccm rükünleri, vacipleri, sünnet ve adabı" özet olarak belirtilmektedir. Dördüncü bölüm; "Umre", beşinci bölüm; "Mekke'de ikamet etmek ve veda tavafı" hakkındadır. Burada Mekke, Harem ve Mescidin hükümleri hakkında bir çok mesele vardır. Altıncı Bölüm; "Resulullah (s.a.)'ı ziyaret etmek ve Medine'ye tealluk eden meseleler" hakkındadır. Yedinci bölüm; "Haccda yapılması emredileni terk eden veya bir mahzuru işleyene vacip olan şeyler" ve hoş karşılanacak bir çok mesele vardır. Sekizinci bölüm; "Çocuk, köle ve bunların hükmünde olan kişilerin haccı" hakkındadır. Bundan sonra şu fasıllar gelmektedir:
1. Yolculuktan dönme adabı.
2. Hac kafilesi başkanının yapması caiz veya vacip olan veya olmayan şeyler ve hoş karşılanacak bir çok mesele.
3. Her vakitte okunması müstehap olan zikirler. Bu zikirlerle kitap bitiyor. Başarı Allah'tandır. O bana kafidir. O ne güzel vekildir.
Ibn-i Ömer (Allah onlardan razı olsun), Resu-lullah (s.a)'m şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir; Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekat vermek, hac etmek ve ramazan ayında oruç tutmak." (Buhari-Müslim.)
Ebu Hureyre, Ebu Abdurrahman Bin Sahr (r.a.)'den, Resulullah (s.a.)'m şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Kim bu beyti hac eder, günah işlemez ve çirkin söz söylemezse, annesinden doğmuş olduğu günkü gibi günahlarından temizlenmiş olarak döner." (Buhari-Müslim)
Alimler, hadiste geçen "Refs" kelimesi, boş ve çirkin söz, günah ve sebepsiz yere söylenen söz ve yapılan işlere aldırmamanın ismi olduğunu,"Fısk" ise, büyük günahları işlemek ve küçük günahları işlemeye devam edip Allah'a asi olmanın ismi olduğunu söylemişlerdir.
Ebu Hureyre (r.a.)'den Resulullah (s.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir umre diğer umreye kadar arada geçen günahlara kefaret olmaktadır. Kabul edilmiş haccm mükafatı ancak cennettir." (Buhari-Müslim)
En sahih kavle göre makkbul olan hac, kendisinde günah işlenmemiş hacdır. Makbul olan hac böyledir, denilmiştir.
Haccm kabul edildiğinin alameti; kişinin daha önce üzerinde bulunduğu halden daha iyi bir hal üzere olması ve günah işlememesidir.
Sahiheyn ve diğer hadis kitaplarında hacın faziletini bildiren meşhur çok delil vardır. Burada işaret ettiğimiz deliller yeterlidir.
Allah'tan yardım dileyerek kitabın bölümlerine başlıyorum. O'ndan başarı, hidayet, siyanet ve riayet diliyorum. [3]

YOLCULUK VE ADABI

A. Genel Bilgiler
1. Yolculuk Adabı

1. Hacca gitmeye karar veren kimsenin; takvasına, tecrübesine, ve ilmine güvendiği kişi ile istişare etmesi müstehaptır. İstişare edilen kişinin de nasihatte bulunması, nasihatte bulunurken nefsinin nevasına uymaması, kendine pay çıkarmaması ve dünya menfaatini gözetmekten uzak durması vaciptir. Zira müsteşar kendisine güvenilen kimsedir ve din nasihattan ibarettir.
2. Hacca gitme kararı kesinleşen kişi, istiharede bulunmalıdır. İstihare haccm yapılıp yapılmaması ile ilgili değildir. Zira hac bir hayırdan ibarettir, istihare haccm yapılacağı zamanla ilgilidir. İstihare için önce iki rekat nafile namaz kılınır sonra şu dua okunur:
"Allah'ım! İlmine güvenerek senden hayır isterim, kudretine dayanarak senden güç isterim ve senden büyük fazlından isterim. Şüphesiz ki sen muktedirsin ve ben kudretsizim. Sen bilirsin ve ben bilmem. Sen gaybleri çok bilensin. Allah'ım! Bu işin; dinim, geçimim ve sonum, şimdiki halim ve geleceğim için hayırlı olduğunu bilirsen onu bana takdir et ve müyesser eyle, sonra onu, benim için bereketlendir. Eğer bu işin; dinim, geçimim ve sonum, şimdiki halim ve geleceğim için şer olduğunu bilirsen, onu benden çevir. Nerede ve ne zaman olursa olsun bana hayrı takdir et ve sonra beni onunla razı et ve kalbimi ona ısındır."
Namazın birinci rekatında fatihadan sonra "Ka-fırun" ikinci rekatında "İhlas" suresi okunur. Duadan sonra niyet ettiği şeyi yapmaya başlar.
3. Hacca gitme kararı kesinleşen kişi, bütün günahlarından ve kötü işlerden tövbe etmeli, zulmettiği kimsenin hakkını iade etmelidir. Mümkün olan borçlarını ödemeli, varsa yanındaki emanetleri sahiplerine vermelidir. Muamele yaptığı kişi ve dostlarından helallik almalı, vasiyetini yazdırıp şahit tutmalı, ödeme zamanı gelmemiş borçlarının ödenmesi için vekil tayin etmeli, aile efradı ve nafakası kendisine vacip olanların -dönünceye kadar- nafakalarını temin etmelidir.
Ödeme zamanı gelmiş borçları varsa ve zengin ise, borç sahibi yola çıkmasına mani olabilir ve onu hapsettirebilir. Borcunu ödeyecek durumda değilse, keza borcu vadeli ise borç sahibinden izin almadan sefere çıkabilir. Ancak borcun vadesi geldiğinde, ödemek üzere bir vekil tayin etmeden sefere çıkmaması müstehaptır.

4. Kişi yola çıkmadan anne ve babasının, kendisine iyilikte bulunan ve itaat ettiği kişilerin rızalarını almalıdır. Hacca giden kadın da kocasının ve akrabalarının rızasını almalıdır. Kişinin hanımını beraberinde hacca götürmesi müstehaptır. Annesi veya babası kişiyi hacca gitmekten men ederlerse; eda edeceği hac ilk senenin farz hacı ise onlara aldırış etmez, hoş karşılamazlarsa da ihrama girer. Çünkü onların haca karşı çıkmaları, Allah'a isyankarlık demektir. Şayet ihrama girecek olursa, annesi veya babası onu ihramdan çıkaramaz. Nafile haccı yapmaktan men ederlerse, ihrama girmesi caiz değildir. İhrama girmesi halinde en sahih kavle göre onu ihramdan çıkarabilirler. Koca karısını ihrama girmekten men edebilir. Şayet kadın kocasından izin almadan ihrama girmişse onu ihramdan çıkarabilir. En zahir kavle göre koca, karısını farz haccı eda etmekten men edebilir. Zira kocanın hakkı acele üzere eda edilir, hac ise ömrün sonuna kadar devam eden bir farizadır. Kadın ihrama girerse en zahir kavle göre, kocası onu ihramdan çıkarabilir. Karısını bo-şamışsa iddeti bitinceye kadar ihramda bekletir, ihramdan çıkaramaz. Ric'i talakla boşamışsa önce ona döner sonra ihramdan çıkarır. Koca karısını ihramdan çıkarabilir dediğimiz halde, bunun manası şudur: Kocası ona bir koyun kesmesini emreder, kadın bununla ihramdan çıkmaya niyet eder ve saçından üç veya daha fazla tel kıl keserek ihramdan çıkar. Kadın ihramdan çıkmamaya direnir ve kocası kendisiyle cinsel ilişkide bulunursa, taksiratından dolayı kadın günaha girer.

5. Hacı adayı, nafakasının şüpheden uzak helal maldan olmasına son derece dikkat etmelidir. Malı helal olmaz da şüpheli veya gasp edilen mal ile haccı eda ederse, zahir olan hükme göre haccı sahihtir. Fakat helal olmayan mal ile yapılan hac, makbul olmayıp kabul olmaktan uzaktır. Şafii, Malik, Ebu Ha-nife'nin -Allah onlara rahmet eylesin- ilk ve son alimlerden bir çoğunun görüşü böyledir. İmam Ahmet b. Hanbel ise, haram mal ile yapılan hac caiz değildir, diyor.

6. Hacı adayının, muhtaçlara dağıtmak üzere beraberinde fazla yiyecek götürmesi müstehaptır. Götürülecek yiyecek iyisinden olmalıdır. Zira Allah (c.c.) bir ayette şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Kazandıklarımızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın." (Bakara, 2 / 267)

Ayette geçen " Tayyib" kelimesinden iyi yiyecek, "Habis" kelimesinden de kötü yiyecek kast edilmektedir. İnfakta bulunurken gönül hoşluğu ile infakta bulunmak kabule daha yakındır.

7. Hac için alışveriş yaparken pazarlıkta fazla tartışmamak müstehaptır. Keza Allah'a yaklaştıran işlerde de tartışmamak müstehaptır. İmam Celil ebu Şa'şa Cabir bin Zeyd et-Tabii ve diğer alimler böyle demişlerdir.

8. Hacı adayının, yol azığına ve bineğine ortak almaması müstehaptır. Ortağın olmaması daha uygundur. Zira kişi ortaklıktan dolayı hayır ve sadakada bulunmayabilir. Her ne kadar ortağı kendisine izin verse de rızasının devamlı olacağına emin olamaz. Ancak kişinin yolculukta bir ortak edinmesi caizdir. Bu durumda hakkı olan şeylerde kısıtlı davranarak hak ettiğinden daha az alması müstehaptır. Yol arkadaşı olanlar, günde bir arkadaşlarının yanında yemek için toplanmaları güzel bir davranıştır.

Toplu halde yemek yerlerken; arkadaşlarının hoş karşılayacaklarından emin olanların yemekten çok yemelerinin sakıncası yoktur. Emin değillerse kendi haklarından fazlasını yememeleri gerekir. Bu ribaya giren bir husus değildir, Sahabelerin kendi yiyeceklerini birbirine kattıkları hakkında sahih hadisler vardır.

9. Hac yolculuğu için kuvvetli ve güzel bir binek tenlin etmek müstehaptır. Mezhebin sahih görüşüne göre, hacca binekle gitmek, yürüyerek gitmekten faziletlidir. Sahih hadislerde peygamber (s.a.)'in binek üzerinde hacca gittiği sabittir. Bineği aynı zamanda yük hayvaniydi. Mahmel ve hevdecden başka üzerinde yük ve semer bulunan hayvanla hacca gitmek müstehaptır. Bu durum tevazuya daha yakın olup konu ile ilgili sahih hadisleri zikrettik.

Hacı adayı -bineği satın almış olsun kiralamış olsun- seferi boyunca tüm hal ve davranışlarında mütevazi olması kendisi için daha uygundur. Hayvanı icare etmişse, yükleyeceği yükün tümünü hayvan sahibine bildirmesi ve ücret konusunda onu razı etmesi gerekir. Hayvana binmesi halinde; zayıflık, hastalık veya benzeri bir nedenle zarar görürse, mahmelde oturmasında bir beis yoktur. Bilakis mah-melde oturması müstehaptır.

Kişi; reislik, yüksek bir makamda bulunması, soylu olması veya ibadet ehli olması, şeref veya halk arasında hatırı sayılır olması veya servet ve mürüvvet sahibi olması gibi dünyevi maksatlardan herhangi bir maksatla yük hayvanına veya semerli hayvana bin-. meyi hor görmesi, sünnetin terki için mazeret sayılamaz. Zira Resulullah (s.a.) zatı itibariyle bu tip cahillerden çok çok hayırlıdır. Allah daha iyi bilir.

Hacı adayının celale hayvanına binmesi mekruhtur. Celale; kazurat yiyen deve veya yük devesi-dir. Çünkü İbni Ömer (r.anhüma)'den rivayet edilen sahih hadiste Resulullah (s.a.), celale hayvanına binmekten nehyetmiştir.

10. Bir kimse hacca gitmeye karar verdiği zaman, haccın keyfiyetini öğrenmelidir. Bu farzı ayındır. Çünkü yanlış yapılan ibadet sahih değildir. Bu itibarla hacı adayının beraberinde hac nıenasiki-ni açıklayan ve maksadını ihtiva eden bir kitap götürmesi müstehaptır. Menasikin meleke haline gelmesi için, kitabı devamlı mütalaa etmeli ve yol boyunca tekrar etmelidir. Bunu yapmayan haccın bir şartım veya bir rüknünü veya bunlara benzer bir hususu ihlal edeceği nedeniyle hacsız geri döneceğinden korkulur. Bir çok kişi, haccın menasikini bildiklerini zan ederek, Mekke'nin avam halkını taklid etmektedir. Bunlara aldanmamalı, bu fahiş bir hatadır.

11. Hacı adayı; iyilik isteyen, kötülükten hoşlanmayan, daima hatırlatan, bilinen hususlarda yardımcı olan münasip -mümkün ise- alim bir arkadaş edinmelidir. Böylece menasik ve iyi ahlakı öğreten bir yardımcı temin etmiş olur. Bu arkadaşı onu, ilim ve ameliyle yol arkadaşlarının kötü ahlak ve sıkıntılarından men eder.

Bazı alimler, dost ve akrabalardan değil, yabancı bir kimseyi arkadaş edinmenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Ancak şunu düşünmek gerekir ki, arkadaşın güvenilen akraba veya dostlardan seçilmesi evladır. Zira kişinin dost ve akrabası, mühim işlerde yardımcı olur ve şefkatli davranır. Kişi yol boyunca arkadaşının rızasına uymaya özen göstermelidir. Her biri diğerinin sıkıntısına tahammül etmeli, her biri diğerini kendinden üstün görmeli ve birbirlerine saygı duymalıdırlar. Kişi kendini üstün görmemeli ve saygı beklememelidir. Zaman zaman gördüğü eziyet ve cefalara karşı sabırlı olmalıdır. Arkadaşı ile arası açılır ve durumu düzeltmezlerse, acele üzere ayrılmalıdırlar. Böylece işleri düzelir, haccın kabul olmamasına sebeb olan şeylerden kurtulur ve gönül hoşluğu içerisinde hacı eda ederler. Kin, kötü zan, kötü konuşma ve hac ibadetine arız olan diğer şeylerden de uzak durmuş olurlar.

12. Hacı adayı gidiş ve dönüşte ticaretle meşgul olmaktan el çekmesi müstehaptır. Çünkü ticaret yapmak kalbi meşgul eder. Ancak ticaret yaparsa haccın sıhhatine tesiri olmaz. Kişi hac ibadetini eda ederken ihlaslı olmalı ve hac ibadeti ile Allah'ın rızasını araması vaciptir. Zira bir ayette şöyle buyurul-maktadır:

"Halbuki onlara ancak dini yalnız ona has kılarak Allah'a kulluk etmeleri emrolunmuştu." (98 Beyyine,5) Sıhhatinde ittifak edilen bir hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Ameller niyete göre değer alır." Şu halde farz veya nafile haccı eda etmek isteyen, sadece ibadet niyetiyle eda etmelidir. Şayet kişi, hayvanını kiraya vererek veya ücret karşılığında hizmet ederek haccı eda ederse caizdir. Fakat haccın faziletini kaçırmış olur.

Bir kimse başkasının yerine hac ederse ücretle de olsa, sevabı daha büyüktür. Ama ücret almaması daha iyidir. Ücret alması hac etmesine mani değildir ve bu en helal kazançtır. Çünkü başkası için en büyük ibadet meydana gelmekte ve kendisi bu münasebetle şerefli mekanları görmekte ve Allah'ın fazlını dilemektedir.

13. Sefere perşembe günü çıkmak müstehaptır. Sahih hadiste sabit olduğu gibi, Kab bin Malik (r.aj'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: " Resulullah (s.a.) sefere perşembe günlerinde çıkardı. Şayet perşembe gününde çıkamayacak olursa sefere pazartesi gününde çıkardı. Çünkü O, pazartesi günü Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir."

Sefere sabah erkenden çıkmak müstehaptır. Sahr el-Gamidi (r.a.), Resulullah (s.a.)' m şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Allah'ım sabahın erken vaktini ümmetim için bereketli kıl." Resulullah (s.a.) bir orduyu veya bir seriyeyi savaşa gönderirken onları sabahın erken vaktinde gönderirdi. Tüccar olan sahabe Sahr, ticarete giderken sabahın erken saatlerinde giderdi. Bu münasebetle servet sahibi oldu ve malı çoğaldı. Bu hadisi ebu Davud ve Tirmizi rivayet etmiş ve hadisin hasen olduğunu söylemişlerdir.

14. Evinden yola çıkan kimsenin iki rekat sefer namazı kılması sünnettir. Birinci rekatında fatihadan sonra "Kafırun", ikinci rekatında "İhlas" suresi okunur. Resulullah (s.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişi sefere çıkarken ailesi yanında rükua vardığı iki rekattan daha hayırlı bir şey bırakmış olmaz." Selamdan sonra da "Ayet'el-Kürsi ve Kureyş" surelerini okur. Okunan her yer ve zamanda Kur'an'm bereketi olduğu bilindiği gibi, bu iki sure hakkında da seleften gelen haberler vardır. Hatta bir çok eserde; bir kimse evinden çıkarken "Ayet'el-Kürsi"yi okursa, evine dönünceye kadar hoşlanmadığı bir şeyin kendisine isabet etmeyeceği bir cemaatten rivayet edilmiştir. Bundan sonra ihlas ve kalb huzuru ile din ve dünyası için kendisine kolay gelen işler için Allah'tan yardım ve başarı diler. Hayvanına binince veya arabadaki yerine oturunca, Enes (r.a.)'den rivayet ettiğimiz şu duayı okur:

"Allah'ım! Sana yöneldim ve sana sığındım. Allah'ım! Beni endişelendiren ve endişelendirmeyen işlerde, sen bana kafi ol. Allah'ım! Takvayı bana azık kıl, günahlarımı affet."

15. Kişi yola çıkarken; aile efradı, komşuları ve dostları ile vedalaşması sünnettir. Vedalaştığı kimseler de kendisiyle vedalaşırlar ve her biri diğeri için şöyle dua eder:

"Dinini, emanetini ve amelinin sonuçlarım Allah'a emanet ediyorum. Allah takvayı sana rızık eylesin ve günahlarını affetsin ve nerede olursan hayrı sana kolaylaştırsm."

16. Sahih rivayette olduğu gibi, kişi evinden çıkarken Resulullah (s.a.)'m yola çıktığı esnada okuduğu şu duayı okuması sünnettir:

"Allah'ım! Sapmaktan ve saptırmaktan, kaymaktan ve kaydırmaktan, zulmetmekten ve zulme-dilmekten, cahillik etmekten ve cahilliğe uğramaktan sana sığınırım."

Enes (r.a.)' den rivayete göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bir kimse evinden çıkarken:

"Allah'ın ismiyle. Allah'a tevekkül ettim. Güç ve kudret ancak Allah'tandır." derse, ona:

- Sana kafi gelindi, hıfz edildin ve hidayet olundun." denilir.

Evinden çıkan herkesin bu duayı okuması müstehaptır. Evden çıkarken bir sadaka vermek, keza herhangi bir ihtiyacı gidermeye çalışırken bir sadaka vermek müstehaptır.

17. Kişi evinden çıkıp vasıtaya binerken "jJLji !*Iw" demesi müstehaptır. Devesine bindiği zaman ela:

"İtaat altına almaya gücümüzün yetmediği bunu (biniti) hizmetimize veren Allah'a hamd ve teşbih ederim. Şüphesiz biz, Allah'a dönücüleriz." der. Bundan sonra üç defa " Jj 'jûiJl ", sonra da üç defa *JJİ " der ve şu duayı okur:

"Ey Allah'ım Seni takdis ederim. Şüphesiz ben kendime zulmettim. Beni af et; çünkü günahları ancak sen affedersin." Zira bu konuda sahih hadis va-rid olmuştur. Bu duaya şu cümleleri eklemek de müstehaptır:

"Allah'ım! Bu yolculuğumuzda iyilik ve takvaya ve razı olacağın amellere muvaffak kılmanı dileriz. Allah'ım ! bu yolculuğumuzu kolaylaştır ve uzunluğu kısalt. Allah'ım! Seferde yardımcımız ve ehl-i iya-limizin koruyucusu sensin. Allah'ım! Yolculuğun zorluklarından üzücü manzaralarından ve seferden dönüşte malda, ailede ve kötü manzaradan sana sığınırım." Bu hususta sahih hadis varid olmuştur.

18. Yolcunun geceleyin fazla yol alması müstehaptır. Enes (r.a.) den rivayet edilen hadiste Resulul-lah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: "Geceleyin yol alınız. Çünkü gece alman yol, katlanarak alınır."

Yolcunun, gece ve gündüz vereceği molada, her iniş ve yokuşta hayvanına istirahat ettirmesi müstehaptır. Geceleyin hayvanın sırtında uyumaktan sakınmalıdır. Hayvana gücünden fazla yük yüklemesi ve zaruret olmaksızın onu aç bırakması haramdır.

Deve sahibi, deveye fazla yük yüklerse, kiralayan onu bundan men etmelidir. Deve güç yetirirse binen kişi bir başkasını arkasına alabilir. Meşhur hadislerde bu caiz görülmüştür.

Hayvan durmuş halde iken uzun sürecek bir işten dolayı binici hayvanın sırtında beklememelidir. Belki iner işini bitirip yürümeye başladığı vakit biner. Ancak inmemeyi gerektiren bir mazereti varsa inmeye bilir.

Hayvanın sırtında hitap etmekten nehyeden meşhur hadisler vardır. Resulullah (s.a.)'ın bineği üzerinde hitap ettiği Sahiheynde rivayet edilmesi, zikrettiğimiz gibi zaruret sebebiyle olmuştur .

19. Hacı adayı; aşırı yemek, süslenmek ve refah gibi davranışlar ile bol çeşitli yemekleri yemekten sakınmalıdır. Zira hacının saçı dağınık ve vücudu kirlidir. Kendi hizmetçisi ve hayvanı ile dilenci ve diğer insanlara karşı hoşgörülü ve güzel ahlaklı olmalıdır. Mümkün olduğu kadar yolda ve çeşme başında insanlarla münakaşa etmekten, sert konuşmaktan ve izdiham yaratmaktan sakınmalıdır. Dilini; kötü sözden, gıybetten, hayvanına lanet okumaktan ve bütün çirkin sözlerden korumalı ve Resulullah (s.a.)'in şu sözünü devamlı hatırlamalıdır:

"Her kim ki hac eder, çirkin söz ve günah işlemekten sakınırsa annesinden doğmuş olduğu günkü gibi günahlarından temizlenmiş olarak döner."

Hacı adayı, dilenci ve zayıflara karşı hoş görülü davranır, onlara kızmaz, yol azığı almadan ve vasıtasız yola çıkanı kınamaz. Bilakis mümkün derecede onlara yardımcı olur. Bu şekilde davranamazsa, onları güzel bir şekilde çevirir ve yardım konusunda kendilerine duacı olur.

20. Resulullah (s.a.), yalnız başına yola çıkmaktan hoşlanmazdı. Bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: "Tek başına yola çıkan bir şeytandır. Yola

çıkan iki kişi, iki şeytandır. Yola çıkan üç kişi ise bir gruptur."
Kişi yol arkadaşlarıyla birlikte yürümelidir. Yalnız başına ve yolun sağında veya solunda yürüme-melidir. Zira bu sebeble kendisine bir zararın dokunmasından korkulur.
Yola çıkan üç veya daha fazla kişi ise, aralarında en iyi ve güzel görüş sahibi olanım başkan seçmeli ve ona itaat etmelidirler. Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayete göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: "Yola çıkan üç kişiden biri başkan olsun." Ebu Davud bu hadisi hasen senetle rivayet etmiştir.
21. Yolcunun beraberinde köpek veya çıngırak bulundurması mekruhtur. Müminlerin annesi Ummü Habibe (r.anha)'den rivayete göre, Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Beraberinde çıngırak bulunan kafileye melekler arkadaşlık etmez." Ebu Davut bu hadisi hasen senetle rivayet etmiştir. Ebu Hüreyre (r.a.)' den rivayet edilen hadiste ise Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Beraberinde köpek veya çıngırak bulunan kafileye melekler arkadaşlık etmez." Bu hadis sahih olup Müslim sahihinde rivayet etmiştir.
Ebu Davut ve diğerlerinin süneninde geçen hadiste ise Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Çıngırak şeytanın zurnasıdır." Şeyh ebu Amir bin Salah {Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: "Bu hususlardan biri, bir başkası tarafında işlenir de yolcunun bunu gidermeye gücü yetmezse şöyle der:
24. Yolcu bir eve girdiğinde; Müslim'in sahihinde Halvete binti Hakim (r. anha)'den rivayet ettiği şu duayı okuması sünnettir. Halvete diyor ki, Resulullah (s.a.)'in şöyle dediğini işittim: Kim bir yere indiği zaman şöyle derse, oradan ayrılıncaya kadar ona herhangi bir şey zarar vermez:
22. Yolcunun, tepelere çıktığında tekbir, vadi ve benzeri yerlere indiğinde teşbih okuması sünnettir. Tekbir ve teşbihleri okurken sesi aşırı şekilde yükseltmek mekruhtur. Çünkü sahih hadiste bundan nehyedilmiştir.
23. Bir köyü veya bir evi gördüğünde yolcunun şöyle demesi müstehaptır:
"Yaratıklarının şerrinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınırım."
Yolcu yükünü indirirken teşbih okuması müstehaptır. Bunun delili Enes (r.a.)'den rivayet ettiğimiz şu hadistir: Enes (r.a.) diyor ki: " Bir yere girdiğimizde yükümüzü indirinceye kadar teşbih okurduk."
Yolcunun yükünü yolun ortasına indirmesi mekruhtur. Bunun delili Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edilen şu hadistir: " Yolun ortasına yatmayın, orası gece hayvanlarının yeridir."
25. Karanlık çökünce yolcunun, Ebu Davut ve diğerlerinin süneninde geçen ibni Ömer (r. anhüma)' dan rivayet ettiğimiz duayı okuması sünnettir. İbni Ömer diyor ki, Resulullah (s.a.) yola çıkıp gece olunca şöyle derdi:
"Allah'ım! Senden bu yerin ve içinde bulunan halkın ve içinde bulunan şeylerin hayrını isterim. Ve onun, içinde bulunan halkın ve içinde bulunulan şeylerin şerrinden sana sığınırım."
"Ey yer! Benim Rabbim ve senin Rabbin Allah'tır. Senin şerrinden, içinde yaratılanların şerrinden ve üzerinde yürüyenlerin şerrinden Allah'a sığınırım. (Allah'ım) Aslandan, insandan, yılan ve akrepten, bu yerin sakinlerinden, doğuran ve doğandan sana sığınırım."
Ben diyorum ki, hadiste geçen "Esved" kelimesinden maksat şahıs (insan) tır. Lügatçılara göre her şahsa "Esved" denilir. İmam ebu Süleyman el-Hitabi diyor ki, "Sakin'ül-Beled" cinlere denilir. "Beled'ül-Arz" ise, hayvanların yerleştikleri yere denilir. Orada evler bulunmasa da hüküm böyledir. "Veled'ül-İblis'ten" kasıt, muhtemeldir ki şeytanın doğurduklarıdır, dedi.
26- Yolcu bir topluluktan, bir insandan veya başka bir şeyden korktuğu zaman ebu Davut, Nesai ve diğerlerin süneninde geçen ebu Musa el-Eşari (r.a.)' den sahih senetle rivayet ettiğimiz duayı okur. Resulullah (s.a.), bir kavimden korktuğu zaman şöyle derdi:
"Onların yakasını sana tuttururuz ve onların şerrinden sana sığınırız."
Yolcunun, üzüntü ile ilgili duaları her yerde ve çok okuması müstehaptır. Buhari ve Müslim'in sahi-hindeki ibni Abbas (r.anhüma)'m hadisine göre Resulullah (s.a.) her üzüntü anında şöyle derdi:
"Büyük ve hilim sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük arşm sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve şerefli Arş'm Rabbi Allah'tan başka ilah yoktur."
Enes bin Malik (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, bir iş Resulullah (s.a.)'ı üzdüğü zaman şöyle derdi:
"Ey devamlı var olan ve başkalarını varlıkta tutan! Rahmetinden imdat isterim." Hakim bu hadisin senedi sahihtir, demiştir. Yolcunun muhtaç olduğu ve hakkında bir çok hadis ve eserin varid olduğu diğer hususları, "el- Ezkar" adlı kitabımda açık bir şekilde delilleri ile birlikte topladım. Bunların bir kısmını burada özet olarak zikredeceğim.
Yolcu, serkeşlik eden hayvanının kulağına şu ayeti okur denilmiştir:
"Allah'ın dininden başka bir din mi arzu ediyorlar. Halbuki göklerde ve yerde kim varsa ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na dönecektir." (Ali İmran, 3 / 38
Hayvanı kaçtığı zaman iki veya üç defa: "Ey Allah'ın kulları! Yakalayınız." diye nida eder.
Hayvanın süratli gitmesi, neşelenmesi ve nefes alması, rahatlanması ve kolaylık görmesi için şiir söylemesi müstehaptır. Bu konuda bir çok sahih hadis varid olmuştur.
Gemiye binen şu duayı okur:
"Onun yürümesi ve durması Allah'ın ismiyledir. Rabbim şüphesiz ki affedici ve merhamet sahibidir." (Hud, 41) ve "Gerektiği kadar Allah'ı tanıya-madüar."(En'am91)
28. Yolcu, yolculuğu süresince; kendisi, anne ve babası, dostları, müslümanlarm valileri ve diğer müslümanlarm din ve dünya işleri için dua eder. Ebu Davut, Tirmizi ve diğerlerinin süneninde geçen, ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edilen sahih hadiste Resu-lullah fs.a.) şöyle buyurmuştur: "Üç kişinin duası kabul olunur: "Mazlumun, misafirin, anne ve babanın çocuğu için yaptığı dua." Ebu Davud'un rivayetinde "Çocuğu için" ibaresi yoktur. [4]

2. Yolcu Namazı

Yolcunun devamlı abdestli olması ve abdestle uyuması müstehaptır. Ayrıca namazları meşru vakitlerinde kılmasına özen göstermelidir.
Yolcu olan kimse, namazlarını kısaltarak ve birleştirerek kılabildiği gibi, kısaltmadan ve birleştirmeden de kılabilir. Veya bu iki şıktan birine göre

namazlarını eda edebilir. Ancak bu konudaki ihtilaftan kurtulmak için namazları birleştirmeden sadece kısaltarak kılmak daha faziletlidir. Zira imam ebu Hanife ve diğer alimler (Allah kendilerine rahmet eylesin) yolculuk halinde namazları kısaltmanın vacip olduğunu, Arafat ve Müzdelife dışında başka zamanlarda namazları birleştirerek kılmanın haram olduğunu söylemişlerdir.
Yolcu namazlarını kısaltarak kılmak isterse, ihram tekbirini alırken namazı kısaltarak kılacağına niyet etmesi gerekir. Öğle, ikindi ve yatsı namazlarını kısaltarak her birini ikişer rekat halinde kılması caizdir. Yolculuk halinde geçirdiği namazları yolculuk esnasında kısaltarak kaza edebilir. Fakat kısaltmadan kaza etmesi daha faziletlidir. Kısaltarak kaza ederse en sahih görüşe göre caizdir.
Namazları birleştirerek kılması halinde öğlen ve ikindi namazını, öğlen veya ikindi vaktinde; akşam ve yatsı namazını da akşam veya yatsı vaktinde birleştirerek kılması caizdir. İsterse ikinci (ikindi) namazı, ilk (öğle) namazın vaktinde; dilerse birinci namazı ikinci namazın vaktinde kılabilir. Ancak öğle vaktinde mola verilmişse ikindiyi öne alması, öğlen vaktinde hareket halinde ise öğleyi ikindiye tehir etmesi daha faziletlidir.
Yolcu, namazlarını birinci vakitte birleştirerek kılarsa bunun üç şartı vardır:
1. Önce birinci namazı kılmaya başlamak.
2. Henüz birinci namazdan ayrılmadan namazı birleştirerek kılmaya niyet etmek ve niyeti ihram tekbiri alırken söylemek.
3. Her iki namazı arka arkaya kılmak, sünnet veya başka bir namaz ile aralarını ayırmamak.
Bu şartlardan biri yoksa namazlar birleştirilemez. Bu durumda ikinci namazı vaktinde kılmak vacip olur. Namazların arasım iki veya üç kelime ile ayırmanın zararı olmaz. Yolcu teyemmüm sebebiyle namazların arasını ayırırsa bunun zararı olmaz. Şöyle ki; Birinci namaz için teyemmüm alır, namazını kılıp selam verdikten sonra ikinci namaz için teyemmüm eder ve aşırı bir gecikme olmadan ikinci namaza başlarsa, mezhepçe kabul edilen rivayete göre caizdir.
Namazları birleştirerek ikinci vakitte kılmak isteyen, ilk namazı tehir ederek her iki namazı birlikte kılmaya niyet etmesi vaciptir. Niyet birinci namazın vakti girdikten sonra yapılmalıdır. Birinci namazın vakti devam ettiği müddetçe niyet, namazın sığabileceği bir vakte kadar tehir edilebilir. Kişi namazı tehir etmeye niyet etmez de vakit çıkarsa, günahkar olur ve namazı kazaya kalmış sayılır. Bununla ilgili hüküm "Namazı kısaltarak kılmak." bölümünde geçti. Namazları birleştirerek kılarken önce birinci namazı kılmak ve her iki namazın arasını (uzun bir fasıla ile) ayırmamak sünnettir. Buna muhalefet edilirse, yani önce ikinci namaz kılınır ve namazların araşma bir fasıla girerse en sahih görüşe göre caizdir. Ancak daha evvel geçtiği gibi, namazları birinci vakitte birleştirerek kılmanın hükmü bunun aksinedir. Yani önce ikinci namazı kılmak veya namazların arasım ayırmak caiz değildir.
Yolcu namazı ile ilgili bir kaç hususu burada belirtmekte fayda vardır:
1. Yolculuk esnasında namaz birleştirilerek birinci vakitte kılmırsa, bir ezan ve her bir namaz için kamet okunur. Bir görüşe göre ise ezan okunmaz. Namazlar birleştirilerek ikinci vakitte kılmırsa en sahih görüşe göre, aynı şekilde yapılır. Bir görüşe göre bunda ezan okunmaz. Bir başka görüşe göre ise, cemaatin toplanacağı ümit edilirse ezan okunur, aksi halde okunmaz.
2. Yolculuk halinde cemaatle namaz kılmak müstehaptır. Ancak sefer hali dışında cemaatle kılınan namazdan müekked değildir.
3. İkamet halinde olduğu gibi, sefer halinde de namazlara tabi olan Revatib sünnetleri kılmak sünnettir. Öğle ve ikindi namazlarını birleştirerek kılan kimse; önce öğlenin ilk sünnetlerini, sonra öğlen namazım, ondan sonra da ikindi namazını ve daha sonra öğlenin son ve ondan sonra da ikindinin sünnetlerim kılar.
4. Yolculuğunun mesafesi, iki veya daha fazla merhale olan kimse, üç gün üç gece mestler üzerine meshedebilir. Meshin müddeti, mestler giyilip bir ha-des halinin vukuundan sonra başlar. Mesh, ayakta yıkanması farz olan mahalli örten mestler üzerine yapılması caizdir. Mestler, ayakların altını ve dört bir yanını örtmesi şarttır. Mafsal yumru kemiklerinin üst kısmını örtmesi şart değildir. Örtünmesi şart olan kısım kapanırsa, topuğun üstten görünmesi zarar vermez.
Abdest tam alındıktan sonra giyilen mest geçerlidir. Süresi bitmedikçe, yolcu bir mesh ile istediği kadar farz veya nafile namaz kılabilir.
Cenabet ve diğer vacip veya sünnet gusüller için mest üzerine mesh yapmak caiz değildir. Meshin müddeti esnasında yolcu cünüp olur veya kadının hayız hali başlarsa, mestleri çıkarır ve abdest aldıktan sonra mestleri yeniden giyer. Şayet ayaklarını mestlerin içerisinde yıkarsa, cünüplüğü kalkar ve namazı sahih olur. Ancak mestleri abdest üzerine yeniden giymedikçe onları mesh etmesi caiz değildir. Geçerli olan meshin sıfatı ise, mestin altı ve üstünü parmaklarla çizgiler halinde mesh etmektir. Yalnız üst kısmının bir bölümü meshedilirse caizdir. Sadece alt ve yan taraflarının bir bölümünü mesh etmek en sahih görüşe göre caiz olmaz.
Meshi; el, bir çubuk, bir bez veya başka bir şeyle yapmanın hükmü aynı olup caizdir. Kişi mestler üzerine suyu damlatır veya çekmeksizin onların üzerine ellerini üzerlerine koyarsa veya mestleri yıkarsa en sahih görüşe göre, caizdir. Ancak mestleri yıkayarak mesh etmek mekruhtur.
Meshin müddeti biter veya mestleri çıkarmakla ayaktan yıkanması farz olan mahallin bir kısmı görünürse bu durumda bakılır: Kişi abdestsiz ise yeniden abdest alır. Şayet su ile alman abdest üzere mestleri giymişse, isterse bu abdest üzere mestleri yeniden giyer ve başka bir şey yapmasına gerek yoktur. Abdest alırken mestler üzerine mesh ederek giymişse, yeniden abdest alması gerekir. Sadece ayaklarını yıkarsa sahih görüşe göre caizdir. Fakat abdes-ti yeniden alması daha faziletlidir.
Bu bölümde mestler üzerine mesh etmeyi zikrettim. Çünkü genellikle yolcu, temiz olan suya çok ihtiyaç duymakta ve mestler üzerine mesh etmek kendisine daha kolay gelmektedir.
Bu bölümle ilgili meseleler pek çoktur. Burada teyemmümü özet olarak belirttim. Allah daha iyi bilir.
5. Uzun veya kısa yolculukta binit üzerinde veya yürüyerek herhangi bir yöne yönelip nafile namaz kılmak caizdir. Yürüyerek namaz kılan kişi, ihram tekbiri alırken, rükua varırken ve secde ederken kıbleye yönelmelidir. Bu durumların dışında kıbleye yönelmek şart değildir. Lakin gittiği yönden başka bir yöne yönelmemesi şarttır. Ancak kıbleye yönelmek için yönünü değiştirebilir.
Yaya yürüyen kişi, rükua varır ve secde eder. Binit üzerinde olan kişi binitini kıbleye yöneltmesi mümkün ise diğer tekbirler için değil, ihram tekbiri alırken kıbleye yöneltmesi lazımdır. Binit katar halinde olması veya hayvanın serkeş olması nedeniyle kıbleye doğru çevirmek mümkün değilse, kıbleye yönelmesi şart değildir. Ama tahtırevanda olur ve kıbleye dönme imkanı varsa, kıbleye dönmesi şarttır. Nafile namazların hükmü de böyledir.
Ne sebeple olursa olsun kıbleye yönelmeden farz namazları kılmak; yönü kıbleye doğru olsa da hareket halindeki binit üzerinde farz namazları kılmak caiz değildir. Kıyam, rüku, secde veya namazın herhangi bir hususunu ihlal eden binit üzerinde kılman namaz sahih değildir. Belirtilen

şartlar yerine getirilir ve kıbleye yönelme imkanı varsa veya binit üzerinde tahtı revan veya başka bir şey olur veya binit hareket halinde olmayıp durmuş halde ise, sahih mezhebe göre namaz caizdir. Arkadaşlarımızın çoğunluğu bu şekilde kılman namazın sahih olduğunu söylemişlerdir. Bir kısmı ise, sahih olmadığım söylemişlerdir. İmamı Haremeyn ihtilaf olmaksızın bu şekilde kılman namazın sahih olmadığım söylemiştir.
Hareket halinde olan binit üzerinde farz namaz kılmak sahih değildir. İmamın ve cumhurun (Allah onlara rahmet eylesin) görüşüne göre hüküm böyledir. Bir başka görüşe göre ise, bu durumda kılman namaz sahihtir . Hareket halindeki gemide ve sahile bağlı kayıkta farz namaz kılmak caiz olup bunda ihtilaf yoktur.
En sahih görüşe göre, kişilerin taşıdığı sedir üzerinde, bağlı salıncakta, Bağdat ve benzeri yerlerde karşıdan karşıya geçen kayıkta, mukim kişinin namaz kılması sahihtir.
Anlattığımız bütün bu durumlar, zaruret olmadığı hallerde geçerlidir. Ashabımız dediler ki, yolcu binitinden inerse, yol arkadaşlarından geri kalacağı veya kendisi veya malına gelecek bir tehlikeden korkarsa, farz namazını binit üzerinde kılar ve sonra iade etmesi vaciptir. Adak ve cenaze namazının hükmü de farz namazın hükmü gibidir.
6. Kişi üzerinde eğer ve benzeri bulunan binitin sırtında rüku ve secdelerde alnını hayvanın yelesine, eğer ve semerine koyması gerekmez. Bilakis yolda giderken rüku ve secde için eğilmesi kafi olup secde için rükudan fazla eğilmelidir. Mümkün ise rüku ve secdenin arasını ayırmak vaciptir. Eğilirken imkan ölçüsüne varacak derecede eğilmek vacip değildir.
Binit üzerinde namaz kılanın bedenine, elbisesine bineğin eğerine ve semerine bitişen sair şeylerin temiz olması şarttır. Hayvan idrar yapar veya bir necasete basarsa veya eğer üzerinde bir necaset olup üstünü örter ve öylece namazım kılarsa zararı olmaz. Keza necaseti binitine çiğnetirse en sahih görüşe göre namaza zararı olmaz. Yaya yürüyerek namaz kılan kişi, kasıtlı olarak necasete basarsa namazı bozulur. Yürürken muhafazalı ve ihtiyatlı davranmakla mükellef değildir. Ama ihtiyaç duymadığı işlerden sakınması şarttır. İhtiyaç sebebiyle binitini sürerse caizdir. Mazeret olmadan biniti sürer veya yürürken mazeretsiz acele ederse en sahih görüşe göre namazı bozulur.
Binit üzerinde veya yürürken nafile namaz kılınması halinde, yolculuğun ve yürümenin devam etmesi şarttır. Şayet kişi namaz esnasında evine ulaşırsa kıbleye tam dönerek namazını tamamlaması ve binit üzerinde ise inmesi şarttır. Bir köyden geçerse binit üzerinde namazını tamamlayabilir. Namaz için binitten inmek vaciptir dememiz halinde, kişinin binit üzerinde kıbleye yönelmesi ve rükünleri tam yapma imkanı varsa ve binit hareket halinde değilse, binit üzerinde kılman namazı caizdir
Yürüyerek namaz kılan kişi, kast ettiği yönden başka tarafa döner veya biniti başka tarafa döner ve dönülen yön kıble ciheti ise zararı olmaz. Ama kasıtlı olarak kıble cihetinden bir başka yöne dönerse namazı sahih olmaz. Fakat unutarak veya hata ederek kendi yolunda olduğunu zan ederek döner de kısa zamanda yönüne doğru dönerse namazı bozulmaz. Fazla bir zaman geçtikten sonra dönerse, en sahih görüşe göre namazı bozulur. Biniti serkeşlik ettiği için gittiği yönden dönerse, en sahih görüşe göre, fazla zaman geçmeden dönerse namazı bozulmaz. Araya uzun bir fasıla girerse namazı bozulur.
7. Yolcu, kıbleyi kesin olarak bilmezse kıbleyi bildirecek biri varsa ona itimat eder, kendisi görüş beyan edemez. Ancak kıbleyi bildirenin adaletli olması şarttır. Bu konuda erkeğin, kadının ve kölenin hükmü aynıdır. Kafirin, fasığın ve buluğ çağma yaklaşmış olsa bile çocuğun haberine itimat etmez. Kıbleyi haber verenin içtihat yapabilecek derecede olup olmamasının hükmü aynıdır.
Kişi, kıbleyi bildirecek kimseyi bulamazsa, görüş beyan etmeye muktedir ise, kıbleyi tespit eder ve kıble zannettiği tarafa yönelir. Fakat kıbleyi gösteren işaretlere göre görüş beyan etmelidir. Kıbleye delalet eden işaretler pek çoktur. Bunların en kuvvetli olanı kutup yıldızıdır. En zayıf olanı ise rüzgardır. Bu işaretlerle kıbleyi bulabilenin başkasını taklit etmesi caiz değildir. Buna rağmen başkasını taklit ederek kıbleye yönelirse, namazını sonradan kaza etmesi lazımdır. Zira bu davranışı ile günaha girmektedir. Vakit daralırsa, istediği tarafa yönelerek namazını kılar ve sonradan iade eder.
Kendi imkanıyla kıbleyi bulmaya çalışan kimse; bulut, karanlık veya delillerin çakışması nedeniyle delillerle kıbleyi bulamazsa, en sahih görüşe göre başkasına uymaz, belki bildiği bir tarafa yönelerek namazını kılar ve sonradan iade eder.
Kör olmak veya görememek gibi bir sebeple kıbleyi bulmakta aciz kalan ve delilleri bilemeyen kimse; mükellef, müslüman, adil ve kıblenin delillerini bilen kimseye uyması vaciptir. Görüşüne uyulan kişinin; erkek, kadın, hür veya köle olmasının hükmü aynıdır.
Taklid, görüş beyan eden kimsenin düşüncesini kabul etmektedir. Bir kimse iki kişinin değişik görüşleriyle karşı karşıya kalırsa, istediği kişinin görüşüne uyabilir. Ama güvenilir ve alim olanın görüşüne uyması evladır.
Kıbleyi gösteren delilleri öğrenmeye kadir olan kimsenin, delilleri bilen kimse gibi olup başkasını taklit etmesi caiz değildir. Şayet taklit ederek namaz kılarsa, taksiratı sebebiyle namazını kaza etmesi gerekir.
Bir kimse herhangi bir tarafa yönelerek namazını kılar da sonra kıble konusunda hata ettiğini kesin öğrenirse, en sahih görüşe göre namazını iade etmesi lazımdır. Hata ettiğini zannederse, iade etmesi lazım değildir. Hatta dört vakit namazın her birini birer tarafa yönelerek kılarsa, sonradan iade etmesi gerekmez.
8. Su bulamayan kişi suyu araştırır, bulamazsa teyemmüm eder. Su bulur da kendisinin, arkadaşlarının, hayvanının veya değerli olan bir hayvanın susuzluk nedeniyle suya ihtiyacı varsa, teyemmüm eder su ile abdest almaz. Susuzluğun aynı günde olması veya sonraki günlerde olması veya başka bir suya ulaşmadan önce olması hüküm açısından aynıdır. Ashabımız dediler ki, bu durumda kişinin suyu kullanması haramdır. Çünkü ölüme sebebiyet vermek şiddetle haramdır. İçmenin bedeli olmaz ama abdes-tin bedeli vardır. Bu meseleyi anlamak ve halk arasında yaymak gerekir. Zira hacı adaylarının bir çoğu ve diğerleri bu konuda hataya düşüyorlar. Bazıları insanların suya ihtiyaçları olduğunu bildikleri halde suyu abdest için kullanıyorlar. Böyle bir abdest şüphesiz ki haramdır. Zikrettiğimiz bu hususlarda cenabet veya hayızdan yıkanma veya diğer yıkanmaların hükmü, abdestin hükmü gibidir. Suya ihtiyaç duyulduğu zamanda, suyu abdestte kullanmanın daha faziletli olduğunu tahayyül eden cahildir, hatası büyüktür. Ancak içmek için suya ihtiyaç olmadığı zamanda suyla abdest almak daha faziletlidir.
İçme suyuna ihtiyaç duyan, ister kişinin yol arkadaşı olsun, ister kafileden biri olsun, ister süvari kafilesinden biri olsun hükmü aynıdır.
Su sahibi, suyu vermekten çekinir ve içmek için suya ihtiyacı yoksa, orada susuzluk sebebiyle sıkıntıda olan suyu zorla alabilir. Şayet kavga eder ve su sahibi ölürse boş yere ölmüş olur. Katile kısas uygulanmaz, diyet veya kefaret ödemez. Ancak su sahibi, suyu isteyen kişiyi öldürürse kısas veya diyet ve kefareti tazmin eder. Su sahibinin içmek için suya ihtiyacı varsa, su sahibi daha önceliklidir.
Bir kimse abdest için suya ihtiyaç duyar da sahibinin suya ihtiyacı yoksa, ona vermesi gerekmez ve o şahsın suyu zorla alması caiz değildir. Zira

onun teyemmüm etmesi mümkündür ve bil ki, su sahibinin veya arkadaşının veya değer taşıyan bir hayvanın içmek için suya ihtiyacı varsa, her iki halde de başka
bir suya ulaşmadan önce teyemmüm ederek namaz kılar ve namazı iade etmez.
Yolcu piyasa fiyatıyla su bulur da parası yolda ihtiyaç duyacağı şeyler ve gidiş-dönüş için olan paradan fazla ise, suyu piyasa fiyatıyla alması lazımdır. Su piyasa fiyatından daha fazla bir fiyatla satılıyorsa satın alması gerekmez. Fiyattaki artış az olsun çok clsun hükmü aynıdır. Ancak normal piyasa fiyatıyla alması müstehaptır. Normal piyasa fiyatı, suyun bulunduğu yer ve mevcut duruma göre olan değeridir
9. Kişi, hibe veya para karşılığında sahibinden suyu talep etmelidir. Kendisine hibe ederse kabul etmesi lazımdır. Su sahibi, suyu bedava verirse bizzat talep etmeye gerek yoktur. Kişi yeteri derecede su bulamazsa, en sahih görüşe göre elde ettiği suyu kullanması lazımdır. Geriye kalan organlar için teyemmüm eder. [5]

3. Teyemmüm

1. Teyemmüm; temiz, tozlu ve organa yapışan toprakla yapılır. Kumla karışık olan toprakla yapılan teyemmüm sahihtir. Sadece kum veya kireçle karışık toprakla veya benzeri bir şeyle yapılan teyemmüm sahih değildir.
Kişinin, toprağı bulamayacağı ihtimali varsa, teyemmüm için beraberinde bir torba içinde biraz toprak bulundurması müstehaptır.
2. Teyemmüm, iki veya daha fazla darbe ile yüz ve dirseklere kadar elleri mesh etmektir. Sünnet olan teyemmümü iki darbe ile yapmaktır. Cenabet veya abdest için teyemmüm etmenin hükmü aynıdır.Teyemmümün niteliği anlattığımız şekildedir.
3. Henüz vakit girmeden farz namaz için teyemmüm etmek sahih olmaz. Keza en sahih görüşe göre, revatib olan sünnetlerin de hükmü böyledir. Bir teyemmüm ile birden fazla farz namaz kılınamaz. Kişi farz namazla birlikte bir teyemmümle namazdan önce veya sonra vakit içinde veya vakit dışında dilediği kadar nafile namaz kılabilir.
4. Abdest için suyu kullanması vacip olduğu halde bulamadığı için teyemmüm eden kişi, namazını iade etmesi gerekmez. Yolculuk mesafesi uzun olsun kısa olsun hükmü aynıdır. Şayet vakit çıkmadan namazdan sonra veya namazda iken suyu bulursa namazı sahih olup iade etmesi gerekmez.
5. Yolcu su veya toprak bulamazsa, sadece farz namazları -vakte hürmeten- abdestsiz kılar. Su veya toprağı bulunca abdest alır ve bu namazları iade eder. Suyu kullanması halinde bir hastalık, bir yara veya benzeri bir sebeple telef olacağından korkar, bir organını veya menfaatini kaybedeceğinden veya hastalığının ziyadeleşmesinden, ağrının artmasından veya açık bir organda aşırı bir yaranın meydana gelmesinden korkarsa teyemmüm eder, namazını kılar ve iade etmesine gerek yoktur.
6. Herkesi kapsayan özellikle hac yoluna giren kimsenin bilmesi gereken bir husus da cenaze ile ilgili hükümlerdir. Bu bölüm geniş bir bölümdür. Bu konuyu Allah'ın yardımıyla bir cilt olacak kadar fıkıh kitabında topladım. Burada bir hacı adayının bilmesi gereken ana meseleleri kısa olarak açıklıyacağım:
Bir süvari veya kafileden biri ölürse, ölüm haberi alan kişilere; onu yıkamak, kefenlemek, cenaze namazını kılmak ve onu defin etmek vaciptir. Güçleri yettiği halde bu işlerden birini terk ederlerse hepsi günahkar olur. Bir kaçı bu işleri yaparsa diğerleri bu günahtan kurtulur. Ölüm haberi alamayanlar günaha girmiş olmazlar.
Cenazeyi yıkamak için su bulunmazsa; yüzüne ve ellerine teyemmüm aldırırlar ve kefenlerler. Sonra kendileri teyemmüm eder ve cenaze namazım kılarlar. Cenazeye teyemmüm ettirmeden cemaatin teyemmüm etmesi sahih değildir. Çünkü namaz vakti girdikten sonra teyemmüm etmek sahih olur. Cenaze namazının vakti, cenaze yıkandıktan veya ona teyemmüm ettirildikten sonra girer.
Kefenin en azı, sahih olan görüşe göre bütün bedeni Örtecek kadardır. Denildiğine göre, kefenin avreti örtecek kadar olması yeterlidir. Kefenin en mükemmel olanı, erkekler için üç, kadınlar için beş elbise şeklinde olmasıdır. Her çeşit kumaş kefen olabilir. Fakat kefenin ipekten olması caiz olmadığı gibi erkeği ipekten kumaşla kefenlemek de caiz değildir. Kadını ipekten kumaşla kefenlemek mekruh olmakla birlikte caizdir.
İhramda iken ölen erkeğin dikişli elbise ile ke-fenlenmesi caiz değildir. Kafası örtülmez ve ona güzel koku sürünmez. Kadının da yüzünü örtmek caiz değildir. Dikişli elbise ile kefenlenmesi ise caizdir. Kadının yüzü dışında kafasını ve bütün bedenini örtmek vaciptir.
Cenaze namazını bir kişinin kılmasıyla muhtar olan görüşe göre, farz eda edilmiş olur. İmamın en zahir görüşü böyledir. Bir başka görüşe göre iki ve bir diğer görüşe göre de dört kişinin kılması şarttır.
Namazın cemaat halinde veya cemaatsiz kılınması caizdir. Muhtar olan görüşe göre, erkeklerin bulunması halinde kadm veya çocuklar tarafından kılman cenaze namazı ile farz eda edilmiş olmaz.
Mezar, cenazeyi yırtıcı hayvanlardan koruyacak ve kokusunu dışarıya vermeyecek derecede en az bir çukur şeklinde olmalıdır. Bu işlerin bir kısmını yapmak mahzurlu ise mümkün olanı yapılmalıdır. Allah daha iyi bilir.
7. Yola çıkan kimseye tavsiye edilmesi gereken müekked hususlar şunlardır: Kişi yolculuğunda hayır yapmaya haris olmalıdır. Suya ihtiyaç duyanlara su vermelidir. Kolay ise arkadaşlarından geri kalmış kimseleri taşımalıdır. Zira sadakanın en faziletlisi zaruret veya ihtiyaca göre yapılan sadakadır. Mekke yolunda dört sadakayı yapmak tercih edilmelidir:
1. Hac yolunda herkesin bir ihtiyacı olmaktadır.
2. Yolda ihtiyacı giderecek bir belde bulunmamaktadır.
3. İhtiyaç olacak endişesiyle cimrilik göstermekten kişi nefsiyle mücahede etmelidir.
4. Kabe'yi tavaf etmek isteyene yardımcı olmak. [6]

B. HACCIN VACİB OLMASININ ŞARTLARI

Bu bölüm haccm vacip olmasının şartları ile ilgili kısa bir bölümdür. Kişinin hayatında bir defa Kabe'yi tavaf etmesi ve adadığı haccı eda etmesi vaciptir.
Haccı eda etmek açısından insanlar dört kısımdır:

1. Haccı sahih olanlar.
2. Bizzat eda ettiği haccı sahih olanlar.
3. Eda ettiği haccm farz hac yerine sayılan kimseler.
4. Kendisine hac vacip olanlar.
Birinci kısımda bulunanlar, mutlak şekilde haccı sahih olanlardır. Bunun şartı da sadece müslü-nıan olmaktır. Buna göre kafirin haccı sahih değildir. Kafir olana haccı teklif etmek şart değildir.
Mümeyyiz olmayan çocuk veya delinin yerine velisi ihram giyerse caizdir. Bizzat hac edenin haccı sahih olması için müslüman ve mümeyyiz olması şarttır. Deli veya mümeyyiz olmayanın hac etmesi caiz değildir. Mümeyyiz veya kölenin yapacağı hac sahihtir. Eda edilen haccm farz hac yerine sayılmasının dört şartı vardır:
1. Müslüman olmak.
2. Akıllı olmak.
3. Hür olmak.
4. Buluğ çağma ermiş olmak.
Fakir olan kişi kendini hacla mükellef sayar ve hac ederse, haccı farz olan hac yerine geçer.
Farz haccm vacip olmasının beş şartı vardır:
1. Müslüman olmak.
2. Buluğ çağma ermiş olmak.
3. Akıllı olmak.
4. Hür olmak.
5. Güç yetirmek. [7]

1. Haccı Eda Etmeye Güç Yetirmek

Haccı eda etmeye güç yetirmek iki şekilde olur:
1. Hac etmeye bizzat güç yetirmek.
2. Başkası vasıtasıyla hac etmeye güç yetirmek. Birinci kısımla ilgili beş şey vardır:
1. Kendisi ile Mekke arasında dört veya daha fazla merhale olan kimse, bir vasıtaya sahip olmalıdır.
2. Yol azığının bulunması.
3. Yolun emniyetli olması.
4. Sıhhatli olmak.
5. Haccın edası için gerekli vaktin bulunması.
Kişi yürümeye muktedir olsa da bir vasıtaya sahip olması şarttır. Ancak muktedir olanın hacca yürüyerek gitmesi daha faziletlidir. Kişinin şiddetli bir zorluk duymadan binek üzerinde durabilmesi şarttır. Şayet tahtırevan veya binitin üzerine konulacak, sıcak ve soğuktan koruyacak gölgelik gibi şeylere ihtiyacı varsa, bunlara da sahip olması şarttır. Kişi, muhtaç olduğu şeylerin parası dışında misli fiyat veya ücreti misille binite sahip olma imkanı varsa hükmü aynıdır.
Azığın hacca gidip dönünceye kadar yeterli olması, gidiş-dönüş süresinde ihtiyaç duyulan nafakadan ve kendisine nafakası-giysisi lazım olanların nafakasından fazla olması; ihtiyaç duyduğu mesken ve hizmetçiyi temin edecek kadar olması, peşin veya ve-resiyeli olan borcundan fazla olması, ayrıca kişinin canı, malı ve eşi için yolun emniyetli olması şarttır.
Kadın, beraberinde kocası veya emin olduğu bir mahremi veya güvenilir üç kadın olmadıkça hac kendisine vacip olmaz.
Deniz yolu daha güvenli ise o yolu tercih etmek vacip olup güvenli değilse vacip olmaz. Adet haline gelmiş mola yerlerinde su ve azığın ve örfe göre hayvan yeminin bulunması şarttır.
Hacca giden kişinin sağlık durumuna gelince; şiddetli bir zarara uğramaksızm binit üzerinde durabilecek kadar sıhhatli olması şarttır.
Kısıtlılık altında bulunanın hükmü, kendisine hac vacip olanın hükmü gibidir. Keza âmâ olanın beraberinde kılavuzu olduğu takdirde hükmü böyledir.
Hacca gitme zamanı ise, hac için belirtilen şartlar mevcut olup normal yürüyüşle eda etmeyi mümkün kılan zamanın bulunmasıdır.
İkinci kısım olan güç yetirme şartına gelince; kişinin ölüm, yaşlılık, sakatlık, iyileşmesi umulmayan hastalık veya fazla meşakkate katlanmadan binit üzerinde duramama gibi çok yaşlılık sebebiyle hac etmekten aciz olup yerine bir başkasına hac ettirmektir. Bu acizlik, diri olanın acizliğidir ki, buna ma'dub (hacı eda etmekten aciz kalmak) denir.
Hayatta iken güç yetirip de hac etmeden ölen kişinin yerine hac yapmak, terekesi varsa vaciptir. Terekesi yoksa mirasçılarının onun yerine hac yapmaları vacip değildir. Ancak ister vasiyet etmiş olsun veya olmasın mirasçılarının veya başka birisinin onun adına hac yapması caizdir. İzin vermedikçe ma'dub adına hac etmek caiz değildir.
Niyabet (vekillik), kişinin kendisi yerine hac etmek üzere kiraladığı kimseye verecek malı olduğu zaman vacip olur. Bu mal, özellikle kişiyi icare ettiği gün ihtiyacından fazla olmalıdır. İster süvarinin ister yaya gidenin ücretine malik olsun hükmü aynıdır. Fakat kiralanan kişinin ücreti misle razı olması şarttır.
Kişi niyabet için mal bulmaz da çocukları, erkek veya kız torunlarından biri teberru olarak onun yerine hac etmek isterse, ma'dub değilse niyabeten hac ettirmesi lazım gelir. Kardeşi veya yabancı birisi teberru olarak onun adına hacca gitmek isterlerse en sahih görüşe göre, kabul etmek mecburiyetindedir. Çocuğu veya başkası hac için kendisine mal verirlerse kabul etmek mecburiyetinde değildir. Ölü veya ma'dub olan kişi adına vekaleten nafile hac yapmak en sahih görüşe göre caizdir.
Vekilin haccı eda etmesinden sonra ma'dubun acizliği ortadan kalkar veya hastalığı geçerse, en sahih görüşe göre, vekilin yaptığı hac geçerli [8]

olmayıp ma'dubun bizzat hac etmesi lazımdır.

2. Haccı Geciktirerek Eda Etmenin Hükmü

Haccın vacip olmasının şartları mevcut olunca kişinin o yıl içinde değil, terahi (geciktirme) üzere haccı eda etmesi vacibtir. Kendisine hac farz olan kişi, haccı eda etmekten aciz kalacağından korkmazsa haccı tehir edebilir. Eda etmekten aciz kalacağından korkarsa, en sahih görüşe göre geciktirmesi haramdır. Mezhebimizin görüşü böyledir.
İmam Malik ve ebu Hanife (Allah onlara rahmet eylesin), imam Ahmet ve Müzni haccın acele üzere eda edilmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir.
Mezhebimize göre kişi haccını tehir eder ve ölürse, en sahih görüşe göre, tefrit sebebiyle asi olarak ölmüş olduğu bilinir. Asi olarak ölmüş olmak şunu ifade eder:
Bir kimse bir davaya şahitlik eder ve dava henüz karara bağlamamışken ölürse, ifadesine göre karar verilmez. Şahidin fasık olduğu anlaşılması gibi. En sahih görüşe göre, hacca gitmeye imkan bulup da gitmezse, gitmediği ilk seneden itibaren değil, son seneden itibaren asiliğine karar verilir.
Bir kimseye hac farz olursa başka bir hac yapması sahih olmaz. Kişi farz, kaza veya adak hac yapması gerekirse, önce farz olan haccı eda eder, sonra kazaya kalan haccı ve daha sonra adak haccı eda eder. Farz haccı eda etmesi gereken kişi, başka bir hacca niyet ederse, farz hac yerine geçer, niyet ettiği hacca sayılmaz. Kaza veya adak gibi hacc borcu olan, -farz hacc dışında- başka haccı eda edemez. Farz haccı eda etmediği halde başka hacc için ihrama girerse, eda etmesi gereken hacca sayılır.
Ma'dub (aciz) kişi, kendisi yerine kaza haccı yapmak üzere bir vekil tayin eder ve farz haccı eda etmemişse, vekilin eda ettiği hac farz hacc yerine sayılır. Şayet iki vekil tayin eder ve her iki vekil aynı senede hac ederlerse en sahih görüşe göre caizdir.
Bu bölümün tali meseleleri çoktur. Burada işaret ettiğimiz hükümler, belirtmediğimiz meseleler için bir açıklama mahiyetindedir. Allah daha iyi bilir. [9]

İHRAM

1. İhramın Mıkatları
Hac ihramı için iki inikat vardır:
A. Zaman Mikatı

Zaman mikatı; şevval, zilkade ve zilhiccenin son on günü olup bayramın birinci günün fecri doğuncaya kadar devam eder. Bu vakitlerin dışında hac için ihrama girmek sahih değildir. Bir kimse bu vakitlerin dışında ihrama girerse, hac için geçerli değil umre için geçerli olur ve en sahih görüşe göre umresi, farz olan umre yerine sayılır. Bir görüşe göre umre yapmış olur, farz umre yerine geçmez. Bir başka görüşe göre ise umre olmaz. Belki hac ihramından çıkar ve umre ihramına girerek umre yapar. Bir görüşe göre bayram akşamında giyilen ihram, hac için geçerli olmaz. Bilakis hükmü, hac ayları dışında giyilen ihramın hükmü gibi olur.
Bir kimse, hac aylarından önce mutlak şekilde ihrama girerse, umre ihramı olur. [10]

b. Mekan Mikatı

Mekan mikatları açısından insanlar iki kısma ayrılırlar:
1. Mekke'nin yerlisi veya yabancısı olanlar. Mekke yerlisinin mikatı bizzat Mekke'dir. Bir görüşe göre, Mekke ve haremin sair yerleridir. Sahih olan birinci görüştür. Mekke'nin yerlisi, Mekke'nin her tarafında ihrama girebilir. En faziletli mikat hakkında İmam'm (Allah ona rahmet eylesin) farklı iki görüşü vardır. Bir görüşüne göre kişi evinin kapısında, diğerine göre ise mescidi harama yakın bir yerde ihrama girer. Mekke'de mukim olanın tevriye günü ihrama girmesi müstehaptır. Terviye günü zilhiccenin sekizinci günüdür. Mekke'de ikamet eden, isterse ifrad haccı için isterse kıran ve umre için ihrama girsin mikatı belirttiğimiz yerdir. Denildi ki, kıran haccı için ihrama girmek isteyen, hil bölgesine en yakın yerde ihrama girer. Umre için ihrama girmesi de böyledir. İlk zikrettiğimiz daha sahihtir.
2. Afaki olanlar. Bunlar Mekke yerlisi olmayanlardır. Bunların mikatı beş yerdir:
1. Zülhüleyfe: Medine yönünden gelenlerin mi-katıdır. Burası -Mekke cihetinden- Medine'ye altı mil kadardır. Mekke ile arası on merhaledir.
2. Cuhfe: Şamdan gelip Tebuk yolundan Mısır ve Mağripten gelenlerin mikatıdır. Mekkeye yakınlığı üç veya üçten fazla konaktır.
3. Karn: Buna Karn'ül-Menzil ve Karnü's-Saa-lip de denir. Hicaz ve Yemen Tihame yönünden gelenlerin mikatıdır.
4. Yelemlem: Buna el-Melemu da denir. Tihame-den gelenlerin mikatıdır. Tihame Yemenin bir kısmıdır. Yemen, Necd ve Tihameyi içine almaktadır. Ashabımız dediler ki, hadis ve başka eserlerde belirtildiği gibi Yelemlem, Yemenden gelenlerin mikatıdır.
Bundan kasıt;Tihameden gelenlerin mikatıdır, bütün Yemenlilerin mikatı değildir, demektir. Yemen Necdinden (üst tarafından) gelenlerin mikatı, Hicaz Necdinden (üst tarafından) gelenlerin de mikatıdır.
5. Zat-u Irk: Doğudan gelen Horasan ve Iraklıların mikatıdır. Bu son üç mikatm herbirinin Mekke ile olan arası iki konaktır.
Iraklıların ve doğudan gelenlerin Akik vadisinde ihrama girmeleri daha faziletlidir. Akik, Zat-ı Irk'a yakın bir vadidir.
Mikatlardan uzak bir yerde veya bizzat inikatlarda ihrama girmek şart değildir. Bilakis hizalarına gelindiğinde ihrama girmek, mikatta ihrama girmek gibidir. Her mikatm Mekke'ye en uzak tarafında ihrama girmek daha faziletlidir. Mekke'ye en yakın yerde ihrama girmek de caizdir. Çünkü mikatm kendisinde ihrama girilmektedir. Bu mikatlar, aynı yönden gelenlerin mikatıdır. Hac veya Umreye niyet edip bu mikatlardan birine dahil olmayanlar, uğradıkları herhangi bir mikatta ihrama girerlerse ihramları geçerlidir. Kişinin mikata ulaşmadan aile efradının bulunduğu veya bulunmadığı yerde ihrama girmesi caizdir. En faziletli mikat hakkında farklı iki görüş vardır. En. sahih olanına göre, Resulullah (s.a.)'in sünnetine

uyarak mikatta ihrama girmektir, ikinci görüşe göre ise, kişinin aile efradının bulunduğu yerde ihrama girmesi daha faziletlidir.
Evi mikat ile Mekke arasında olan kişinin mikatı, oturduğu köy ve bedevilerin kurdukları çadırlardır. Mekke'ye en uzak yerde ihrama girmek müstehap olup en yakın yerde ihrama girmek ise caizdir. Bir kimse, denizden veya başka bir yoldan hacca gider de belirtilen beş mikattan birine yolu uğra-mazsa, Mekke'ye en yakın mikatın hizasına geldiğinde ihrama girer. Herhangi bir mikatın hizasına gele-mezse, Mekke'ye iki konak uzaklıkta ihrama girer. Şayet bir yer tespit edemezse, durumu araştırır ve en ihtiyatlı olan duruma göre hareket eder.
Bir kimse mikat sınırına gelir de hac veya umre yapmak isterse, orada ihrama girmelidir. Şayet ihrama girmeden mikatı geçerse, günah işlemiş olur ve mazereti yoksa oradan geri dönmelidir. Şayet yol korkusu, arkadaşlarından geri kalma veya vaktin dar olması gibi bir sebepten dolayı dönemezse, ihrama girer ve ibadetine devam eder. Ancak dönemedi-ği için bir kurban kesmesi gerekir. Daha ihrama girmeden mikata döner ihrama girerse veya mikatı geçip ihram giydikten sonra Mekke'ye girer ve tavaf yapmadan dönerse veya nüsukun bir nevini işlerse, kurban kesmesi gerekmez. Şayet bir nüsukü işledikten sonra dönerse dem vermesi gerekir. Mikatı kasten olsun, bilerek veya bilmeyerek olsun geçmek veya bir mazeret sebebiyle geçmek, hüküm açısından aynı olup kurban kesmeyi gerektirir. Ancak bu durumlar günah açısından birbirlerinden farklıdırlar. Unutarak veya bilmeyerek mikatı ihramsız geçen değil, kasten ihramsız geçen günahkar olur. [11]

2. İhramın Adabı
A. İhrama Girmenin Adabı

İhrama girmenin bir kaç adabı vardır. Onlar da şunlardır :
1. İhrama girmeden önce ihram niyetiyle yıkannıak sünnettir. İhrama girmesi sahih olan herkesin kanması rnüstehaptır. ihrama giren hayızlı veya nifaslı kadının ayrıca ihrama giren çocuğun yıkanması da müstehaptır. Hayızlı kadının mikatta bekleme imkanı varsa, temizlenip yıkanmcaya kadar ve ihramım giyinceye kadar beklemesi daha faziletlidir. Hayızlı veya nifaslı kadının, tavaf ve sünneti dışında haccm diğer işlerini yapması sahihtir.
İhrama giren kişi, su bulamazsa teyemmüm eder. Şayet su bulur da gusül için yeterli değilse, onunla abdest alır sonra teyemmüm eder. Kişinin imkanı olduğu halde yıkanmazsa mekruh olup giydiği ihram sahihtir. İhrama giren kişinin on yerde yıkanması sünnettir: İhram giyerken, Mekke'ye girerken, Arafatta vakfe için, Müzdelifede vakfe için, Nahr günü sabahından sonra, Ziyaret tavafı için, Tıraş olduktan sonra, Teşrik günlerinde cemrelere taş atarken her üç cemre için yıkanmak ve Veda tavafı için yıkanmak.
Yıkanma hususunda erkek, kadın ve hayızlı kadının hükmü aynıdır. Su bulamayanın hükmü, daha önce geçtiği gibidir.
2. İhrama giren kişinin, kasık ve koltuk altı kılları gidererek tam temizlenmesi, bıyığını kısaltması ve tırnaklarını kesmesi müstehaptır. Yolma yerine, koltuk altını tıraş etmek ve tıraş etmek yerine kasık kıllarını yolmanın bir sakıncası yoktur.
3. Kafayı sedir, hatmi veya bunlara benzer bir şe3^1e yıkamak. Saçı bir madde ile birbirine yapıştırmak veya hatmi, çöven ve üşnan gibi bir şeyle yıkamak.
4. İhramlmm giymesi haram olan elbiseleri çıkarması, izar ve rıda giymesi: İzar ve rıdanm beyaz, yeni ve temiz olması daha faziletlidir. Boyanmış olanını giymek mekruhtur. Nalin giymek, güzel koku sürünmek, kokuyu elbiseye değil sadece vücuda sürmek evladır. Kokunun misk olması ve hacminin kalmaması için gül suyu veya başka bir sıvı ile karıştırmak. Hacmi kalan kokuyu sürmek caizdir. İhram giyildikten sonra kokunun cirmi elbise üzerinde devam etmesi mezhebin sahih görüşüne göre caizdir. İhramı giydikten sonra kokunun hacminin bulunduğu yerden ter veya sıvı bir şeyle başka taraflara yayılmasının bir zararı olmaz ve en sahih görüşe göre fidye verilmesi gerekmez. Bir başka görüşe göre ise, koku yayıldıktan sonra terk edilir giderilmezse fidye verilmesi gerekir. Şayet kişi kendisi kokuyu yayar veya kokulu olan ihramı çıkarır da tekrar giyerse, en sahih görüşe göre fidye vermesi lazımdır. Güzel kokuyu sürünmede erkek ve kadının hükmü aynıdır.
İhrama girmeden kadmm bileklerine kadar ellerine kına yakması ve yüzüne biraz kına sürmesi -yüz cildini örtmesi için- müstehaptır. Çünkü kadın hacda yüzünü açık bulundurmakla emredilmiştir. Müste-hap olma açısından evli, bekar, genç ve yaşlı kadmm kına yakmasının hükmü aynıdır.
Kadın eline kına yakarken tümünü kaplayacak şekilde yakmahdır. Kadının eline nakış yapması, tas-vid ve tatri yapması, yani bazı parmaklarına kına yakması mekruhtur. Kadmm ihramı giydikten sonra eline kına yakması mekruhtur.
5. ihrama giren kişi, yukarıda anlatılan hususlan yaptıktan sonra ihram sünneti niyetiyle iki rekat namaz kılar. Namazda fatihadan sonra Kafırun ve İhlas surelerini okur. Bulunduğu yerde mescid varsa, ihram sünnetini mescitte kılar. Şayet farz namaz vaktinde ihrama girer ve namazını kılarsa, ihram sünneti de yerine gelmiş olur. İhram sünnetinin farz namazdan ayrı kılınması daha faziletlidir. Namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde ihrama girilmesi halinde en sahih görüşe göre, ihram sünneti kılınmaz. İhram sünnetini kılmak için ihramı, mekruh vakitlerin çıkacağı vakte kadar tehir etmek müstehaptır.
6. İhram sünneti kılındıktan sonra ihrama girilmelidir. İhrama girmenin en faziletli vakti hakkında İmamın farklı iki görüşü vardır. Birinci görüşüne göre, kişi oturmakta ise ihram sünnetinden sonra ih-rama girmesi daha faziletlidir. İkinci görüşüne göre ise, kişi süvari olsun yaya olsun yola çıkacağı esnada ihrama girmesi daha faziletlidir. Sahih olan sonuncu görüştür. Bununla ilgili sıhhatinde görüş birliğine varılan hadisler tespit edilmiştir. Birinci görüşle ilgili varid olan hadisler zayıftır. İhrama girerken kıbleye yönelmek müstehaptır.
Mekke yerlisi olan kişi, evinin kapısında ihrama girmesi daha faziletlidir dememiz halinde, kişi evinde iki rekat ihram sünneti kılar sonra kapıda ihrama girer. Bundan sonra Mescid-i Harama girer, tavaf yapar ve mescidden çıkar. Mescid-i Haramda ihrama girmesi daha faziletlidir dememiz halinde, mescide girer ve tavaf yapar sonra iki rekat tavaf sünneti kılar ve bundan sonra Beyte daha yakın bir yerde belirtildiği şekilde ihrama girer. [12]

B. İhramın Sıfatı Ve İhramdan Sonra Yapılacak İşler

Haccı eda etmek isteyen kişi, önce hac için ihrama girmeye kalbiyle niyet eder ve ihramı giyer. Umre yapmak isterse, umre yapmaya niyet eder. Kıran haccı yapmak isterse hac ve umre için ihrama girmeye niyet eder. Buna kalbiyle niyet etmesi vaciptir. Niyeti ve telbiyeyi dil ile söylemek

vacip değildir. Ancak niyeti dil ile söylemek daha faziletlidir. Sonra telbiye getirilir. Zira bazı alimler, telbiye getirmedikçe ihram sahih olmaz demişlerdir. İmam Şafii'nin bazı arkadaşları da bunun böyle olduğunu söylemişlerdir. Kalp ile niyet edip dil ile söyleyerek niyet konusunda ihtiyatlı davranmak gerekir. Niyeti kalpte bulundurarak dil ile şöyle söylenir:
"Hacca niyet ettim ve Allah için hac ihramını giyiyorum." ve telbiye sonuna kadar okunur. Kişi, başkası için hac etmek isterse şöyle niyet eder:
"Filan kişi için hacca niyet ettim ve Allah için ihram giyiyorum ve telbiyeyi onun adına okuyorum" der ve telbiyeyi sonuna kadar okur.
Şeyh ebü'l-Hamid el-Cüveyni diyor ki: Telbiye okurken yapılan hac veya umreyi söylemek müste-haptır. Yani telbiye okuyan şöyle der:
Denildi ki, niyetten sonra okunan telbiye açıktan değil, belki kişi, işiteceği kadar içinden okur. Niyet dışında okunan telbiye bunun aksine olup açıktan okunmalıdır. Niyet için olan telbiyede kendisi için ihrama girilen şeyin zikredilmesi mi, edilmemesi mi faziletlidir. Bu konuda ihtilaf vardır. En sahih görüşe göre, zikredilmemesi daha faziletlidir. Her ikisinin de hadislerde varid olması, birincisinin faziletli olduğuna diğerinin de caiz olduğuna yorumlanır.
Bir kimse hac için niyet eder ve umre için telbiye getirirse veya niyet edip hac için telbiye getirirse veya her ikisi için niyet eder veya birisi için niyet eder veyahut bunun aksini yaparsa; kendisi için telbiye okunan şey değil, niyet nazarı itibara alınır.
Bir kimse iki hacca veya iki umreye niyet ederse, her ikisi değil bir tanesi geçerli sayılır. İhrama dört şey için girilir: İfrad haccı, temettü haccı, kıran haccı, hacca mutlak niyet etmek. [13]

1. İfrad Hacı

Kişinin hac ayları içinde yolu üzerindeki mikatta hac için ihrama girmesidir. Bu şekilde niyet eden kimse, hac ile ilgili işleri tamamladıktan sonra Mekke (Rabbim şerefini artırsın)'nın dışına çıkar. Hac işlerinden sonra, hil bölgesinin en yakın yerinde umre için ihrama girer ve umre işlerini yapar. İfrad haccı için ittifakla kabul edilen şekil böyledir. Bunun daha değişik şekilleri de vardır.
Bu konudaki açıklama Allah'ın izniyle ileride gelecektir. [14]

2. Haccı Temettü

Kişinin kendi beldesinin mikatmda ihrama girerek umre işlerini bitirdikten sonra Mekke'de hac için ihrama girmesidir. Bu hacca niyet eden kişi, hac ve umre arasmda geçen sürede ihramın yasaklarından faydalandığı için buna V Temettü" denilmiştir. Kişi umre yaptıktan sonra kurban kesmiş olsun, olmasın ihramın tüm yasakları kendisi için mubah olur. [15]

3. Hâccı Kıran

Kişinin hac ve umre için bir arada ihrama girmesidir. Bu hac çeşidinde umre işleri, hac işlerinin kapsamındadır. Hac ve umrenin işleri birdir. Bir tavaf, bir sa'y ve bir defa tıraş olmak her ikisi için yeterli olur. Haccı kırana niyet eden aslında haccı ifra-da niyet eden kişiden fazla bir şey yapmamaktadır.
Bir kimse hac aylarında umre için ihrama girer de daha tavafa başlamadan hacca çevirirse, ihramı sahih olup kıran haccı için ihrama girmiş sayılır ve kıran haccma niyet etmesine gerek yoktur. Şayet önce hacca niyet eder de daha hac amellerine başlamadan umreye çevirirse, sahih görüşe göre ihramı geçerli olmaz. Şayet hac aylarından önce umre için ihrama girer de sonra hac ayları içinde umre tavafına başlamadan ihramını hac ihramına çevirmek isterse, ihramı geçerli olur ve en sahih görüşe göre, kıran hacı yapmış olur. [16]

4. Hacca Mutlak Niyet Etmek

Kişinin hac veya umreyi veya kıran haccım kast etmeksizin ihrama niyet etmesidir. Böyle bir niyet görüş ayrılığı olmaksızın caizdir. Sonra bakılır: Kişi hac ayları içinde ihrama girmişse; ihramını hac, umre veya kıran haccmdan istediği hacca çevire bilir İhramı herhangi bir hacca çevirmek veya bir haccı tayin etmek, dille değil kalp ile niyet etmekle olur. Niyet etmeden hac veya umre işlerini yapmak caiz değildir. Kişi, ihramı hac aylarından önce giymişse, ihramı umre ihramı olarak sayılır.
Bil ki, alimlerin -Allah onlara rahmet eylesin-görüş birliği ile bu dört çeşitten birine göre hacca niyet etmek caizdir. Bu çeşitlerin en faziletli olanı İfrat hacadır. Sonra Temettü ve ondan sonra da kıran haccı gelir. İhrama girme esnasında hac veya umreyi tayin etmek, mutlak şekilde niyet etmekten faziletlidir.
Kıran haccı, İfrad haccmdan faziletlidir. Ancak aynı sene içerisinde İfrad haccmdan sonra umre yapılırsa İfrad haccı daha faziletlidir. Umreyi aynı yılın haccmdan sonraya bırakmak mekruhtur.
Kıran veya Temettü haccma niyet eden kişinin bir koyun veya bir sığır kesmesi vaciptir. Kesilen koyunun niteliği, kurban için kesilen hayvanın niteliği gibidir. Bir deve veya bir sığırın yedi kişi adına kesilmesi caizdir. Kişi bulunduğu yerde kurbanlık hayvan bulamazsa veya bulur da fiyatı emsalinden fazla ise, kurbana bedel olarak on gün oruç tutar. Bu on günün üç gününü hacda, yedi gününü de memleketine döndükten sonra tutar.
Temettü haccma niyet edenlerin kurban kesmeleri dört şartla vacip olur:
1. Temettü haccı yapan kişi, umreyi tamamladıktan sonra, hac ihramı için kendi beldesinin (veya başka bir beldenin) mikat sınırına geri dönmemelidir.
2. Hac ayları içinde umre ihramına girmiş olmalıdır.
3. Aynı sene içinde hac etmiş olmalıdır.
4. Temettü yapan kişinin Mescid-i Haramda bulunan kişilerden olmaması gerekir. Mescid-i Haramda bulunanlardan maksat, harem ehli olanlardır.

Hareme iki konaktan az mesafede bulunan harem ehli sayılır.
Bu dört şarttan birini taşımayan kimsenin kurban kesmesi gerekmez ve en sahih görüşe göre kendisi Temettü haccı yapmış sayılır. Bir görüşe göre ise, ifrad haccı yapmış sayılır.
Kıran haccma niyet edenin kurban kesmesi iki şartla olur:
1. Mekke'ye girdikten sonra ve arefe gününden önce mikata dönmemelidir.
2. Mescid-i Haramın ehlinden olmamalıdır. [17]

c. İhram Niyeti İle İlgili Bir Kaç Mesele

Amir adındaki şahıs: " Zeyd'in girdiği ihrama giriyorum." derse niyeti sahihtir. Zira bu konuda sahih hadisler vardır. Şayet Zeyd ihramlı ise, Amir'in ihramı da Zeyd'in ihramı gibi olur. Hac, umre, kıran veya mutlak şekilde hangisine niyet etmiş ise, Amir de ona göre ihrama girmiş sayılır. Zeyd dilediği ihra-4na girmeye niyet etmişse, Amir de dilediği ihrama girmekte serbesttir. Zeyd'in seçtiği ihrama girmesi lazım değildir. Ancak "Zeyd'in girdiği ihrama giriyorum" şeklinde Zeyd'in girdiği ihramı kast ederse, onun girmiş olduğu ihrama girmiş olur. Şayet Zeyd, ihrama mutlak şekilde girmiş ve daha Amir ihrama girmeden haccmı tayin etmiş ise, en sahih görüşe göre, Amir mutlak şekilde ihrama girmiş sayılır. İkinci olarak da tayin edilen ihram gerçekleşmiş' olur. Zeyd'in ihramı fasit ise, en sahih görüşe göre, Amir'in ihramı mutlak şekilde gerçekleşmiş olur. Zeyd ihramlı değilse, Amir'in ihramı mutlak şekilde olur ve istediği ihramı seçebilir. Zeyd'in ihramda olduğunu zannetmiş olsun veya ihramda olmadığını veya ölmüş olduğunu bilsin hükmü aynıdır. Allah daha iyi bilir. [18]

d. Telbiye

Resulullah (s.a.)'in okuduğu telbiyeyi okumak müstehaptır. Telbiyenin lafzı şöyledir:
"Hizmetine geldim. Ey Allah'ım! Hizmetine geldim. Hizmetine geldim. Senin ortağın yoktur, hizmetine geldim. Hamd ve nimet senindir. Mülk de senindir. Ortağın yoktur."
Telbiyenin bu şekline bir şey ekleyen müstehab olanı terk etmiş olur. Ancak en sahih görüşe göre, mekruh değildir. İhrama giren kimsenin şu işleri yapması müstehap görülmüştür:
1. Telbiyeden sonra Resulullah (s.a.)'a salat ve selam getirmek. Allah'ın rızasını, cennetini, cehennem ateşinden sakınmayı dilemek. Bundan sonra kendisi ve dostları için dua etmek.
2. Telbiyeyi çok okumak.
3. Telbiyeyi her zaman -ayaktayken, otururken, binit üzerindeyken, yürürken, uzanmışken, cünüp veya hayız halinde bile- okumak. Zaman, mekan ve durumlarda değişiklik oldukça telbiye okumak ise kuvvetle müstehaptır. Tepelere çıkıp inerken, vasıtaya binip inerken, arkadaşlarla bir araya gelirken, kalkarken, otururken, seher vaktinde, akşam ve sabah vakitlerinde ve her namazdan sonra telbiye okumak.
Mescid-i Haramda, Mina'daki Mescid-i Hıyf te, Arafat'taki mescidi İbrahim (a.s.)'de telbiye okumak. Zira bu yerler hac nüsukunun eda edildiği yerlerdir. En sahih görüşe göre, sair mescitlerde de telbiye okumak müstehaptır.
Bu mescitlerde telbiye okurken diğer mescitlerde olduğu gibi, en sahih görüşe göre yüksek sesle okumak. Bir görüşe göre ise, mescitlerde yüksek sesle telbiye okunmaz. Bir başka görüşe göre, sadece üç mescitte (Mescid-i Haram, Mescid-i Hıyf ve Mescid-i İbrahim'de) yüksek sesle telbiye okunur. En sahih görüşe göre, kudüm tavafı ve sa'y esnasında telbiye okunmaz. Zira bunların özel zikirleri vardır. Ziyaret tavafında ise telbiye okunmaz. Çünkü telbiyenin zamanı bitmiş oluyor.
4. Erkeklerin, kendilerine zarar vermeyecek şekilde telbiyeyi yüksek sesle okumaları müstehaptır. Telbiyeden sora Resulullah (s.a.)'a salat okurken daha alçak bir sesle okumak. Kadınlar seslerini ancak kendileri işitebilecek kadar yükseltirler. Seslerini yükseltmeleri mekruh olup haram değildir.
5. Her defasında telbiyeyi üç kere tekrarlamak. Telbiye okunurken ard arda okunmalı ve araları söz veya başka bir şeyle kesilmemelidir. Telbiye okuyana selam verilirse selamı sözle alır. İmam Şafii ve arkadaşlarının -Allah onlara rahmet eylesin-görüşü böyledir. Telbiye okuyana selam vermek mekruhtur. Telbiyeyi okuyan kişi, hayretini celbeden bir şeyi gördüğü zaman:
"Himmetine geldim. Şüphesiz ki yaşamak ahi-ret yaşamasıdır." demesi sünnettir.
Telbiyeyi arapça ile güzel okuyamayan kendi lisanıyla okur.
Telbiyenin vakti, ihrama girerken başlar ve birinci tahallül devresine kadar devam eder. Bu konudaki geniş açıklama Allah'ın izniyle ilerde açık bir şekilde gelecektir. [19]

3. İhramın Yasakları

Hac veya umre ihramına giren kişinin işlemesi haram olan şeyler yedi kısım olup şunlardır: [20]

1. Dikişli Elbise Giymek

ihrama girenler erkek ve kadın olmak üzere ikiye ayrılırlar.
Erkeğin örtü sayılan herhangi bir örtü ile kafasının tümünü veya bir kısmını kapatması haramdır. Örtü dikişli olsun veya olmasın adet haline gelmiş olsun veya olmasın hükmü aynıdır. İhramlı erkeğin; sarık veya bir bez parçası veya ortası açık takke giymesi, kafasını sargı veya benzeri bir şeyle sarması caiz değildir. Hatta yara olmadan bir yara yeri veya misli kadar bir kısmını örtmesi haramdır. Fakat örtünme sayılmayan bir sargının zararı yoktur. Örneğin erkeğin kafasını sarığa veya yastığa dayaması, suya dalması veya hevdec ve benzeri bir şeyle gölgelenmesi gibi.

Hevdecin tavanı kafasına dokunsun veya dokunmasın bir zararı yoktur.
İhramlı kişi, elini kafasına koyar ve uzun süre bekletirse veya ağrı veyahut başka bir şey sebebiyle kafasını iple bağlarsa bir zararı olmaz. Şayet kafasına bir yük, bir sepet veya başka bir şey koyarsa en sahih görüşe göre haram değildir. Şayet kafasını kına, çamur veya merhem gibi ince bir şeyle örterse fidye vermesi gerekmez. Kafasına sürdüğü madde kalın olursa en sahih görüşe göre fidye vermesi vaciptir.
İhramlı kişi, kafası dışında yüzünü ve bedeninin diğer kısımlarını izar, rıda veya benzeri bir şeyle kapatırsa zararı yoktur. Ancak bedeni veya bir organı kapatacak şekilde bir elbise veya elle dokunmuş bir şeyi giyer ve bedeni ihata ederse, örttüğü şey dikişli olsun veya olmasın haramdır. Gömlek, şalvar, şort, cübbe, kaban ve mest gibi.
Şu elbiselerin hükmü de cübbenin hükmü gibidir: Keçeden dokunmuş elbise, çelik elbise, miğfer, çorap, birbirine yapıştırılmış elbise, bu elbise deriden olsun pamuk veya başka bir şeyden olsun, eller kabanın kollarından dışarıya çıksın veya çıkmasın hükmü aynıdır.
En sahih görüşe göre, ayakkabı ve benzerini giymek haramdır. Nalin ise bunun aksinedir. İhramlı kişi bunlardan birini giyer de çok veya az bir zaman geçerse fidye vermesi lazımdır. Ancak yukarıda belirtildiği şekilde bedeni ihata etmezse zararı yoktur. Dikişli gömleği veya cübbeyi omuza atmak, uyku halinde bunlarla örtünmek, şalvar veya dikişle yamamış izan bele sarmak caizdir. Kabanı, izan, ikiye-üçe katlanmış veya daha fazla katlanmış rıdayı omuza atmak caizdir.
Kılıç kuşanmak, bele kemer bağlamak, kuşak bağlamak, yüzük takmak, uzun kaban veya elbisenin bir ucunu omuza atmak caizdir. Fakat ayağa kalkarken giyilmiş olduğu sanılan elbise için fidye vermek lazımdır. Kalkarken veya otururken elbise ancak düzeltmekle duruyorsa, fidye vermek gerekmez.
izan bağlamak veya üzerine bir iple bağlamak veya uçkur gibi ona çit geçirmek, rıdanm her iki tarafını çatallı iğne ile izara tutturmak caizdir. Rıdayı bağlamak, ona dövme yapmak, iğne veya başka bir Şeyle birbirine geçirmek veya rıdanm bir ucunu diğer ucuna iple bağlamak caiz değildir.
Bil ki, avam tabakası olan haccı adayları buna önem vermezler. İmam Haremeyn'nin, "izar gibi rıdanm da bir ucunu diğer ucuna bağlamak caizdir." demesi seni aldatmasın, bu reddedilmiş kaide dışı bir şeydir. İmam Şafii ve ashabının görüşlerine de aykırıdır. İmam Şafii, rıdayı bağlamanın haram olduğunu, ibni Ömer (Allah onlardan razı ölsün)'den rivayet etmiştir. Ihramlının ihramı ikiye bölünür de her bir parçasını bir bacağına sararsa, en sahih görüşe göre haram olup fidyeyi gerektirir.
İhram giyen kadının durumuna gelince; yüzünü örtmesinin hükmü, erkeğin kafasını örtmesinin hükmü gibidir. Yüzü dışında kafasını ve sair bedenini dikişli ve örtü sayılabilecek gömlek, şalvar ve mest gibi herhangi bir örtü ile ihramdan önce örtebildiği gibi ihramda iken de gömlek, şalvar, ve mest giyebilir ve alnın bir kısmını örtebilir. Çünkü kaşın tümünü almsız kapatmak mümkün değildir. Baş ise avret olup onu örtüp muhafaza etmek vaciptir. Çubuk gibi bir şeyle yüzünden uzak tutarak peçe takması caizdir. Peçeyi sıcak, soğuk, fitne veya benzeri bir ihtiyaç sebebiyle taksm bir ihtiyaç olmaksızın taksın caizdir. Ancak çubuk düşer ve isteği dışında peçe yüzüne gelir de derhal kaldınrsa fidye vermesi gerekmez. Bu fiili kasten yapar veya isteği dışında olur da uzun süre kaldırmazsa fidye vermesi lazımdır. Ersel kişi yalnız kafasını veya yüzünü Örterse fidye vermesi gerekmez. Her ikisini beraber örterse fidye vermesi gerekir.
İhramda olan erkeğin eldiven giymesi haramdır. En sahih görüşe göre, kadının da eldiven giymesi haramdır. Erkek veya kadın eldiven giyerse fidye vermesi gerekir.
Kadın eline kına yakar ve bir bez parçasıyla sararsa veya kına yakmadan elini sararsa sahih olan görüşe göre fidye vermesi gerekmez.
Yukarıda giyim ve örtünme ile ilgili belirttiklerim, bir mazeret olmadan işlenen haramlardır. İhramlmm dikişli elbise giymesi veya bedeninin tümünü onunla örtmesi haram ve günahtır. Bu haram işlerden birini işleyen kimsenin vereceği fidye hakkındaki açıklama Allah'ın izniyle kitabın sonunda gelecektir.
Mazeret sebebiyle olan giyim veya örtünmenin bir kaç şekli vardır:
1. Erkek, sıcak veya soğuk veya tedavi sebebiyle kafasını örter veya dikişli elbise giyerse veya kadın yüzüne örtme ihtiyacını duyarsa caiz olup fidye vermesi vaciptir.
2. Erkek rıda bulamaz da gömlek bulursa giymesi caiz değildir. Bilakis omzuna atar. Şayet izar bulamaz da şalvar bulursa giymesi caizdir. Onu yırtması halinde izar meydana gelmiş olsun veya olmasın hükmü aynı olup fidye vermesi gerekmez. Bir görüşe göre yırtıp izar yapması mümkün ise yırtması lazım olup şalvar halinde giymesi caiz değildir. Sahih görüşe göre, aralarında bir fark yoktur. Şalvar giydikten sonra izar bulursa şalvarı çıkarması vaciptir. Çıkarmaz da beklerse asi olur ve fidye vermesi vaciptir.
3. Nalin bulamayanın ayakkabı giymesi caizdir. isterse mestleri mafsal yumru kemiklerinin aşağısına kadar yırtar ve giyer. Bunun için fidye vermesi gerekmez. Şayet nalin bulamadığı için ayakkabı veya yırtığı mestleri giyer de sonra nalin bulursa onları çıkarması lazımdır. Çıkarmayı geciktirirse asi olur ve fidye vermesi lazımdır.
Izar ve nalinin olmaması demek; bulunmamaları veya sahibinin vermemesi, satış veya ücret karşılığı almaktan aciz kalması sebebiyle kişinin onları elde etmeye muktedir olmaması demektir. Kişinin bunları fahiş bir fiyatla veya veresiye yoluyla veya hibe yoluyla kabul etmesi lazım değildir. Ancak kendisine emanet verilirse kabul etmesi vaciptir. [21]

2. Güzel Koku Sürünmek

ihrama giren kişinin; vücuduna, elbisesine veya yatağına güzel koku sürmesi haramdır. Güzel koku, her ne kadar başka bir maksat için olsa bile, güzel koku sayılan şeylerdir. Bunlar; misk, kafur, ut amber, sandel, zaferan, alaçehre, gül, yasemin, nilüfer, morötesi, nergiz, şebboy, reyhan, nesrin, mürzenguş, fars reyhanı ki bu bir nebattır ve bunlara benzeyen kokulu şeylerdir. Güzel koku kast edilmeyen şeyleri kullanmak haram değildir. Her ne kadar kokusu güzel olsa da hükmü böyledir. Ayva, elma, turunç ve narenci gibi kokusu güzel olan meyveler gibi. Keza tedavide kullanılan ilaçların hükmü de böyledir. Dar-sun, karanfil, sümbül ve tıpta kullanılan tohumu kokulu sair şeyler gibi. Keza pelin, keysum, gelincik çiçeği ve kendiliğinden karada yetişen tıpta kullanılan güllerin hükmü böyledir Keza elma, armut ve bunların dışında kalanların çiçeklerinin hükmü de böyledir. Keza aspur ve kınayı kullanmak haram olmayıp bunlar için fidye vermek gerekmez.
Yağların hükmüne gelince; bunlar kokulu ve kokusuz olmak üzere iki kısımdır. Zeytin, susam, sıvı veya tereyağı gibi kokusu olmayan yağları ve menekşeyi baş ve sakal dışında bedenin herhangi bir tarafına sürmek, haram değildir. Baş ve sakala yağ sürmek hakkındaki açıklama Allah'ın

izniyle ileride gelecektir.
Kokulu gül veya menekşe yağını beden veya elbisenin herhangi bir yerine sürmek haramdır. El-banü'l-Menşuş denilen koku ile karıştırılmış yağ ve koku ile karıştırılmamış yağ güzel koku sayılmamaktadır. Kokulu sürme ve güzel kokulu damar ilacını kullanmak haramdır.
Tadında veya kokusunda güzel koku açıkça anlaşılan yemekleri yemek haramdır. Güzel koku yemek içerisinde yok olup kaybolursa bunda bir beis yoktur. Eğer kokusu ve tadı kalmaz da rengi kalırsa, en sahih görüşe göre onu yemek haram olmaz. Güzel koku, zamanın geçmesiyle veya tozlanmakla veya başka bir şekilde hafiflenir veya tozlanır da kendisine su isabet ettiğinde kokusu giderse kullanılması haramdır. Sadece rengi kalırsa en sahih görüşe göre kullanılması haram olmaz.
Güzel koku, gül suyu gibi az sıvı bir maddeyle karıştırılır da kaybolup giderse, en sahih görüşe göre onu kullanmak haram olmaz. Tadı veya kokusu kalırsa kullanmak haramdır. En sahih görüşe göre, sadece rengi kalırsa kullanmak haram olmaz.
Bil ki, güzel kokuyu kullanmanın haram olması, esansın normal örfe göre, ihramlmm bedenine veya elbisesine yapışıp kalmasına göredir. Mesela, ihramh kimse dövülmüş galiye veya biraz misk sürünse, fıdye vermesi lazımdır. İster yiyerek veya ihtikan veya koklamak suretiyle, isterse esans bedenin dışına veya iç kısmına yapışmış olsun hükmü aynıdır.
İhramlı kimse, misk, kafur veya amberi izarmın bir köşesine bağlarsa fidye vermesi lazımdır. Ama ud ağacını izarına bağlarsa, fidye vermesi gerekmez. Çünkü bu koku sürünmek anlamına gelmez.
İhramîı kimsenin, attarın dükkanına veya bu-hurlanmış bir yere veya buhurlandığı halde Kabe'de veya sahipleri tarafından buhurlanmış bir evde oturması haram değildir. Bu sebeple koku, gözünün dışında bir tarafına yapışırsa bu haram sayılmaz ve fidye vermesi gerekmez. Ayrıca koklamak maksadı olmadan kokulu yere girmesi mekruh değildir. Ama kokuyu kast ederek girerse, en sahih görüşe göre mekruhtur. Bir görüşe göre mekruh değildir.
İhramlı kişi, buhurdanlığa eğilir, bedeni veya elbisesi ud ağacı ile buhurlanırsa, asi olur ve fidye vermesi lazımdır. Yanındaki güzel kokuyu yelpaze ederse, mekruh olup haram değildir. Çünkü bu koku sürünmek anlamına gelmez. Ancak güzel kokuya dokunur da kokudan bir şey gözüne yapışmaz da koku kendisine geçerse, en sahih görüşe göre fidye vermesi gerekmez. Bir görüşe göre ise, bu haram olup fidye vermesi vaciptir.
İhramlı kişi, gülü koklarsa koku sürünmüş demektir. Gül suyunu koklarsa koku sürünmüş sayılmaz. Çünkü kokuyu kullanmak, ihramlmın bedenine veya elbisesine dokunmasıyla meydana gelir. Şayet misk taşır veya miskten başka bir kokuyu bir torbada veya kapalı bir bez içerisinde veya kapalı bir şişede taşırsa veya gülü bir zarfta taşırsa günaha girjniş olmaz ve fidye vermesi gerekmez. Her ne kadar kokusunu duysa da hükmü böyledir.
İhramlı kişi, ucu yırtık olmayan misk torbasını taşırsa en sahih görüşe göre, fidye vermesi gerekmez. Torbanın bir ucu yırtık ise fidye vermesi gerekir. Şayet koku sürünmüş mindere veya yere oturur veya onların üzerine uyur da koku bedenine veya üı erindeki ihramına sirayet ederse günahkar olur ve fidye vermesi gerekir. Eğer kokulu elbiseyi gölgelik yapar veya altına oturur veya altında uyursa fidye vermesi gerekmez. Ancak elbise ince ise belirtilen şekillerde ondan faydalanmak mekruhtur. İhramlı olan ayakkabısıyla güzel kokuya basar da ayağına yapışırsa fidye vermesi lazımdır.
İhramlı olan kimsenin güzel koku sürünmesi haram olup kullanmak kastı ile sürünmesi fidyeyi gerektirir. Unutarak ihramına sürer veya onu kullanmanın haram veya mekruh olduğunu bilmezse, günahkar olmaz ve fidye vermesi gerekmez. Haram olduğunu bilir de kullanmasının haram olduğunu bilmezse günahkar olmaz ve en sahih görüşe göre fidye vermesi gerekmez. Şayet kuru olduğunu ondan bir şeyin yapışmayacağını zannederek kokuya dokunur da yaş olduğu anlaşılırsa, fidyenin vacip olması hakkında imamın farklı iki görüşü vardır. İmamın ashabından her iki görüşü de tercih edenler olmuştur. En zahir görüşe göre fidye vermek vacip değildir. Koku bedenine veya elbisesine yapışırsa haram olduğu iktiza eden veçhe göre günahkar olur, fidye vermesi gerekir ve acele üzere onu izale etmesi vaciptir. Acele etmeyip izale etmeyi geciktirirse, geciktirmeden dolayı günahkar olur. Ancak bununla fidye tekerrür etmiş olmaz. Şayet koku bedenine yapışırsa haram olmadığını kabul eden veçhe göre, fidye vermesi gerekmez. Eğer unutarak veya bilmeyerek veya baskı altında kullanırsa veya rüzgar vasıtasıyla bedenine yapışırsa, acele üzere onu izale etmelidir. İmkanı olduğu halde geciktirirse günahkar olur ve fidye vermesi gerekir. Koku kuru ise silkelemekle, yaş ise yıkamak suretiyle veya kokuyu kesen şeyle izale eder. Başkasına giderirse daha evladır. Bizzat kendisi izale ederse zararı olmaz. Eli kesik olur veya sakat olup kokuyu izale etmeye muktedir değilse günahkar olmaz ve fidye vermesi gerekmez. Bunun hükmü, baskı altında koku süren kişinin hükmü gibi olup mazur sayılır. [22]

3. Saç Veya Sakalı Yağlamak

Kokulu veya kokusuz olsun herhangi bir yağla mesela; zeytin, ceviz veya badem yağı gibi bir yağla saç veya sakalı yağlamak haramdır.
Kel olan başına bu yağlardan sürer ve bu sebeple kafasında saç çıkmazsa bunda bir beis yoktur. Keza sakalı çıkmamış kişinin çenesine yağ sürmesinde bir beis yoktur. Saçını tıraş etmiş olan kimse kafasına yağ sürerse, en sahih görüşe göre günahkar olur ve fidye vermesi gerekir. Baş ve sakal dışında bedenin herhangi bir tarafına bu yağlardan sürmek caizdir. Şayet ih-ramlmm kafası yaralı olup bu yağlardan yaranın iç kısmına sürerse, fidye vermesi gerekmez. [23]

4. Tıraş Olmak Veya Tırnakları Kesmek

İhramlı kişinin saçını halk, taksir, koparmak, yakmak suretiyle veya başka bir şekilde izale etmesi haramdır. Koparılan saç, ister baştaki saç olsun, ister koltuk, kasık, sakal veya bedenin herhangi bir kılı olsun hükmü aynıdır. Hatta bedenin herhangi bir yerindeki bir kılı izale etmesi haramdır.
Tırnakları kesmenin hükmü ise, saçı kesmenin hükmü gibidir. Tırnağı kesmek, kırmak veya bir parçasını koparmak haramdır. İhramlı olan kimse bunlardan birini işlerse günahkar olur ve fidye vermesi gerekir.
Taramakla kopması halinde, ihramlmm saçını taraması haram, saç kopmazsa taraması haram olmaz. Fakat mekruhtur. Şayet saçını tararda saçı kopacak olursa fidye vermesi lazımdır. Eğer saçı düşer de taramak sebebiyle mi yoksa kendiliğinden mi düştüğünü zannederse en sahih görüşe

göre fidye vermesi gerekmez.
İhramlı kişi, kafa derisini veya elini keser veya parmağının bir kısmını keser ve bu parçaların üzerinde kıl veya tırnak kalırsa fidye vermesi gerekmez. Çünkü kıl ve tırnağın kesilmesi kastedilmektedir.
ihramlı kimsenin ihramda olmayanı tıraş etmesi caiz değildir. İhramda olmayanın ihramlıyı tıraş etmesi ise haramdır. İhramda olmayan veya ihramlı olan kimse bir başka ihramlıyı tıraş ederse günahkar olur. İhramlı kişi kendisini tıraş edene izin verirse kendisinin fidye vermesi lazımdır. İhramlmm uykuda olması veya zorlama sonucu veya baygın olması veya susması gibi izni olmadan tıraş edilirse, tıraş edenin fidye vermesi lazımdır. Bir görüşe göre ise tıraş olunanın (ihramlmm) fidye vermesi lazımdır.
ihramlıyı tıraş eden kişi fidye vermelidir. Fidye vermemesi halinde en sahih görüşe göre ihramlı talepte bulunur. Şayet tıraş olunan tıraş edenin izni ile onun yerine fidye verirse caizdir. Ama izni olmadan fidye verirse en sahih görüşe göre caiz değildir.
ihramda olmayan kimse, uykuda olan ihramhyı tıraş etmesi için bir başkasına emir verir o da ihramhyı tıraş eder ve durumdan haberdar değilse, emri verenin fidye vermesi lazımdır. Durumdan haberdar ise en sahih görüşe göre kendisinin fidye vermesi lazımdır.
Saçı tıraş etmek ve tırnağı kesmek ile ilgili zikrettiklerimiz, özrü olmayan kimse hakkındadır. Özrü olan kimse bunları işlerse günaha girmiş olmaz. Fidye vermeye gelince bunun birkaç şekli vardır:
Suç işleyen ihramlı, bilerek veya bilmeyerek işlemiş olsun en sahih görüşe göre, fidye vermesi lazımdır. Zira bunları telef etmenin tazminatı özür ile sakıt olmaz. Malı telef etmek gibi.
İhramhnın kafasında fazlasıyla bit olur veya yara çıkar da duyduğu acıyı gidermek için saçını tıraş etmeye ihtiyaç duyarsa veya saçının çok olması ile havanın sıcaklığı sebebi ile fazla acı duyarsa, saçını tıraş eder ve fidye verir.
İhramhnın gözünde bir veya birkaç kıl çıkarsa ve bununla acı duyarsa onları çıkarır ve fidye vermez. Keza kaşları veya başındaki saçlar uzar da gözünü kapatırsa, gözü kapatan kılları keser ve fidye vermez. Keza tırnağının bir kısmı kırılır ve bununla eziyet duyarsa kırılanı keser. Ama sağlam olan kısımdan kesemez. [24]

5. Nikah Kıymak

İhramlı kimsenin nikah kıyması veya evlenmesi haramdır. İhramlı velinin veya ihramlı kocanın veya kadının yapacağı her türlü nikah akdi batıldır. İhramlı kocanın karısına dönmesi en sahih görüşe göre caiz olup ancak mekruhtur. İhramlı kişinin ihramda olmayanların nikah akdine şahitlik etmesi en cahih görüşe göre caizdir. İhramda olan kadına evlenme teklifi yapmak mekruh olup haram değildir. [25]

6. Cinsel İlişki Ve Öncüleri

İhramhnın vaginada veya herhangi bir hayvanın duburunda cima yapması haramdır. Vagina haricinde şehvetle oynaşmak da haramdır. Örneğin, ihramlı kişinin eşinin baldırıyla oynaşması, onu öpmesi veya ona şehvetle dokunması gibi. Şehvetsiz dokunmak ve öpmek haram değildir. Cinsel ilişkinin bu şekilde haram olması her iki tahallül devresine kadar devam eder. Keza cinsel ilişki olmaksızın oynaşmanın da haramlılığı en sahih görüşe göre, her iki tahallüle kadar devam eder. Bir görüşe göre ise, birinci tahallül devresine kadar devam eder. Vagina dışında cinsel oynaşmanın haram olduğunu söylememiz halinde, bilerek kasten cinsel oynaşmada bulunan kimsenin fidye vermesi lazımdır. Fakat nüsuku bozulmuş ohnaz. Şayet unutarak mübaşerette bulunursa, menisi akmış olsun veya olmasın bir şey vermesi gerekmez. Bunda ihtilaf yoktur.
Mastürbasyon ise fidye vermeyi gerektirir, ihramlı kişi, bir kadına birkaç kere bakar da mübaşeret ve mastürbasyon olmaksızın menisi akarsa; bize, İmam Ebu Hanife ve İmam Malik'e (Allah onlardan razı olsun) göre fidye vermesi gerekmez. İmam Ahmed bin Hanbel'e göre bir bedene vermesi vaciptir. Bir rivayete göre ise bir koyun vermesi gerekir.
Kadının ön veya duburunda veya erkeğin veya hayvanın duburunda birinci tahallül devresinden önce cinsel ilişkide bulunmak hacı bozar. Bu Arafat vakfesinden önce veya sonra olsun hükmü aynıdır. Her iki tahallül devresi arasında olursa hac bozulmuş olmaz.
Umre yapan kimse, henüz umreyi bitirmeden cinsel ilişkide bulunursa umre fesada uğrar.
Hac veya umresi fesada uğrayan kimsenin nüsu-ka devam etmesi ve sonradan kaza etmesi vaciptir. Ayrıca bir bedene vermesi lazım gelir. Bedene bulamayan bir sığır keser.
Bedene ile ilgili açıklama kitabın sonunda Allah'ın izniyle "Vacip Olan Kanlar" bölümünde gelecektir.
Haram oluğunu bilerek kasten cima eden kimsenin acele üzere hacı kaza etmesi vaciptir. Şayet unutarak veya haram olduğunu bilmeyerek cinsel ilişkide bulunan kişinin ve baskı ile kendisiyle temas edilen kişinin en sahih görüşe göre fidye vermesi gerekmez. [26]

7. Avlanmak

İhramlı kişinin ehli olmayan karada yaşayan herhangi bir hayvanı veya aslında vahşi olup eti yenen veya aslında eti yenen hayvanı telef etmesi haramdır. Telef ettiği hayvan evcil olsun olmasın veya sahibi olsun olmasın aynı olup telef etmesi halinde ceza vermesi lazım gelir. Telef ettiği hayvanın sahibi olursa, Allah, hakkına tealluk eden cezayı ve sahibine kıymetini vermesi lazımdır. Evcil olan hayvan vahşileşirse onu telef etmek aslına itibar ederek haram değildir.
Eti yenen hayvan ile başka hayvandan doğan veya ehli ve başka hayvandan doğan hayvanı telef etmek haram olup ihtiyaten ceza vermek vaciptir. Geyik ve koyundan doğan hayvan gibi.
Çekirgeyi öldürmek haramdır. Balığı öldürmek ve deniz avını avlamak haram değildir. Deniz hayvanı ancak denizde yaşayabilen hayvandır. Ama hem denizde hem de karada yaşayabilen hayvanı avlamak haramdır. Suya batıp çıkan deniz kuşlarını öldürmek de haramdır. Eti yenmeyen hayvanları, eti yenen ve eti yenmeyen hayvandan doğan hayvanı öldürmek haram değildir.

Eti yenen hayvanın yumurtasını veya sütünü telef etmek haranı olup kıymetleri tazmin edilir. Bozulmuş yumurtayı telef edenin bir şey vermesi gerekmez. Ancak deve kuşu yumurtasını telef eden değerini tazmin eder. Çünkü onun kabuğundan istifade edilir.
İhramlı kişi, kuluçkaya oturmuş kuşu uçurtur yumurtaları bozulursa, yumurtaların kıymetini ödemesi lazımdır. Şayet içinde civciv olan yumurtayı kırar da civciv uçar kurtulursa zamin olmaz. Civciv ölürse benzerini, benzeri yoksa kıymetini tazmin eder.
ihramlı kişinin av hayvanını itlaf etmesi haram olduğu gibi bir cüzünü itlaf etmesi, avlaması ve onu istila etmesi de haramdır. En sahih görüşe göre satış, hibe, vasiyet veya benzeri şekilde mülkiyetine geçiremez. Şayet satış yolu ile mülkiyetine geçirirse zimmetine geçirmiş olur. Elinde telef olursa, Allah'ın hakkına tealluk eden kısmı için ceza vermesi ve sahibine değerini vermesi lazımdır. Şayet sahibi rızasıyla iade ederse kıymeti düşer, ceza ise düşmez. Ancak hayvanı serbest bırakmakla ceza düşer. Şayet hibe veya vasiyet yoluyla kabzederse bunun hükmü, satış yoluyla elde edilen malın hükmü gibidir. Ancak elinde zayi olursa en sahih görüşe göre insanlara kıymetini tazmin etmez. Zira sahih akit ile tazmin edilmeyen fasit akitle de tazmin edilmez. İcare akdi gibi.
Bir kimse bir hayvanı avlar sonra ihrama girerse en sahih görüşe göre, hayvan üzerindeki mülkiyet hakkı zail olur ve hayvanı serbest bırakması lazımdır, ihramdan önce bırakması vacip değildir. Bunda ihtilaf yoktur.
Ihramlı kimsenin hayvana işaret etmesi, silahını iare vermesi, bağırması veya benzeri bir şekilde avı öldürmeye yardımcı olması haramdır.
Ihramlı kişi, bir avı uçurur da sıkışır ve bu sebeple helake giderse veya yırtıcı bir hayvan onu yakalar veya bir dağa, ağaca veya benzeri bir şeye çarpar da ölürse tazmin etmesi lazımdır. Uçurmayı kastetmiş olsun veya olmasın hükmü aynıdır. Kuş adetine göre yuvasına dönünceye kadar uçurtanm uhdesinde olur. Döndükten sonra helak olursa zamin olmaz. Şayet uçurttuğu anda semavi bir afetle helak olursa en sahih görüşe zamin olmaz.
Unutan ve durumdan haberdar olmayan kimseye cezanın vacip olmasının hükmü, kasten suç işleyen kimsenin hükmü gibidir. Ancak kasten suç işleyenin aksine kendileri günaha girmiş olmaz.
Ihramlı kimseye hil veya harem bölgesinde bir hayvan hücum eder de kendini korumak için hayvanı öldürürse zamin olmaz.
Bir kimse avlanmış hayvana biner ve hayvan ih-ramlı birisine hücum eder de ancak onu öldürmekle ondan kurtulması mümkün olur ve öldürürse en sahih görüşe göre, ceza vermesi vaciptir. Zira eza görmesi hayvandan dolayı değildir.
Ihramlı kişi bilerek veya bilmeyerek çekirgeye basar da telef ederse zamin olur. Bilmeyerek basan değil, bilerek basan kişi günahkar olur. Şayet çekirgeler yolu kapatır ve onlara basmamak mümkün değilse, onlara basarak gider ve zamin olmaz.
Ihramlı kişi çok acıkır da av hayvanını kesmek mecburiyetinde kalırsa, onu kesip yemesi caiz olup ceza vermesi gerekir. Zira zarar görmeden kendi faydası için hayvanı telef etmiştir.
Ihramlı olan, av hayvanını yırtıcı bir hayvanın veya kedi ve benzerinin ağzından kurtarır veya onu tedavi etmek için alır ve yanında bulundurur da kusur göstermeksizin elinde telef olursa en sahih görüşe göre zamin olmaz.
Ihramlımn av hayvanım vedia veya iare yoluyla alması haramdır. Şayet buna muhalefet ederek vedia veya iare yoluyla alırsa ceza ve sahibine kıymet vermekle zamin olur. Şayet sahibine iade ederse kıymeti sakıt olur. Fakat sahibi hayvanı serbest bırakmadıkça ceza zimmeti düşmüş olmaz.
Ihramlı kişi, bir hayvana biner de hayvan tekmesi ile avı telef eder veya onu dişler veya yola bev-leder de av hayvanı ona takılır kayar ve helak olursa binici zamin olur. Şayet hayvan kaçıp gider ve avı telef ederse, sahibinin bir şey vermesi gerekmez.
Ihramlmm kestiği avı veya başkasının onun izni ile veya izni olmadan ona avladığı avı yemesi veya yardımcı olduğu avı veya sebep olduğu avı yemesi haram olup ondan yerse asi olur. Fakat yediği için ceza vermesi gerekmez.
İhramlı olmayan kişi avlanır da bunu ihramlı için yapmaz ve ihramlı buna sebep olmazsa, ih-ramıının bu avdan yemesi caiz olup ceza vermesi gerekmez.
Ihramlmm kestiği av en sahih görüşe göre ölü hükmünde olur ve herkese haramdır. İhramdan çıksa bile kendisi için helal olmaz.
Bir nebze olsun zikrettiğim bu şeyler her hacı adayının bilmesi gereken şeylerdir. Ihramlmm avlanması, haremin avı, ağaçları ve bitkileri; ceza ve fidye ile ilgili geniş açıklama Allah'ın izni ile kitabın sonunda gelecektir. [27]

4. İhramla İlgili Bazı Meseleler

İhramlı için haram olan bu yedi husus ve ilgili diğer şeylerin tümünde kadının hükmü, erkeğin hükmü gibidir. Ancak kadının dikişli elbise giymesi ve başını örtmesinin caiz olması ve yüzünü örtmesinin haram olması bundan istisna edilmiştir.
İhramlının bu haramlardan sakınması vaciptir. Ancak işaret ettiğimiz mazeretlere binaen bu haramları işlemek caizdir. Cahil olan insanların bir kısmı çoğu kere bu haramları işler ve: "Ben fidye veririm." diyerek fidye vermekle işlediği isyankarlığın vebalinden kurtulacağını zanneder. Bu apaçık bir hata ve kötü bir cehalettir. Kişinin haramı işlemesi haramdır. Haramı işleyen günahkar olur ve fidye vermesi vaciptir. Fidye, haram olan fiili mubah kılmaz. Böyle yapan kişinin cehaleti, "Ben içki içer ve zina yaparım, bana verilecek ceza beni temizler." diyen kimsenin cehaleti gibidir. Haram olduğuna hüküm verilen şeyi işleyen kimsenin haccı, makbul hac olmaktan çıkar.
İhramlının bu yedi çeşit haramdan başka şeyleri işlemesi haram değildir. Ihramlmm saçından bir şey koparmamak şartıyla kafasını sedir, hatmi ve bunlardan başka kiri temizleyen bir şeyle yıkaması haram değildir. Lakin evla olan bunu yapmamasıdır. Zira bu zevk ve refahın bir benzeridir. Çünkü hacının üstü-başı tozlu ve saçı karışıktır.
İmam Şafii (r.a.) derki: Başını sedir veya hatmi ile yıkayan kimsenin fidye vermesi hoşuma gider. Ancak bu durumda fidye vermek vacip değildir.
Yine İmam Şafii (r.a.) derki, cenabet sebebi ile başını yıkayan parmak uçları ile yıkaması ve saçlarını parmak uçları ile yavaşça karıştırması ve suyu kılların dibine ulaştırması hoşuma gider. Fakat tırnakları ile saçını kaşımamalıdır.
İhramlının işlemesi caiz olan diğer bir husus da şudur: İhramlının hamam veya başka yerde yıkanması caiz olup mekruh değildir. Bir görüşe göre ise hamamda yıkanmak mekruh değildir. İhramlının koku sayılmayan sürmeyi sürmesi caiz değildir. Tutya değil sürmenin esmüd denilen cinsini kullanması mekruhtur. Ancak ihtiyaçtan dolayı kullanırsa mekruh olmaz. Kılları koparmamak şartı ile kan aldırmak ve kupa yaptırmakta bir beis yoktur. Yine kılları koparmamak şartı ile saçı tırnakla kaşımak caizdir. Fakat bunu yapmamak müstehaptır. Şayet kişi başının veya sakalını kaşır da

bu sebeple bir veya birkaç kıl düşerse fidye vermesi lazımdır. Bir kıl düşer de bunun kendiliğinden mi yoksa kaşıma sebebi ile mi düştüğünden şüphe ederse en sahih görüşe göre fidye vermez. İhramlı kimse vücudundaki ve elbisesindeki bitleri atabilir ve bunu yapması mekruh değildir. Onları öldürebilir ve bir şey vermesi gerekmez. Doğrusu ihramh olmayanın onları öldürmesi müstehap olduğu gibi, ihramlmm da onları öldürmesi müstehaptır.
İhramlmm saçındaki ve sakalındaki bitleri ayıklaması mekruhtur. Şayet bunu yaparken bir pire düşer ve onu öldürürse bir lokma ile de olsa tasad-dukta bulunmalıdır. İmamın bu konuda görüşü vardır. Arkadaşlarımızdan bir cemaat bu sadakayı vermenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunda baştaki acıyı izale etmek vardır.
İhramh kimse, günaha sebep olmayan şiirleri inşa edebilir. İhramh erkek ve kadının aynaya bakması mekruh değildir. Bir görüşe göre ise mekruhtur.
İhramın yasaklarını işlemesi ile ihramlmm hac veya umresi bozulmaz. Ancak bu yasaklardan sadece cinsel ilişki hac ve umreyi bozar. Hac veya umreyi cinsel ilişki ile bozmada erkek ve kadının hükmü aynıdır. Hatta bir kadın uykuda olanın penisini vagi-nasma geçirirse hac veya umresi bozulur. Allah daha iyi bilir. [28]

MEKKE'YE GİRMEK

1. Mekke'ye Girme Adabı

1. Kişi hac veya umre için mikatta veya başka bir yerde ihrama girdikten sonra, Mekke'ye yönelmeli ve oradan da Arafat'a çıkmalıdır. Böyle yapmak sünnettir. Ama bu zamanda Irak hacılarının vakitlerinin dar olması nedeni ile acele ederek, Mekke'ye girmeden Arafat'a çıkmaları bir çok sünneti kaçırmalarına sebep olmaktadır. Mesela; kudüm tavafı yapmamak, sa'yı acele yapmak, beyti tavaf etmek, mescidi haramda fazla namaz kılmak, imamla birlikte yedinci günde Mekke'de bulunmamak, Arefe gecesinde Mina'da bulunmamak, orada salavat okumamak, oraları görmemek ve bunların dışında Allah'ın izni ile zikredeceğimiz diğer sünnetler.
2. Mekke'ye ulaşınca kişinin şu duayı okumasını bazı arkadaşlarımız müstehap görmüşlerdir:
"Allah'ım! Bu, haremin ve emniyet (yurd)indir. Beni ateşe haram et, kullarını dirilteceğin günde beni azabından emin kıl ve beni dostlarından ve taat ehlinden eyle."
Hacı adayı huşu içinde, kalbiyle ve bütün bedeniyle mümkün olduğu kadar ibadet halinde bulunmalıdır.
3. Hacı adayı Mekke'ye ulaşınca Zituva vadisinde yıkanmalıdır. Bu yer umrenin mutad olan yolu ve Hz. Aişe (r.a.)'nin mescidi yönünde Mekke'nin en alt tarafıdır. Burada Mekke'ye giriş niyeti ile yıkanır. Yolu Zituva yönünde olan böyle yapmalıdır. Yolu bu yönde olmayan kimse ise başka bir yerde yıkanmalıdır. Bu yıkanma, herkes için hatta hayız ve ni-fash kadın ve çocuklar için sünnettir. Bununla ilgili açıklama ihram bölümünde yapıldı.
4. Seniyetü'1-Keda yolundan Mekke'ye girmek sünnettir. Burası Mekke'nin en üst tarafıdır. Oradan da kabristana iner. Hacı çıkıp memleketine gitmek istediği vakit, Seniyetü'l-Küden yolundan çıkıp gider. Burası Kikean dağına yakın Zituva yönünden Mekke'nin en alt tarafıdır. Bazı arkadaşlarımız alt ve Seniye yolundan Arafat'a çıkmanın müstehap olduğunu söylemişlerdir. Seniye, iki dağ arasındaki dar yoldur.
Bil ki, muhakkik alimlerin kabul ettiği muhtar ye sahih görüşe göre, Mekke'ye üst taraftan girmek müstehaptır. Seniye yolu geldiği yol olsun veya olmasın hükmü aynıdır. Yolu üzerinde olmadığı halde Resuluüah (s.a.)'in Mekke'ye oradan girdiği rivayeti sahih görülmüştür. Ebubekir Saydalanî ve Horasanlı arkadaşlarımızdan bir cemaat, yolu üzerinde olanın oradan girmesinin müstehap olduğunu ama yolu üzerinde olmayanın oraya yönelmesi müstehap olmadığını söylemişlerdir. Resulullah (s.a.)'m oradan Mekke'ye girdiğinin görüş birliği ile söylenmesi zayıf olup reddedilmiştir. Doğru olan bunun herkes için müstehap olan bir nüsuk olduğudur.
5. Arkadaşlarımız Mekke'ye yaya olarak mı yoksa binekle mi girmenin faziletli olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. En sahih görüşe göre Mekke'ye yaya olarak girmek daha faziletlidir. Buna göre kişi meşakkatli olacağından korkmazsa yaya olarak girmesi daha evladır.
6. Kişi gece veya gündüz vaktinde Mekke'ye girebilir. Zira Resulullah (s.a.) veda haccmda gündüz, umre için de gece vaktinde Mekke'ye girmiştir. Bulardan hangisinin faziletli olduğu konusunda farklı iki vecih vardır. En sahih veçhe göre gündüz girmek daha faziletlidir. İkinci veçhe göre ise, fazilet konusunda gece ve gündüz vakti eşittir.
7. Hacı adayı Mekke'ye girişte halka eziyet etmekten sakınmalıdır. Kendisine eziyet edene karşı nazik davranmalıdır. Bulunduğu veya yöneldiği bölgenin yüceliğini kalbinde mülahaza etmelidir. Kendisine zahmet verenin özrünü kabul etmelidir. Zira kötü olanın kalbinde acıma duygusu bulunmaz.
8. Harem dışından Mekke'ye giren kimse, hac veya umre için ihrama girmeden Mekke'ye girmemelidir. Mekke'ye girenin ihram giymesi farz veya müstehap olduğu konusunda ihtilaf olup bu konuda üç görüş vardır: En sahih görüşe göre, Mekke'ye giren kimsenin ihram giymesi müstehaptır. İkinci görüşe göre vacip, üçüncü görüşe göre ise; oduncu, su dağıtıcısı, avcı vb. gibi devamlı Mekke'ye girip çıkanların ihrama girmeleri vacip değildir. Tüccar, ziyaretçi, elçi ve Mekkeli olanlar gibi devamlı girip çıkmayanlar seferlerinden döndükleri vakit ihrama girmeleri vaciptir. Bu kimselerin ihrama girmeleri vaciptir dememiz halinde bunun bazı şartları vardır:
a. Bu kişiler hür olmalıdır. Kölenin ihrama girmesi görüş birliğiyle vacip değildir. Şayet ihrama girmesi için efendisi izin verirse ihrama girmesi lazım değildir.
b. Harem ehli olan haremin haricinden gelmelidir. Dışardan gelmeyenin ihrama girmesi görüş birliğiyle vacip değildir.
c. Mekke'ye savaş için değil de emniyet için girmelidir. Bir zalimden veya fakir olup alacaklısı onu hapsetmekten korkan veya benzerlerinin veya nüsu-ku eda etmenin zahiren mümkün olmayan kimsenin veya baş kaldıranlarla veya yol kesenlerle savaşmak üzere Mekke'ye girenin ihram giymesi görüş birliğiyle lazım değildir. Mekke'ye ihramlı girmek vaciptir dememiz halinde, ihramsız giren asi olur ve vakti geçtiğinden kaza etmesi gerekmez. Mescide girip Ta-hiyyatü'1-Mescid-i kılmadan oturan kimsenin bu sünnet namazı kaza etmesi gerekmediği gibi fidye vermesi de gerekmez. En sahih görüşe göre hareme girmenin hükmü, zikrettiğimiz hususlarda Mekke'ye girmenin hükmü gibidir. Zira saygı göstermede

her ikisi müşterektir.
9. Kişi beyti görünce ellerini kaldırıp dua etmesi müstehaptır. Zira müslüman Kabe'yi gördüğünde yapacağı duaya icabet edildiği hadiste varid olmuştur. Beyti gören şu duayı okur:
"Allah'ım! Bu Beyt'in şeref, azamet, keramet ve heybetini artır ve ona şeref veren, onu tazim eden hac ve umre edicilerin şeref, keramet, azamet ve sevabını artır."
Bu duaya şu cümle de ilave edilir:
"Allah'ım! Sen selam (selamet kaynağı) sın, ve selamet senden gelir. Rabbimiz! Bizi selamla karşıla."
Bundan sonra kişi, dünya ve ahiret için, sevdiği mühim şeyler için dua eder. En mühim olan istek Allah'tan mağfiretini dilemektir.
Bil ki, Kabe'nin binası (Allah şerefini artırsın) yüksektir. Mescide girmeden "Re'sü'r-Radam" denilen yerden görünür. Mekke'nin üst tarafından girildiğinde orada durulur ve dua edilir. Durulan yerde geçip gidenlere veya başkalarına zarar vermekten sakınmak gerekir.
Yine bil ki, Kabe göründüğünde mümkün olduğu kadar huşu, tezellül ve itaat içinde bulunmak gerekir. Salih ve arif insanların adeti böyledir. Zira beyti görmek, beytin sahibi olan Allah'ı hatırlamaya ve O'na bağlanmaya vesiledir.
Hikaye edilir ki, bir kadın Mekke'ye girdiğinde şöyle demiş:
- Rabbimin beyti nerede?
Kendisine:
- Şimdi beyti görürsün, dediler. Beyt görününce:
- İşte Rabbinin beyti budur, demişler.
Beyte doğru yürümüş ve alnını duvarına koymuştur. Onu kaldırdıklarında can vermişti.
Rivayete göre Ebî .Bekir Şiblî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) Kabe'yi gördüğünde bayılmış ve ayıklığında şu beyti söylemiştir: "Bunlar onların evidir. Ey Allah'ım gözlerde yaş kalıncaya kadar sen sevilensin."
10. Hacı adayı Mekke'ye girer girmez ilk başta ev kiralamaya veya eşyalarını indirmeye veya elbiselerini değiştirmeye, tavaftan önce başka bir şey yapmaya başlamaması müstehaptır. Tavaf yapıp dönünceye kadar arkadaşların bir kısmı eşyaları ve yükleri beklemelidir. Sonra eşyalarının yanma gelirler ev kiralamaya bakarlar. Re'si'r-Redm denilen yerde dua ettikten soma mescide girerek, babı beni Şeybe (Babü's-Selam) kapısından içeri girerler. Hangi yönden gelirlerse gelsinler, herkesin buradan mescide girmesi müstehap görülmüştür. Bunda ihtilaf yoktur. Şayet iyilik sahibi veya şerefli bir kadın mescide girerse, erkeklere görünmemesi için tavafım tehir etmesi ve mescide gece girmesi müstehaptır.
Kişi mescide girerken sağ ayağı ile girer ve şu duayı okur:
"Kovulmuş şeytandan büyük olan Allah'a, kerem sahibi zatına ve ebedi kudretine sığınırım. Allah'a hamd olsun. Allah'ım! Muhammed ve aline merhamet et. Allah'ım! Günahlarımı bağışla ve bana rahmet kapılarını aç."
Çıkarken de sol ayağı ile çıkar ve aynı duayı okur. Ancak
yerme
"Allah'ım! Senden fazlını isterim." der. Herhangi bir mescide girildiğinde bu zikir ve duaları okumak müstehaptır. Bu konuda varid olan hadisler, sahih ve diğer hadis kitaplarında vardır. Zikrettiğim bu duaları ve ahireti talep edenlerin muhtaç oldukları duaları, "el-Ezkâr" ve emsali kitaplarımda topladım.
11. Hacı adayı mescide girince Tahiyyatü'1-Mes-cid'i veya başka namazları kılmakla meşgul olmamalıdır. Belki Hacerü'I Esved'e yönelir ve kudüm tavafını yapmaya başlar, Mescid-i Haram'in Tahiy-yatü'I-Mescid'i kuçlüm tavafıdır.
Mescid-i Haram'a giren herkesin ihramlı olsun veya olmasın mescidi tavaf etmesi müstehaptır. An-, cak girdiğinde; farz namazın vaktini veya vitir namazını veya sabah namazının sünnetini veya bunun dışında revatib sünnetleri veya farz namazı cemaatle kılmayı kaçıracağından korkarsa tavaf yapmaz. Şayet vakti olur veya kaza etmesi gereken bir farz namazı geçirmişse bunları tavaftan önce yapar sonra da tavaf eder. Şayet mescide girdiğinde tavaf yapihmyorsa Tahiyyatü'I-Mescid kılar. [29]

2. Tavaf
A . Tavafın Çeşitleri

Hacda üç çeşit tavaf vardır:
1. Kudüm tavafı.
2. Ziyaret (ifade) tavafı.
3. Veda tavafı.
Bu üç tavafın dışında Allah'ın izni ile ilerde geleceği gibi dördüncü bir tavaf daha meşru kılınmıştır ki o da; "Tatavvu/nafîle" tavaftır. Çok tavaf yapmak şüphesiz ki müstehaptır.
Kudüm tavafının beş ismi vardır: Kudüm, Kadim Vurud, Varid ve Tahiyye tavafı. Ziyaret tavafının da beş ismi vardır: İfade, Ziyaret, Farz, Rükün ve Sadır tavafı.
Veda tavafına Sadır tavafı da denir. Ziyaret tavafı Arafat vakfesinden sonra ve Nahr gecesinin yarısından sonra yapılır. Veda tavafı, haccm tüm îıüsuku yapıldıktan sonra Mekke'den çıkarken yapılır.
Belki, kudüm tavafı sünnet olan bir tavaf olup vacip değildir. Hacı adayı bu tavafı terk ederse fidye vermesi gerekmez.
Ziyaret tavafı haccın bir rüknüdür. Hac ancak bu tavafla sahih olur. Yapılmadığı takdirde kurban veya başka bir şeyle eda edilemez. En sahih görüşe göre veda tavafı, vacip olan bir tavaftır. Ama haccın bir rüknü değildir. Bir görüşe göre ise kudüm tavafı gibi sünnet olan bir tavaftır. Bu tavafların herbirinin açıklaması Allah'ın izniyle kendi bölümlerinde yapılacaktır.
Bil ki, kudüm tavafını ifrad veya kıran haccma niyet eden kişi yapar. Bunlar, Mekke'den başka yerde ihrama girer ve Arafat vakfesinden önce Mekke'ye girerlerse hüküm böyledir. Mekke halkı kudüm tavafı yapmaz. Zira onlar Mekke dışından gelmemektedirler.
Umre için ihrama giren kişi, kudüm tavafını yapmaz. Doğrusu umre için tavaf yapınca bu hem umre hem de kudüm tavafı yerine geçer. Mescide

girip de henüz oturmadan kılman farz namazın Tahiy-yatü'l-Mescid yerine geçmesi gibi. Hatta umre için ihrama giren kimse, kudüm tavafına niyet ederse, umre tavafı yerine geçer ki bu, farz haccı eda etmemiş, nafile hac için ihrama giren kişinin ihramının farz hacca sayıldığı gibidir.
Arafat vakfesinden önce Mekke'ye giremeyen kimse kudüm tavafı yapamaz. Doğrusu Arafat vakfesinden sonra yapacağı tavaf ziyaret (ifaze) tavafıdır. Şayet bu tavafa kudüm tavafı olarak niyet ederse ziyaret tavafı yerine geçer. Umrede olduğu gibi ziyaret tavafının vakti girmiş ise hükmü böyledir. [30]

b. Tavaf

Kişi mescidi harama girince Hacerü'l-Esved'e gider. Hacerü'l-Esved, doğu tarafından Kabe'nin kapısını takip eden rükündür. Buna rüknü Esved denir. Ona ve rüknü yemaniye, yemenin iki rüknü anlamına "Rüknan'il-Yemeniyyan" denir.
Hacerü'l-Esved'in yerden yüksekliği yedi parmak eksik olmak üzere üç zira'dır.
Kişinin yüzü ile Hacerü'l-Esvede yönelmesi, izdiham sebebi ile kimseye eziyet vermemesi şartı ile ona yanaşması müstehaptır. Onu istilam eder. Sonra sesini çıkarmadan onu öper ve üzerine alnını koyar. Bunu üçer defa tekrar eder. Bundan sonra da tavaf etmeye başlar. Daha önce belirtildiği gibi tavafa başlamadan telbiyeyi keser. Tavafa başlarken izdiba yapar. Tavafa başlamadan az önce izdiba yapmasında bir beis yoktur. İzdiba, kişinin rıdasmm ortasını sağ omzundan koltuğunun altından geçirerek ve her iki ucunu sol omzunun üzerine atmasıdır. Bu durumda sağ omuzu açıkta kalır.
İzdiba kelimesi, "dab" kelimesinden türetilmiştir. Dab, pazı kemiğidir. Bir görüşe göre pazı kemiğinin ortasıdır. Bir başka görüşe göre koltuk ile pazı kemiğinin ortası arasında kalan kısımdır. [31]

c. Tavafın Keyfiyeti

Kişi, bütün bedeni ile Hacerü'l-Esvedin tümünün karşısına gelir. Bütün bedeni ile Hacerü'l-Esvedin tümünün karşısından geçmedikçe tavafı sahih olmaz. Tavaf şu şekilde olur: Tavaf eden kişi, Kabe'ye yönelir. Hacerü'l-Esvedin rüknü yemeni tarafında kalan ucu karşısında durur. Öyle ki Hacerü'l-Esvedin tümü onun sağ tarafında kalmalı ve sağ omuzu Hacerü'l-Esvedin tarafına gelmelidir. Bundan sonra Allah rızası için tavafa niyet ederek kapı yönünden Hacerü'l-Esvede karşı yürür. Sağ tarafı yönünden Hacerü'l-Esvedi geçinceye kadar yürür. Hacerü'l-Esvedi geçince Kabe'yi sol tarafına alacak şekilde yön değiştirir. Sağ tarafı ise Kabe'nin haricinde kalır. Birinci turda böyle yapar ve Hacerü'l-Esvede yönelmeyi terk ederse caizdir. Sonra böylece yönüne doğru Kabe'nin tümünü tavaf eder. Tavafı yaparken Mültezime'ye uğrayarak geçer. Mültezime, Hacerü'l-Esved ile Kabe'nin kapısı arasında kalan yerdir. Bu şekilde isimlendirilmesi, insanlar dua ederken ona tutunmaları sebebi iledir. Bundan sonra Hacerü'l-Esvedin akabinde gelen ikinci rükne geçer ki buna rükn-ü ırakî denir. Bundan sonra Hicrin arkasından geçip gider. Hıcır, Şam ve Mağribe doğrudur. Üçüncü rükne gelinceye kadar hicrin etrafında yürür. Bundan dolayı buna rükün denir. Ki bundan önce iki rükn-ü şamî vardır. Çoğu kere buna rükn-ü Garbiyan denilir. Bundan sonra rüknü Yemani denilen dördüncü rükne gelinceye kadar Kabe'nin etrafında döner. Oradan da Hacerü'l-Esvede geçerek ilk başladığı yere gelir. Böylece bir tavaf tamamlanmış olur. Bundan sonra yedi şavtı tamamlayıncaya kadar böylece tavaf eder. Kabe'nin etrafında her döndüğünde bir tavaf yapmış olur. Yedi tavaf (şavt) bir tam tavaf sayılır.
İmam Şafii (r.a.), tavafı şavt veya devir diye adlandırılmasını mekruh görmüştür. Mekruh olduğu Mücahid (r.a.)'den rivayet edilmiştir.
Buhari ve Müslim (r. anhüma)'in İbni Abbas (r.a.)'dan rivayet ettikleri hadiste tavafa şavt ismi verilmiştir. Zahire göre tavafa şavt demek mekruh değildir. Doğrusunu Allah bilir.
Tavaf yapmanın şekli böyle olup bu şekilde tavaf edenin tavafı sahihtir.
Tavafın geriye kalan fiil ve zikirleri ile tam yapmanın şekli, Allah'ın izni ile tavafın sünnetleri bölümünde zikredeceğiz. [32]

D. Tavafın Şartlara Ve Vacipleri

Tavafın bir takım şartları ve vacipleri vardır. Bunlar olmadan tavaf sahih olmaz. Sünnetlere riayet edilmeden yapılan tavaf ise sahihtir. Tavafın şartları ve vacipleri sekiz tane olup bazıları ihtilaflıdır. Tavafın vacipleri şunlardır:
1. Tavaf edenin avreti örtülü olmalı, abdestli olmalı, bedeni, elbisesi ve tavaf esnasında yürüyüp bastığı yerler temiz olmalıdır. Tavaf ederken avretinin bir cüzü açık olur veya abdestsiz olur veya üzerinde ibadete mani bir necaset olursa veya yürürken kasten veya unutarak bir necasete basarsa tavafı sahih olmaz.
Hür kadın çıplak ayakla veya ayağının bir kısmı açık olduğu halde tavaf eder veya kafasının bir cüzü açık olarak tavaf ederse tavafı sahih olmaz. Hatta başındaki kıllardan bir tanesi görünse veya ayak tırnakları görünse tavafı sahih olmaz. Zira bunlar onun için avret sayılır. Namazda olduğu gibi tavafta da bunların örtülü olması şarttır. Şayet bunlara riayet etmeden hac edip dönerse, sahih olmayan bir hac ve umre ile memleketine dönmüş olur.
Bil ki, erkek ve cariyenin avreti, göbek ile diz kapağı arasında kalan kısımdır. Hür olan kadının avreti ise, yüz ve eli hariç bütün bedeni avrettir. En sahih görüş böyledir.
İzdiham sebebi ile tavaf esnasında kadınlara dokunmak umumi bir musibet olmuştur. Birbirlerine dokunarak abdestlerinin bozulması korkusuyla erkeklerin onlara ve onların da erkeklere izdiham yaratmamaları gerekir. Zira arada perde olmaksızın yabancı erkek ve kadının tenlerinin birbirine dokunması ile dokunanın abdesti bozulur. Dokunulanın abdesti konusunda İmamın farklı iki görüşü vardır. Arkadaşlarımız, en sahih görüşe göre dokunulanın da abdesti bozulur, demişlerdir. Kitaplarının çoğunda bu hususta imamın bizzat görüşü vardır. İkinci görüşüne göre ise dokunulanın abdesti bozulmaz. Şafii'nin arkadaşlarından az bir grup bu görüşü seçmişlerdir. Fakat tercih edilen görüş birincisidir. Ama kadının saçma, tırnağına veya dişine dokunmak veya kadının erkeğin saçma, tırnağına veya dişine dokunması abdesti bozmaz.

Erkek ve kadın çarpışır da tenleri birbirine de-ğerse dokunma sayılmaz, doğrusu görüş birliğiyle her ikisinin de abdesti bozulur. Dokunulan kadın akrabalık, süt emme veya kayınlık (musaharat) sebebi ile erkeğe ebedi olarak haram ise tenlerinin birbirine dokunması en sahih görüşe göre ikisinin de abdesti bozulmaz. Dokunmakla abdestin bozulması açısından dokunulan yabancı kadın hüsün sahibi olması, çirkin, genç veya yaşlı olmasının hükmü aynıdır. Şehvetle olsa bile dokunurken tenin üzerinde ince elbise veya başka bir şey olursa bu dokunmanın bir zararı olmaz. Şehvet bakımında iştiha çeken çağa gelmemiş küçük erkek veya kız çocuğuna dokunmak abdesti bozmaz.

Umumi olan musibetlerden bir tanesi de; tavaf edilen yerde kuşların veya başka hayvanların pisliğinin çok bulunmasıdır. Müteahirin, muhakkik ve meseleye vakıf arkadaşlarımızdan bir cemaat bu pisliğin ibadete engel olmadığını ihtiyar etmişlerdir. Aslında şöyle demek gerekir: Bunda sakınılması zor olan şeyler, ibadete mani değildir. Örneğin bit, pire ve sivrisinek kanından ve sinek pisliği taşla temizlerken kalan pislik izinin, necis olduğu kesin bilinen sokak çamurunun ve mezhepçe; su veya elbisedeki necaset gözün göremeyeceği kadar az ise ibadete mani olmadığı tercih edilmiştir. İşaret ettiklerimiz ve benzerlerinin çoğu fıkıh kitaplarında kendi bölümlerinde zikredilmişlerdir.

Alim, güvenilir, muttaki, zahid ve fıkıh meselelerine vakıf olduğu konusunda görüş birliğine varılan Horasanlı arkadaşlarımızdan Şeyh Ebu Zeyd Mervezi'ye buna benzer bir mesele sorulmuş, böyle bir necasetin ibadete mani olmadığım söylemiş ve: "İş daralınca genişletilir." demiştir. Sanki, o Allah'ın şu sözüne dayanmaktadır: "Allah size dinde bir zorluk kılmamıştır." Şüphesiz ki tavaf mahalli, Peygamber efendimiz ve ashabının (r.anhum) zamanında ve onlardan sonra ümmetin selef ve halefi dönemlerinde bu hal üzere devam etmiştir. Hiçbiri bu sebepten dolayı tavaf etmeyi men etmemiştir. Resulullah (s.a.) ve ondan sonra ona iktida edenlerden biri tavaf mahallini bundan temizlemeyi lüzumlu görmemiş ve bu sebeple tavafı iade etmeyi emretmemiştir. Allah daha iyi bilir.

2. Tavaf mescidin dahilinde yapılmalıdır. Tavaf eden ile beytin arasında su barakası veya sütunların bulunması zarar vermez. Mescidin son kısmında, ra-vaklarda mescidin dahilinde kapının yanında ve damında tavafın yapılması caizdir. Bu yerlerde tavaf yapmak görüş birliğiyle caizdir. Ancak bazı arkadaşlarımız, tavafın sahih olması için, beytin binası, mescidin damından daha yüksek olması şarttır demişlerdir. Beytin binasının bugünkü şekli böyledir. Hatta mescidin damı Beytin damından yüksek olursa mescidin damında yapılan tavaf sahih olmaz. Fakat imam Rafii, bu durumu kerih görmüş ve beytin yüksek veya daha aşağıda olmasının hükmü aynıdır, demiştir.

Arkadaşlarımız demişler ki, mescid genişletilir ve tavaf yeri geniş olursa, tümünde yapılan tavaf sahihtir ki bugünkü genişliği Resulullah (s.a.)'m dönemindeki asıl şeklinden çok çok geniştir. Bununla ilgili açıklama Allah'ın izni ile beşinci bölümde gelecektir. Mescidin haricinde yapılan tavafın sahih olmadiği hususunda görüş birliği vardır. Allah daha iyi bilir.

3. Yapılan tavaf tam yedi şavt olmalıdır. Sayıda şüpheye düşen kimse, en az sayıya itibar etmelidir. Tavaf sayısının yedi olduğuna inanmcaya kadar fazlasıyla yapmak vaciptir. Ancak tavaf bittikten sonra sayısında şüphe etmek bir şeyi gerektirmez.

4. Tertibe riayet etmek. Tavafta tertibe riayet etmek iki şeyde olur:

a. Tavafa Hacer'ül-Esved'den başlamak. Bu daha önce belirttiğimiz gibi bedenin tümü ile taşın tümünün karşısına geçmektir. Taştan itibaren başlamayan veya bedenin tümü ile onun karşısına geçmeden yapılan tavaf hesaba alınmaz. Başlangıçta tavaf böyle yapılmalıdır. Başlangıçta bu şekilde yapılmayan tavafla ilgili şeyler boş yere yapılmış olur.

Bu hususu iyi öğrenmelisin. Bu insanların gafil oldukları bir husustur. Bunu ihmal etmeleri sebebi ile bir çok insanların haccı fesada uğramaktadır.

b. Daha önce geçtiği gibi tavaf ederken Kabe'yi sol tarafa almak. Bir kimse, beyti sağ tarafına alır ve Hacer'ül-Esved'den rüknü yemaniye doğru giderse tavafı sahih olmaz. Şayet beyti sağına veya soluna almaz da Hacer'ül-Esved'e yönelip enlemesine (sağ yanı üzerine giderek) tavaf yaparsa veya beyti sağ tarafına alır da ve arka üstü Mültezime'ye ve kapıya doğru giderek tavaf ederse, en sahih görüşe göre tavaf sahih olmaz. Keza sırtını beyte vererek enlemesine geçip tavaf ederse sahih görüşe göre tavaf sahih olmaz ve tavaftan bir şey eda edilmiş olmaz. Ancak beyte yönelerek ve ilk başta belirttiğimiz sekile uygun yapılan tavaf caizdir. Bu kişinin tavafın başlangıcmda başka şeyi değil taşı karşısına almasıdır. Bu şekilde yapmak sonraki tavaflara değil, ilk tavafa özgüdür. Şayet ilk tavafta böyle yapmaz da sol tarafına alarak taşın karşısına geçer ilk ve sonraki tavafları aynı şekilde yaparsa caizdir. Lakin müstehap olan yönelmeyi terk etmiş olur. Arkadaşlarımızdan bir cemaat bu yönelmeyi zikretmem işlerdir. Bu yönelme, tavaftan önce taşın karşısında yapılan ve müstehap olan yönelme dışında ayrı bir yönelmedir. İlk başta yapılan yönelme müstehap olup bunda ihtilaf yoktur ve bu başlı başına olan bir sünnettir.

5. Tavaf eden kimse, bütün bedeni ile beytin dışında olmalıdır. Şayet beytin şadırvanı veya hicrin içinden geçer tavaf yaparsa tavafı sahih olmaz. Zira o beyti değil beytin içini tavaf etmektedir. Halbuki Allah (c.c.) beyti tavaf etmeyi emretmektedir. Şadırvan ve hıcr ise beytten sayılmaktadır.

Şadırvan, duvarın genişliği dışında temel genişliğinde temelden ayrı tutulan kısımdır. Yerden yüksekliği bir zira'm üçte ikisi kadardır.

Ebü'l-Velid Ezraki, "Mekke Tarihi" adlı kitabında şöyle diyor: "Şadırvanın yerden yüksekliği on altı parmak, genişliği bir zira' kadardır. Bir zira' yirmi dört parmaktır."

Arkadaşlarımız ve diğer alimler, şadırvanın beytin bir parçası olduğunu söylemişlerdir. Kureyş halkı beyti bina ederlerken şadırvanı duvarın temelinden noks ani aştırmışlar dır. Şadırvan beytin dış duvarları tarafından görünmektedir. Hacer'ül-Esved'in tarafından ise görünmemektedir. Fakat bu zamanda onun yanında da şadırvan yapılmıştır. Tavaf yapılırken bir ayak şadırvana konulur ve diğer ayakla adım atılırsa tavaf sahih olmaz. Bir kimse şadırvanın dışında tavaf yapar da şadırvanın hizasında duvara dokunur veya beytin bir parçasına dokunursa tavafı sahih olmaz. Alimlerin çoğunluğunun kesin gördükleri sahih görüş böyledir. Zira bedenin bir kısmı beytin içinde sayılmaktadır.

Burada ince bir meseleye işaret etmekte fayda vardır ki o da şudur: Hacerü'l-Esved'i öpen kimse, kafası taşın öpülecek kısımda beytin bir cüzü dahilinde ise, taşı öpüp ayakta doğruluncaya kadar ayaklarını bulunduğu yerde sabit tutması lazımdır. Çünkü taşı öpme esnasında ayaklarını bulunduğu yerden az bir şekilde kapıya doğru kaydırır ve bu kaydırma bir karışın bir kısmı kadar olsa bile taşı öptükten sonra, ayaklarını kaydırdığı yerde ayakta doğrulur ve oradan tavafa devam ederse, tavaftan bir parça ayrılmış olur ve bedeni şadırvanın havasında kaldığı için bu şavtı batıl olur.

Hıcr ise, yarım daire ile ihata edilmiştir. Bu Şam cihetinde beytin duvarı dışındadır. Bunun tümü veya bir kısmı beyte dahildir. Kureyş halkı beyti yeniden bina ederlerken, Hicri Hz. İbrahim (a.s.)'in yaptığı binanın dışında bırakmışlardır. Duvarları beytin duvarlarından daha alçaktır.

Arkadaşlarımız hicrin alanı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Çoğuna göre hıcr, beytin duvarından itibaren altı zira'dır. Altı zira'dan fazla olanı beytten sayılmamaktadır. Hatta hicrin duvarı kaybolsa ve bir kimse hıcırdan geçerek tavaf yaparsa, bu takdirde kendisi ile beyt arasında altı zira'lık bir mesafe olursa tavafı sahihtir. Bazıları ise bu mesafenin yedi zira' olduğunu söylemişlerdir. Mezhebimizin de görüşü böyledir. İmam olan

arkadaşlarımızdan şeyh Muhammed el-Cüveyni ve oğlu İmam Haremeyn ve Bağavi böyle demişlerdir. İmam Rafii bu görüşün sahih olduğunu zanetmiştir. Bu görüşün delili ise, Hz. Aişe (r.anha)'nin Resulullah (s.a.v)'dan rivayet ettiği şu hadistir: "Hıcr ile beyt arasındaki mesafe altı zira'dır." Müslim'in bir başka rivayeti ise şöyledir: "Hıcr ile beyt arasındaki mesafe yedi zira'dır." İkinci görüşe göre, hicrin tümünü geçerek tavaf etmek vaciptir. Bir kısmından geçerek hatta hicrin duvarları arasından geçerek yapılan tavaf sahih olmaz. Bu görüş sahih olan görüştür. İmanım görüşü de böyledir. Arkadaşlarımızdan çoğu bunun kati olduğunu söylemişlerdir. Doğru olan böyledir. Zira Nebi (s.a.) tavaf yaparken hicrin dışından geçerek tavaf yapmıştır. Raşid halifeler, diğer sahabeler ve onlardan sonra gelenler de böyle yapmışlardır.
Hz. Aişe (r.anha)'nin hadisine gelince Şeyh İmam Ebu Amr bin Salah (r.a.), bu konudaki rivayetlerin çelişkili olduğunu söylemiştir. Sahiheyndeki bir rivayette hicrin beytin bir cüzü olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca hıcr ile beyt arasındaki mesafenin altı zira kadar olduğu rivayet edilmiştir. Yine bu mesafenin beş zira ve başka bir haberde yedi zira'a yakın olduğu rivayet edilmiştir. Rivayetler çelişkili olunca farzın kesin olarak yapılması için çok olan sayıya itibar etmek gerekir.
Ben diyorum ki, hıcrm bir kısmı beytin bir parçası değildir dememiz halinde, ondan olması gerekmez ve tümünün dışında tavaf yapmak vacip olmaz. Hac ibadeti konusunda mutemet olan Resulullah (s.a.)'m fiiline uymaktır. Buna göre hicrin tümünün dışında tavaf yapmak vaciptir. Hicrin tümü beytten sayılsın veya sayılmasın hükmü aynıdır. Allah daha iyi bilir.
Hicrin sıfatına gelince; Ebu Velid el-Ezraki "Mekke Tarihi" adlı kitabında hıcrm sıfatını açık bir şekilde zikretmiştir. Şöyle diyor: "Hıcr Şam ve Irak rüknü arasındadır. İçi mermerle döşenmiştir. Kabe'nin perdesi altındaki şadırvanla aynı seviyededir. Genişliği altın oluğun altından itibaren hıcrm son duvarına kadar on yedi zira ve yedi parmaktır. Her iki kapısı arasındaki ölçü yirmi ziradır. Genişliği on iki ziradır. Duvarının içerden yüksekliği bir zira ve on dört parmaktır.
Makam-ı İbrahim ve kapıdan sonra gelen duvarı ise, bir zira on parmaktır. Batıdaki duvarının yüksekliği bir zira ve yirmi parmaktır. Hicrin rüknü Şamiden sonra gelen duvarın dışardan yüksekliği bir zira on altı parmaktır. Orta kısımdan yüksekliği iki gira üç parmaktır. Hicrin duvarının yüksekliği ise, iki parmak eksikliğiyle iki zira kadardır. Hicrin içerden yuvarlaklığı otuz sekiz ziradır. Dışardan yuvarlaklığı ise kırk zira altı parmaktır. Kabe ve hicrin etrafındaki bir tavaf yüz yirmi üç zira on iki parmaktır." Ezraki (r.a.)'nin söyledikleri bu kadardır. Bunlar, bilinmesine ihtiyaç duyulan şeylerdir.
6. Tavafa Niyet Etmek. Yapılan tavaf hac ve umre tavafı dışında bir tavaf ise, niyetsiz yapılan tavaf, ittifakla sahih değildir. Yapılan tavaf hac veya umre tavafı ise, evla olan tavafa niyet etmektir. Niyet edilmezse en sahih görüşe göre tavaf sahihtir. Zira hac niyeti vakfe ve diğerlerinin kapsadığı gibi niyeti de içine almaktadır. En sahih görüşe göre, niyeti vacip olmadığını söylememiz halinde en sahih görüşe göre, tavaf ederken başka bir şeyi kastetmemek şarttır. Alacaklının borçlusunu arayarak ve benzeri şeyler için tavaf etmeleri gibi. Başka şeyi kastederek yapılan tavaf sahih değildir. Bir görüşe göre ise sahihtir.
Bir kimse ihramlı bir çocuğu, bir hastayı veya bir başkasını yüklenir ve tavaf ederse ve tavaf yaptıran ihramsız ise veya ihramlı olur da kendi adına tavaf eder ve tavafın şartları (Avretin kapalı olması, temiz olmak...gibi) tam ise tavaf taşman kimseye sayılır. Taşıyan ihramlı olur da kendi adına tavaf yapmazsa bu durumda bakılır: Tavafı sadece kendi adına kastederse veya taşıdığı kimse adına veya bir şeyi kastetmezse taşıyan adına, taşmanı kastederse en sahih görüşe göre taşman adına sayılır. Bir görüşe göre ise taşıyan adına, bir başka görüşe göre de her ikisi adına sayılır. Bunda kendisi adına ihrama kişinin velisi olduğu çocuğu taşıması veya bir başkasının çocuğunu taşımasının hükmü aynıdır. Bir kimse ihramlı iki kişiyi taşıyarak onlarla tavaf yapar ve kendi ihramlı değilse veya ihramlı olsa ve tavafı kendi adına yaparsa tavaf tamamen taşıdığı kişilere sayılır. Bu, kişinin binek hayvanı üzerinde tavaf yapması gibidir.
7-8. Tavaflar arası muvalata uymak ve tavaftan sonra namaz kılmak. En sahih görüşe göre her ikisi de sünnettir. Bir görüşe göre ise ikisi de vaciptir. Bunların izahı Allah'ın izni ile tavafın sünnetleri bahsinde yapılacaktır. [33]

e. Tavafın Sünnetleri ve Adabı

1. Tavafı yürüyerek yapmak. Yürüyerek tavaf yapan, bir mazeret sebebi ile bir zarar görürse, binek üzerinde tavaf yapar. Binek üzerinde tavaf yapmanın caiz olduğunu göstermek, fetva istemeleri ve fiiline uymaları için kişinin binek üzerinde tavaf yapması, caiz olup mekruh değildir. Zira Resulullah (s.a.v) bazı ziyaret tavaflarını binek üzerinde yapmıştır. Mazeret olmadan da binek üzerinde tavaf yapmak caizdir. Arkadaşlarımız binek üzerinde tavaf yapmanın mekruh olmadığını söylemişlerdir.
Imam-ı Harameyn, mescidi kirletmiyeceğinden emin olunmayan hayvanı mescidin içine getirmek gönüle hoş gelmemektir, diyor. Şayet kirletmezse, mescidin içine getirmek caiz olup aksi halde mekruhtur.
2. Daha önce de açıklandığı gibi ihramı, tavafın sonuna kadar izdiba şeklinde giymek müstehaptır. Bir görüşe göre, izdibanin iki rekat tavaf sünneti kılmcaya kadar ve ondan sonra sa'y yapıp bitirinceye kadar devam etmesi müstehaptır. En sahih görüşe göre, tavaf eden kişi tavafını bitirince izdibayı bozar ve iki rekat tavaf sünneti kılar. Namazı bitirince ihramı tekrar izdiba şeklinde bağlayarak sa'y eder. Aslında remel ile yapılan tavaf izdiba ile yapılır. Remel ile yapılmayan tavafta izdiba olmaz. Remel ile yapılan tavaf hakkındaki açıklama Allah'ın izni ile gelecektir. Ancak izdibanm her yeni tavafta yapılması sünnettir. Remel, ilk üç şavta özgüdür. Meşhur görüşe göre, izdibanm müstehab olması konusunda çocuğun hükmü, baliğ kimsenin hükmü gibidir. Kadın tavafta izdiba yapmaz. Zira ona nisbetle izdibanın mahalli avret sayılmaktadır.
3. Remel Yapmak: Remel, atlamaksızm ve koş-maksızm adımları birbirine yakın atarak süratle yürümektir. Arkadaşlarımız, hubab (omuzları silke-rek süratle yürümek) remel değildir diyen hata etmiştir, demişlerdir.
İlk üç şavta remel yapmak müstehaptır. Son dört şavtta ise yavaş yürümek sünnettir. İmamın farklı iki sözünden sahih olanına göre remel, Kabe'yi istiap edecek şekilde yapılmalıdır. Zayıf bir görüşe göre, iki rüknü yemeni arasında remel yapılmaz, ilk üç turda remeli terk eden son dört turda kaza etmesine gerek yoktur. Zira son turları normal yürüyüşle yapmak sünnettir.
Binek üzerinde tavaf eden remel mahallinde hayvanını süratlendirir. Bir insanı yüklenerek tavaf eden de sırtındaki kişi ile remel yapar, kadın ise hiç remel yapmaz.
Bil ki, tavaf yaparken Kabe'ye yakın olmak müstehaptır. Tavaf Kabe'den uzak yapılsa da adımların çokluğuna itibar edilmez. İzdihamdan dolayı Kabe'ye yakın remel yapmak mahzurlu ise, yakında remel yapmak için yerin açılmasını ümit eden kimse, durmakla kimseye eziyet vermiyorsa

durur. Yerin açılacağını ümit etmezse, remeli muhafaza ederek beytten uzak olarak remel ile tavaf yapması, beyte yakın remel ile tavaf yakmasından faziletlidir. Zira remel, müstakil bir şiardır ve ibadetin kendisine taalluk eden bir fazilettir. Yakın olmak ise, ibadetin yerine tealluk eden bir fazilettir. İbadetin kendisine te-alluk eden muhafaza etmekten daha faziletlidir. Bilmez misin, evde cemaatle kılman namaz, mescide münferit olarak kılman namazdan daha faziletlidir. Bir kimse beytten uzak kadınların safında ise beyte yakın remelsiz tavaf yapması abdestinin bozulmasından ve fitnelerine düşmekten korkarak kadınlardan uzakta tavaf yapması remelden evladır. Keza kadınların saffma yakın olup metafın herhangi bir yerinde kadınlara dokunmaktan korkarak remel ile tavaf yapmayı mahzurlu görürse, remeli terk etmesi evladır.
Kişinin metafın tümünde remel ile tavaf yapması mahzurlu ise, yürürken remeli terk etmesi müstehaptır. Bu durumda remelin hareketine işaret eder ve remel yapma imkanı varsa, remel yapacağını izhar eder.
Allah onlardan razı olsun arkadaşlarımız şöyle demişlerdir: Haccın sadece bir tavafında remel yapmak meşru kılınmıştır. Bunda görüş birliği vardır. Remel ile yapılan tavaf hakkında iki görüş vardır. Cumhurun kabul ettiği en sahih görüşe göre, arkasında sa'y yapılan tavafta remel yapmak sünnettir. İkinci görüşe göre ise, nasıl olursa olsun kudüm tavafmda remel yapmak sünnettir. Her iki görüşten anlaşılan odur ki, veda tavafmda remel yapılmaz. Bunda ihtilaf yoktur. Keza ancak vakfeden sonra Mekke'ye giren, ziyaret tavafında remel yapmaz. Bunda görüş birliği vardır. Zira onun için ziyaret tavafı kudüm tavafını kapsamaktadır. Keza Mekke'den gelip umre yapan kimse de tavafında remel yapar. Zira onun tavafı kudüm tavafı yerine geçmekte ve akabinde sa'y yapılmaktadır. Bir kimse kudüm tavafı yapar da ondan sonra sa'y yapmayı istemezse; esah olan birinci görüşe göre değil, ikici görüşe göre remel yapar ve ziyaret tavafında remel yapar. Zira akabinde sa'y yapar. Kudüm tavafında remel yapar ve ondan sonra sa'y ederse, ziyaret tavafmda remel yapmaz. Kudüm tavafmda remel yapar ve ondan sonra da sa'y yaparsa ziyaret tavafında remel yapar mı yapmaz mı? Bu konuda farklı iki vecih vardır. Bir görüşe göre de farklı iki kavil vardır: En sahih görüşe göre remel yapmaz. Çünkü ondan sonra sa'y yoktur. Şayet remel ile tavaf yapar da sa'y yapmazsa cumhurun kabul ettiği sahih görüşe göre, ziyaret tavafında remel yapar. Zira ondan sonra sa'y yapılır.
Mekkeli olup Medine'de hac için ihrama giren kimse hakkında farklı iki görüş vardır. En sahih görüşe göre remel yapar. Çünkü ondan sonra sa'y yapması gerekir, ikinci görüşe göre ise, tavafı kudüm tavafı olmadığı için remel yapmaz.
Kudüm ve ziyaret tavafından başka tavaflarda remel yapmak sünnet değildir. Bu tavaflarda İzdiba yapılmaz. Bunda ihtilaf yoktur. Yaptığı tavaf hac veya umre tavafı olsun veya bunların dışında başka bir tavaf olsun hükmü aynıdır.
Bil ki, zikrettiğimiz tavafın beyte yakın yapılmasının müstehap olması erkekler içindir. Kadının Kabe'ye yaklaşmadan metafın etrafında tavaf yapması müstehaptır. Kadının gece tavaf yapması ise sünnettir. Çünkü gece vaktindeki tavaf kadın için; setre, korunmaya, başkasına dokunmamaya ve fitneye sebep olmamaya daha uygundur.
Metaf (tavaf yapılan yer), insanlardan hali ise erkekler için müstehap olduğu gibi kadının da tavafı beyte yakın yapması müstehaptır.
4. Hacer-i Esved'i istilam etmek, öpmek ve alnını üstüne koymak. Bunun hakkındaki açıklama daha önce yapıldı. Yemani rüknü istilam etmek müstehap olup öpülmez. Ancak kendisi ile istilam yapılan el öpülür.
Arkadaşlarımızdan çoğunun söylediği böyledir. Imam'ül Haremeyn ise, kişi isterse önce elini öper sonra onunla istilam yapar, isterse de istilam yaptıktan sonra öper. Ancak, beğenilen görüş cumhurun görüşüdür.
Kadı Ebu Tayip, Hacer-i Esved ve içinde bulunduğu rüknü bir arada istilam etmek ve öpmek müstehaptir. Son iki rükün ki bunlar iki rüknü şami-dir, bunların öpülmeyeceği ve istilam edilmeyeceği hakkında görüş birliği vardır. Çünkü bunlar Hz. İbrahim (a.s.)'in koyduğu temel üzere değildir. Bunlar Hacer-i Esved ve yemani rüknün aksinedir. Ha-cer-i Esvedi istilam etmek ve öpmek, yemani rüknün hizasına gelindiğinde onu istilam etmek ve sonra kendisiyle istilam yapılan eli öpmek her tavafta nıüstehaptır. Ancak bir, üç, beş... gibi tekli tavaflarda istilam etmek ve Öpmek müekked sünnettir. Zira bu iki rükün daha faziletlidir.
izdiham sebebi ile onları öpemeyen istilam eder, istilam edemezse eli ile veya başka bir şeyle onlara işaret eder sonra kendisiyle işaret yapılan şeyi öper. Ağız ile öpmeye işaret etmek olmaz. Rükünleri istilam etmek ve öpmek kadınlar için müstehap değildir. Meğerki metaf geceleyin insanlardan hali ola.
5. Tavafta müstehap olan dualar: Hacer-i Esvedi istilam ederken ve tavafa ilk başlarken şu duayı okumak müstehaptir:
"Allah'ın adıyla. Allah en büyüktür. Allah'ım! Sana iman ederek, kitabını tasdik, ahdine vefa ve peygamberinin sünnetine uyarak."
Her tavafta Hacer-i Esvedin hizasına gelindiğinde bu dua okunur. İmam Şafii (r.a.), şu cümle de okunur der:
"Allah en büyüktür ve Allah'tan başka ilah yoktur."
Yine imam, Allah'ı zikretmek ve Resulullah (sav.)'a salat getirmek, beğenilmiştir ve tavaf edenin remel esnasında şu duayı okuması hoşuma gider, diyor.
"Allah'ım! Bunun kabul olunan hac, günahımı affolunan günah ve sa'yimi şükredilen gayret eyle." Son dört turda ise şu dua okunur:
"Allah'ım! Mağfiret ve merhamet et. Bildiğin (kusurlarımı) affet. Sen en Aziz ve en Kerimsin. Allah'ımız, Rabbimiz! Bize dünyada iyilik ve ahirette iyilik ver ve bizi ateş azabından koru."
Enes (r.a.)'den rivayet edilen hadise göre, Resu-lullah (s.a.), en çok şu duayı okurdu:
"Allah'ımız, bize dünyada iyilik ve ahirette iyilik ver ve bizi ateş azabından koru." (Buhari-Müslim)
İmam Şafii (r.a.) der ki; tavafta ou duanın okunması hoşuma gider ve bütün tavaflarda okunmasına sevinirim.
Arkadaşlarımız bu duanın her iki rüknü yemani ve Racer-i Esved arasında okunması müekkeddir demişlerdir. Tavaf eden kişi tavaf esnasında dini, dünyası kendisi, sevdikleri ve tüm müslümanlar için istediği duayı okur. Şayet bir kişi dua eder cemaatte amin derse bu güzel bir husustur. Bu şerefli yerlerde çok dua etmek gerekir.
Hasan-ı Basri, Mekke ehline yazdığı meşhur risalesinde şöyle der: Bu şerefli bölgede, on beş yerde yapılan duaya icabet edilir: Tavafta, Mültezime'de, Altmoluk'un altında, Beytin içinde, Zemzem kuyusu yanında, Safa'da, Merve'de, Sa'y'da, Makam-ı İbrahim'in arkasında, Arafat'ta, Müzdelife'de, Mina'da ve her üç cemrenin yanında..
İmamın görüşüne göre tavafta Kur'an-ı Kerim'i okumak müstehaptır. Zira tavaf zikir mahallidir. Zikrin en büyüğü ise Kur'an-ı Kerimdir.
Arkadaşlarımız, tavafta Kur'an'ı okumak Peygamber efendimizden rivayet edilmemiş duaları okumaktan daha faziletlidir. Rivayet edilmiş duaları okumak sahih görüşe göre, Kur'an'ı okumaktan faziletlidir demişlerdir.

Arkadaşlarımızdan Ebu Abdullah Halimi, tavafta Kur'an'ı okumak müstehap değildir demiştir. Fakat daha önce söylediğimiz görüş sahihtir.
Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveyni, hac mevsimi günlerinde yaptığı tavafta bir hatmi okumak hususunda çok istekliydi.
6. Tavaflarda muvalata riayet etmek en sahih görüşe göre, vacip değil müekked sünnettir. Bir görüşe göre ise vaciptir.
Tavaf eden kişi, tavafların a^ asını az bir fasıla dışında bir şeyle ayırmamalıdır. Çok sayılacak -ki bu bakan kişinin, tavaf edenin tavafını kestiğini veya ondan ayrıldığını zannetmesidir- bir fasıla ile ayırırsa tavafa yeni baştan başlaması daha iyidir. Böylece bu konudaki ihtilaftan kurtulmuş olur. Şayet tavafa yeni baştan başlamaz da yarım kalan tavafa bina ederse, en sahih görüşe göre caizdir.
Tavaf eden kasten abdestini bozar veya kasıt olmaksızın abdesti bozulursa, abdest alır ve yarım kalan tavafa bina ederse en sahih görüşe göre caizdir. Fakat tavafa baştan başlaması daha iyidir.
Farz namaz için kamet okunduğunda tavaf yapmakta olan veya bir ihtiyacı çıkan kimse, bunun için tavafını keser ve ihtiyacını bitirdikten sonra tavafa yeniden başlaması daha faziletlidir. Kişinin bir mazeret olmaksızın tavafını kesmesi mekruhtur. Kişinin mazeretsiz tavafını kesmesi, bu anlattığımızın benzeridir. Hatta cenaze namazı veya revatib olan nafile namaz için tavafı kesmek mekruhtur.
7. Tavaf eden kişi sükunet, huşu ve huzuru kalb içinde bulunmalıdır. Zahiri ve batini hareket, bakış ve heyetinde edebe riayet etmelidir. Tavaf da bir namazdır. Tavaf edenin tavafın adabına uyup beytin sahibi olan Allah'ın azametini kalbinde duyması gerekir.
Tavaf eden tavaf esnasında yemekten ve içmekten sakınmalıdır. İçmek yemekten daha az mekruhtur. Şayet kişi tavaf esnasında yer ve içerse, tavafı bozulmuş olmaz. Namazda mekruh olduğu gibi tavafta da ağzı kapatmak mekruhtur. Ancak ağzı el ile kapatmaya ihtiyaç duymak veya esneme esnasında kapatmak mekruh olmayıp sünnettir.
Tavaf eden kişi, dua ve meşru kelam dışında konuşmamalıdır. İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak veya uzun sürmeyeceğini bildiği bir konuşma gibi. Namazda olduğu gibi tavafta parmakları birbirine geçirmek veya çıtlatmak mekruhtur.
Kişinin küçük veya büyük abdesti sıkışıkken veya çok acıkmışken veya bunlara benzer bir ihtiyacı varken, namazda olduğu gibi bu hallerde tavaf yapması mekruhtur.
Tavaf eden kişi, kendisine bakılması haram olan kadın ve şekli güzel olan gence bakmaktan sakınmalıdır. Zira her halükarda erkeğin güzel olan gence bakması haramdır. Kadına bakmak, ancak dini bir muamele gibi bir ihtiyaç sebebiyle caiz olur. Tavaf eden, özellikle bu şerefli mekanlarda bu gibi şeylerden sakınmalıdır. Bakışlarını ve kalbini hakir ve zayıf müslümanlardan veya bedeni bir özrü olanı küçümsemekten veya hac menasikini bilmeyenlerden veya hatalı yapanlardan sakınmalıdır. Hata işleyenin hatasını güzellikle söyleyip düzeltmelidir.
Tavaf ve benzerinde işlenen edep dışı çok işler insanların çoğunun azabını çabuklaştırmaktadır. Bu hususa çok özen gösterilmelidir. Zira en kötü işler, şerefli mekanlarda işlenen işlerdir. Başarı, yardım ve muhafaza Allah'tandır.
8. Kişi tavafı bitirdikten sonra iki rekat tavaf sünneti kılmalıdır. En sahih görüşe göre tavaf sünneti müekked sünnettir. Bir görüşe göre ise, tavaftan sonra iki rekat namaz kılmak vaciptir. Bu namazı Makam-ı İbrahim'in ardında kılmak sünnettir. İzdiham sebebiyle orada kılamayan Hıcr-i İsmail'de kılar. Orada da kılma imkanı bulamazsa sırasıyla mescitte, Harem'de veya Harem'in dışında kılar. Bu iki rekat namaz için belli bir mekan ve zaman yoktur. Kişi memleketine döndükten sonra veya başka bir yerde kılabilir. Kişi hayatta olduğu müddetçe bu namazın vakti geçmiş olmaz. Bu iki rekat namaz vacip veya sünnettir dediğimiz zaman, tavaf için bir rükün veya tavafın sahih olmasının bir şartı olmaz. Doğrusu tavaf namazı olmadan tavaf sahihtir. Vaktinden tehir edilir veya terk edilirse dem veya başka bir şeyle telafi edilmez. Lakin İmam Şafii (Allah Ona rahmet eylesin), tavaf sünnetini tehir edenin bir kurban vermesi müstehabdır der.
Tavaf sünneti; diğer sünnetlerden bir özellikle ayrılır. Bu özellik niyabetle kılmasının caiz olmasıdır. Ancak sevabı kiralayan kişiye sayılır, sahih olan görüş böyledir. Arkadaşlarımızdan, sevabı kılana sayılır diyenler olmuştur.
Bir kimse iki veya daha fazla tavaf yaparsa, her tavafın sonunda iki rekat sünnet kılması müstehabdır. Şayet iki veya daha fazla tavaf yapar da namaz kılmazsa ve sonra her tavaf için iki rekat namaz kılarsa bu caizdir. Lakin fazileti terk etmiş olur. Bu namazın ilk rekatında fatihadan sonra Kafinin, ikinci rekatında Ihlas suresini okuması; gece kılarsa açıktan, gündüz kılarsa gizli okuması müstehabdır.
Tavaftan sonra iki rekat kılmak sünnettir dememiz halinde, tavaftan sonra kılman farz namaz onların yerine geçmiş olur. Tahiyyat'ül-mescid sünnetinde olduğu gibi. İmam'm ilk görüşünde bu konudaki sözü açıktır. Arkadaşlarımızdan Seydalani ve İmam-i Harameyn bunu reddetmişlerdir. İmam-ı Harameyn: Farz namazdan sonra ihtiyaten tavaf sünneti kılınmalıdır, diyor. Allah daha iyi bilir. Namazın sonunda Makam-ı İbrahim'in arkasında din ve dünya işleriyle ilgili duaları okumak müstehabdır. [34]

3. Sa'y

Kişi tavaf yaptıktan sonra Hacer-ı Esved'e dönüp onu istilam etmesi sünnettir. Bundan sonra safa kapısından mes'aya (sa'y yapılan yere) çıkar. Resulullah (s.a.)'den böyle sabit olmuştur.
Maverdi "Havi" adlı kitabında şöyle diyor: Kişi Hacer-ı Esvedi istilam edince Mültezime'ye gelip orada dua etmesi müstehaptır. Oradan da Hıcr-ı İsmail'e gelip altın oluğun altında dua eder. Sahih hadisin zahirinden anlaşılan ve arkadaşlarımızdan çoğunun ve başkalarının görüşü ise şöyledir: İki rekat sünnet kılındıktan sonra Hacer-i Esved istilam edilir ve başka bir şey yapılmaz. Bundan sonra sa'y yapmaya çıkılır.
İbnu Cerir Taberi ise şöyle der: Tavaf yapıldıktan sonra iki rekat sünnet kılınır. Sonra Mültezime'ye gidilir, oradan da Hacer-ı Esved'e gidilip istilam yapılır ve sa'y yapmaya çıkılır.
İmam Gazali (Allah ona rahmet eylesin) şöyle der: Tavaf yapıldıktan sonra iki rekat sünnet kılınmadan Mültezime'ye gidilir. Sonra iki rekat sünnet kılınır. Ancak beğenilen görüş daha önce geçen görüştür. Sonra sa'y yapmaya çıkmak istendiğinde safa kapısından çıkmak sünnettir. Oradan safa tepesinin eteğine gelinir ve beyt görününceye dek bir boy kadar tepeye çıkılır. Beyt, mescidin ve safa kapısından görünür. Mescidin duvarının üzerinden görünmez. Safa tepesi, Merve tepesinin aksinedir. Safa tepesine çıkınca Kabe'ye yönelinir, tahlil ve tekbirden sonra şu dua okunur:
"Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Hamd Allah'a mahsustur. Bize verdiği hidayetle Allah en büyüktür, deriz ve bize verdiği nimetler üzerine O'na hamd ederiz. Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir ve ortağı yoktur. Mülk O'nun ve hamd O'nundur. Diriltir, öldürür, hayır onun elindedir ve O her şeye muktedirdir. Allah'tan başka ilah yoktur. Sözünü yerine getirdi, kuluna yardım etti ve düşman topluluğunu

yalnız başına yendi. Allah'tan başka ilah yoktur. Kafirler hoşlanmasa da dinimizi O'na tahsis ederek yalnız O'na ibadet ederiz."
Sonra kişi, din ve dünyası için istediği duayı okur. Şu duayı okuması beğenilmiştir:
"Allah'ım! Sen, 'Bana dua edin, size cevap vereyim.' dedin ve sen dediğini bozmasın. Ben senden, beni islamiyete hidayet ettiğin gibi müslüman olarak beni vefat ettirinceye kadar onu benden almamanı isterim."
Sonra bu duaya istediği duaları ekleyebilir. Sahih görüşe göre telbiye de okur. Sonra zikrettiğimiz bütün zikir ve duaları ikinci defa tekrar eder. Daha sonra zikirleri üçüncü defa okur. Zikirle beraber duaların tekrar edilip edilmiyeceği konusunda görüş ayrılığı vardır. En sahih görüşe göre, duaları üç defa tekrar etmek müstehap olup Resulullah (s.a.)'in fiiliyle sabit olduğu sahih hadisle bildirilmiştir.
Bundan sonra Merve'ye yönelerek Safa'dan inilir ve oradan mescidin sol tarafında avlusunda asılı bulunan yeşil direğe altı zira kalıncaya kadar gidilir. Sonra her iki yeşil direğin ortasına gelinceye kadar süratle gidilir. (Eskiden bu iki direkten biri mescidin temeline diğeri de Hz. Abbas (r.a.)'m evine bağlıydı.) Bundan sonra süratle yürüme bırakılır ve Merve'ye varılmcaya kadar normal yürüyüş ile gidilir. Beyt görünmüyorsa, görünceye kadar Merve tepesine çıkılır. Burada Safa tepesinde okunan dua ve zikirler okunur, İşte bu sa'yın yedi şavtmdan bir şavt sayılır. Sonra Merve'den Safa'ya dönülür. Gelinen yerden Safa'ya doğru gidilir ve hızla gidilecek yerde hızlı gidilir. Safa tepesine ulaşıldığında tepeye çıkılır ve oraya ilk çıkıldığında yapılan işler ikinci defa tekrar edilir. Bu, sa'y için yapılan ikinci turdur. Oradan da tekrar Merve'ye doğru gidilir ve oraya ilk çıkıldığında yapılan işler tekrar edilir. Oradan da Safa tepesine dönülür. Yedi sa'y bu şekilde tamamlanır. Sa'ya, Safa tepesinden başlanır ve Merve tepesinde bitirilir. [35]

1. Sa'yın Vacipleri

Sa'ym dört vacibi vardır
a. Safa ve Merve tepesi arasındaki mesafenin tümünü katetmek. Şayet mesafeden bir adımın bir kısmı kalırsa sa'y sahih olmaz. Hatta bir kimse binerek sa'y ederse, bineği ayağım tepenin üstüne ko-yuncaya kadar ileri yürütür. Öyle ki mesafeden bir şey kalmamalıdır. Yürüyerek sa'y eden kimsenin başlangıçta ve sonunda aralarında bir boşluk kalmayacak şekilde ayağını tepeye yapıştırması vaciptir. Üzerinde yürüdüğü topuğu vre ayak parmaklarının ucuyla tepeye basması lazımdır. Başlangıçta safa tepesine topuğunu, Merve tepesine ise ayak parmaklarını koyar. Merve'den dönünce bunun aksini yapar. Tepeye tırmanmazsa böyle yapar. Tepeye çıkarsa mükemmel olanını yapmış olur ve sevabı daha fazladır. Tepeye çıkmak şart değil, belki müekked sünnettir. Lakin yeni yapılmış merdivenleri arkada bırakmayıp onları geçmek gerekir. Aksi halde sa'y tamamlanmış olmaz. Kişi tam ikna olacak şekilde tepeye çıkmalıdır.
b. Arkadaşlarımızdan bazıları, bir boy kadar safa ve Merve tepelerine çıkmak vacip olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu görüş zayıf bir görüştür. Sahih ve meşhur olan görüşe göre, bir boy kadar safa ve Merve tepelerine çıkmak vacip değildir. Ancak bu husustaki görüş ayrılığından kurtulmak ve tam ikna olmak için ihtiyaten Safa ve Merve tepelerine çıkmak gerekir.
Tepelere çıkma mesafesinin vacipliği hakkında belirttiklerimizi hıfzet. Zira insanların çoğu vacipleri ihlal ettikleri için hac ve umreyi eda etmeden geri dönüyorlar. Başarı Yüce Allah'tandır.
c. Tertibe uymak. Sa'ya başlarken Safa tepesinden başlamak vaciptir. Safa'dan Merve'ye gidilirse bu gidiş hesaba alınmaz. Safa'dan Merve'ye gidince bu birinci tur olur. İkinci tura, daha önce belirtildiği gibi Merve'den başlamak şarttır. Şayet Merve'den dönerken sa'y yerinden ayrılarak mescidten veya başka bir yoldan Safa'ya gidilir ve ikinci defa Safa'dan sa'ya başlanırsa bu sa'y sahih olmaz ve sahih görüşe göre bu gidiş hesaba alınmaz.
d. Sa'y sayısını yediye tamamlamak. Safa'dan Merve'ye gidiş bir tur, Merve'den Safa'ya dönüş de ikinci tur sayılır. Arkadaşlarımızdan ulemanın ço-ğunluğu ve diğerleri kati gördükleri sahih görüş böyledir. İlk ve son zamanlarda insanlar buna göre amel etmişlerdir.
Arkadaşlarımızdan bir grup gidiş ve dönüşün bir sa'y olduğunu söylemişlerdir. Yine arkadaşlarımızdan İmam Şafii (r.a.)'nin kızının oğlu ebu Ab-durrahman ve ebu Hafs bin Vekil ve Ebu Bekir Say-rafı; "Bu görüş fasittir, kaynak sayılmaz ve ona bakılmaz." demişlerdir. Zayıf olduğunu bildirmek için bu görüşü zikrettim ki buna tutunanlar aldanmasın. Doğrusunu Allah bilir.
Arkadaşlarımız demişler ki, bir kimse sa'y veya tavaf eder de sayısında şüpheye düşerse en az sayıya itimat eder. Şayet tavafını tamamladığına inanır da güvenilir bir kişi kendisine tavafının eksik kaldığını söylerse, eksik olanı yapması lazım değildir. Lakin ona itibar etmesi müstehaptır.
Sa'y sahih olan bir tavaftan sonra yapılmalıdır.
Sa'yın kudüm veya ziyaret tavafından sonra yapılmasının hükmü aynıdır. Ancak veda tavafından sonra yapılması tasavvur edilemez. Zira veda tavafı hac menasikinden sonra yapılır. Sa'yı bitirmeden veda tavafını yapmak olmaz. Kudüm tavafından sonra yapılırsa kafi gelir ve bir rükün olarak gerçekleşir.
Sa'yı ziyaret tavafından sonra tekrar etmek mekruhtur. Çünkü sa'y tekrarı meşru olan müstakil ibadetlerden değildir. Çok sa'y yapmak bu Arafat'ta vakfe yapmak gibi olur ki rükün için kusur sayılır. Bu tavafın tersinedir. Zira hac ve umre dışında da tavaf yapmak meşru kılınmıştır. Sahihte sabit olan hadiste Cabir (r.a.) şöyle demiştir: "Resulullah (s.a.) ve ashabı (r. anhum) Safa ve Merve arasında bir tavaf yaparlardı. İlk tavafı yani, bir sa'y (yedi şavt) yaparlardı.
Sa'ym turları ve tavaf ile sa'yın arasında muva-lata riayet etmek müstehaptır. Aralarına bir fasıla girerse zararı olmaz. Ancak aralarına bir rükün girmemelidir. Bir kimse kudüm tavafını yapar sonra Arafat vakfesini yaparsa, kudüm tavafına bağlı olarak vakfeden sonra sa'y yaparsa sahih olmaz. Doğrusu ziyaret tavafından sonra sa'y yapması lazımdır. Tavaf ile sa'y arasına bir rükün girmezse sa'yı tavaftan sonraya geciktirmek veya sa'yın bazı turlarını diğerlerinden geciktirmenin bir farkı yoktur. Hatta kişi vatanına döner ve aradan yıllar geçerse, yaptığı sa'y ve tavafa geri kalanı eklemesi caizdir. Ancak yeni baştan başlaması daha faziletlidir. [36]

2. Sa'yın Sünnetleri

Sa'ym sünnetlerine gelince sa'ym keyfiyeti bölümünde geçenlerin tümü -dört vacibin dışmda-sa'ym sünnetleridir. Sa'ym sünnetleri pek çoktur.

Bazıları şunlardır.
1. Safa ve Merve'de zikir ve duaları okumak. Safa ve Merve arasında sa'y esnasında şu duayı okumak müstehaptır.
"Rabbim! Affet, merhamet et ve bildiğin (kusurlarımı) bağışla. Sen şüphesiz ki en aziz ve en çok kerem sahibisin. Allah'ım! Bize dünyada iyilik ve ahi-rete iyilik ver ve bizi ateş azabından koru."
Bu dua yerine Kur'an-ı Kerim okumak daha faziletlidir.
2. Sa'yı abdest üzere ve avret mahalli örtülmüş olarak yapmak müstehaptır. Avret mahalli açıkken veya abdestsizken veya cünüp iken veya kadın hayı-zlı iken veya beden üzerinde bir necaset varken yapılan sa'y sahihtir.
3. Sa'yı sa'y mahallinde yapmak müstehaptır. Bu mahal, daha önce açıklaması geçtiği gibi remelden daha çabuk yüründüğü yerdir. Sa'ym her yedi turunda bu şekilde yapmak müstehaptır.
Bir kimse mesafenin tümünde yürür veya daha hızlı yürüyerek sa'y yaparsa sa'yı sahihtir. Ancak faziletini kaçırmış olur. Kadın ise en sahih görüşe göre, sa'y yaparken asla hızlı yürümez. Belki her halükarda normal yürüyüşüyle yürür. Bir görüşe göre geceleyin sa'ym yapıldığı yer sakin ise erkekler gibi hızlı yürünülen yerde hızlı yürür.
4. Tavaf ve sa'yı yapmak için sakin zamanları seçmek daha faziletlidir. İzdiham olduğu zaman insanlara eziyet vermekten sakınmak ve sa'ym heyetini terk etmek; müslümanlara eziyet vermek veya kendini eziyete vermekten daha ehvendir. Sa'yde hızlı gidilen yerlerde izdiham sebebiyle hızlı yürüyemeyen kimse, remelde belirttiğimiz gibi hareketlerini sa'yde çabuk yürüyen kimseye benzeyerek yapar.
5. Tavaf bahsinde geçtiği gibi bir mazereti yoksa, sa'y eden kimsenin sa'yı bineksiz yapması daha faziletlidir.
6. Sa'ym turlarını ard arda yapmak müstehaptır. Bir özür olmaksızın sayın turları arasına uzun bir fasıl girerse, sahih olan görüşe göre, daha önce geçtiği gibi bir zararı olmaz. Lakin fazileti kaçırmış olur.
Bir kimse namaz için kamet okunduğunda sa'y yapmakta ise veya kendisi için bir mani meydana gelirse sa'yı keser ve ihtiyacını bitirdikten sonra yapamadığı turları yaptığı turlara bina eder.
7. Şeyh ebu Muhammed el-Cüveyni (Allah ona rahmet eylesin), şöyle diyor: Bazı insanları görüyorum ki, sa'yı bitirdikten sonra Merve tepesinde iki rekat namaz kılıyorlar. Bu güzel bir şeydir ve ziyadesiyle ibadet etmektir. Lakin Resulullah (s.a.)'dan böyle bir şey sabit olmamıştır. Şeyh Ebu Amir bin Salah (Allah ona rahmet eylesin) bunu mekruh görmek gerekir, der. Zira bu bilinen bir bid'attır. İmam Şafii (r.a.) sa'yda namaz vardır demiştir. [37]

4. Arafat'ta Vakfe Yapmak

Safa ve Merve arasındaki sa'yı bitiren kimse, umre ve temettü haccma veya başka bir hacca niyet etmişse saçını keser veya kısaltarak ihramdan çıkar. Umreye niyet eden ile ilgili geniş açıklama Allah'ın izni ile umre bahsinde gelecektir. Temettü haccma niyet etmiş umreci, bundan sonra ihramsız olarak Mekke'de ikamet eder. İhramh için yasak olan cinsel ilişki ve diğer hususları işleyebilir. Bu arada isterse nafile umre yapabilir. Allah'ın izni ile Mekke'de ikamet etme bölümünde geleceği gibi çok umre yapması müstehaptır. Zilhiccenin sekizinci günü olan terviye günü Arafat'a çıkacağı esnada Mekke'de hac için ihrama girer. Keza Mekke halkı olup bu vakitte Mekke'de olan ister orada ikamet etmiş olsun ister garip olsun o da bu şekilde ihrama girer. Mekke'de ikamet edenin ihramı ile ilgili açıklama daha önce geçti.
Sa'y yapan kişi, haccı ifrad veya kırana niyet eder ve sa'yı ziyaret tavafından sonra olmuşsa, hac-cm tüm rükünlerini bitirmiş sayılır. Artık onun için Mina'da gecelemek ve teşrik günlerinde cemrelere taş atmak kalır ve sa'yı kudüm tavafından sonra yapmışsa, Zilhiccenin sekizinci gününe kadar Mekke'den çıkıncaya dek Mekke'de durur. Zilhiccenin yedinci gününde imam öğle namazından sonra Mekke'de bir hutbe okur. Bu hutbe hacda okunan dört hutbeden ilk olanıdır.
Bil ki, imam (halife) bizzat hacda bulunmadığı takdirde hacılar için bir hac emiri tayin etmesi müstehaptır. Emir halifeye niyabeten yaptığı işlerde hacılar ona itaat ederler. Allah'ın izni ile kitabın sonunda hac emirinin sıfatı ve ilgili hükümleri beyan edilecektir. İmam veya tayin ettiği emirin hac hutbesini okuması lazımdır. Bu hutbeler dört tanedir. Birincisi zilhiccenin yedinci ganü Mekke'de okunur. Ki bu hutbeyi daha önce zikrettik, ikincisi Arefe günü, üçüncüsü Nahr günü Mina'da ve dördüncüsü ilk nefir günü yine Mina'da okunur. İmam son hutbeye kadar yapmaları gereken hac menasikini ve hükmünü hutbede anlatır. Bu hutbelerin herbiri öğle namazından sonra tek hutbe olarak okunur. Ancak Arafat'ta okunan hutbe, Allah'ın izni ile açıklaması geleceği gibi öğle namazından önce ve iki hutbe olarak okunur.
İmam Zilhiccenin yedinci gününde Mekke'de okuyacağı hutbede hacıların tevriye günü erkenden veya öğleden sonra Mina'ya çıkmalarını ve haccı te-mettuya niyet edenlere de Mina'ya çıkmadan tavaf yapmalarını emreder. Zilhiccenin yedinci günü Cuma günü ise, cuma için önce hutbe okur ve namazı kıldırır. Sonra yedinci günün hutbesini okur. Çünkü sünnet olan bu hutbeyi namazdan sonraya bırakmaktır. Sekizinci günü Mina'da öğle namazını kılacak şekilde sabah namazından sonra hacılarla birlikte Mekke'den çıkar. İmam'm görüşünden ve ashabının (r.anhum) görüşlerinden anlaşılan sahih ve meşhur görüş böyledir. Bir görüşe göre ise, Mekke'de öğle namazını kıldıktan sonra çıkarlar.
Sekizinci gün cuma günü ise fecir doğmadan çıkarlar. Zira cuma namazını kılmaya imkan vermeyecek şekilde cuma günü sefere çıkmak haram veya mekruhtur. Onlar Mina ve Arafat'ta cuma namazını kılmazlar. Zira cuma namazı için bulunan yerde ikamet etmek şarttır. İmam Şafii (Allah ona rahmet eylesin) şöyle diyor: Mina'da bir köy oluşturulur ve gerekli şartları taşıyan kırk kişi orayı vatan edinirse onlar ve beraberlerindeki diğer insanlar orada cuma namazını kılarlar.
Zilhiccenin sekizinci gününe Terviye günü denir. Çünkü onlar Mekke'den beraberlerinde su götürürler. Dokuzuncu gün Arefe ve onuncu gün Nahr günüdür. On birinci gün ise "Karr" günüdür. Zira hacılar o günde Mina'da kalırlar. On ikinci gün ilk nefir, on üçüncü gün ikinci nefir günüdür.
Hacıların terviye günü Mina'ya çıktıklarında orada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazını kılmaları sünnettir. Orada gecelerler ve sabah namazını da orada kılarlar. Bütün bunlar sünnettir. Vacip olan nüsuk değildir. Şayet Mina'da gecelemez ve oraya hiç girmezlerse kendilerine bir şey gerekmez. Lakin sünneti geçirmiş olurlar. Arefe günü güneş Sabir dağı tepesinden doğunca Arafat'a yönelerek oraya doğru giderler. Bazı alimler hacılar yürürken şu duayı okumalarını güzel görmüşlerdir:
"Allahım! Sana yöneldim ve kerem sahibi zatını kasdettini. Günahlarımı affet, haccımı kabul et, bana merhamet et. Ümit ve gayretimi boşa çıkarma. Sen her şeye muktedirsin." ve çok telbiye okurlar.

Kadıların kadısı Maverdi Resulullah (s.a.)'m fiiline iktida ederek giderken Dabb (Mescid-ül Hayf a bitişik dağın ismi) yolundan gitmek ve me'zemeyn yolundan dönmek müstehaptır. Bayram namazında olduğu gibi, giderken bir yoldan gitmek, dönerken başka bir yoldan dönmek sünnettir.
Ezraki, bunun benzerini zikrederek şöyle der: Arafat'a giderken Dabb yolu Müzdelife yolundan daha kısadır. Dabb yolu Me'zemeyn'in kenarından geçiyor. Arafat'tan geçerken yürüyenin sağ tarafında kalır. Doğrusunu Allah bilir.
Nemire'ye gelindiğinde imamın çadırı kurulur. Beraberinde çadırı olan Resulullah (s.a.)'a iktida ederek çadırını kurar. Öğle ve ikindi namazı cem' edilerek kılınır ve zevalden sonra Arafat sahasına gidilir. Bu konuyu Allah'ın izni ile ilerde zikredeceğiz. Zamanımızda olduğu gibi insanların sekizinci günde Arafat sahasına girmeleri bir hata ve Resulullah (s.a.)'m sünnetine muhalefettir. Bu sebeple de bir çok sünneti terk etmektedirler. Bu sünnetlerin bazıları şunlardır: Mina'da namaz kılmak ve orada gecelemek, Mina'dan Nemire'ye inmek, Arafat'a girmeden okunan hutbeyi dinlemek, namaz kılmak ve diğer sünnetler...
Güneş zail oluncaya kadar Nemire'de beklemek, Arafat vakfesi için orada yıkanmak sünnettir.
Zevalden sonra imam, halkla birlikte Mescid-i İbrahim (a.s.) diye adlandırılan mescide gider. Orada öğle namazından önce iki hutbe okur. Birinci hutbede vakfenin şartları, oradan Müzdelife'ye ne zaman inecekleri ve yapacakları diğer hususlarda bilgi verir. Vakfede çok dua ve tahlil okumalarını teşvik eder. Birinci hutbeyi kısa okur ama, ikinci hutbe kadar kısa olmamalıdır. İmam birinci hutbeyi okuduktan sonra ihlas suresini okuyacak kadar oturur sonra ikinci hutbeyi okumak için kalkar. Bu arada müezzin ezanı okumaya başlar. İmam, müezzin ezanı bitirecek kadar ikinci hutbeyi kısa tutar. Bir görüşe göre ise, müezzinin kameti okumasiyle hutbeyi bitirir. Sonra minberden inerek cemaate öğle ve ikindi namazını cem'i takdim ile kıldırır. Namazın cem'i ve hükümleri hakkındaki açıklama kitabın başında yapıldı. Namaz bir ezan ve iki kamet ile cem' edilir ve kıraat gizli yapılır. Bir görüşe göre namazı cem' ile kılma hususunda mukim ile misafirin hükmü aynıdır. Çünkü namaz hac nüsuku sebebi ile cem' edilir. En sahih görüşe göre cem, sefer ruhsatı sebebi ile yapılmaktadır. Namazı cem' etmek uzun sefere çıkan misafire özgüdür. Yolculuk mesafesi iki merhale kadar olmalıdır. Ancak uzun yolculuğa çıkan namazını kısaltarak kılabilir. Bunda ihtilaf yoktur.
İmam seferi ise namazını kısaltarak kılar ve selam verince: Ey Mekke ehli seferi olmayan namazını tamamlasın, bizler seferimiz, der.
Kitabın evvelinde açıklandığı gibi namaz cem' edilerek kılmırsa revatib sünnetler diğer namazlarda olduğu gibi kılınır. Önce öğlenin ilk sünnetleri ve farzı sonra ikindi namazı kılınır. Bundan sonra öğlenin son sünnetleri, sonra da ikindinin sünnetleri kılınır. Her iki namazdan sonra revatib sünnetler dışında nafile sünnetler kılınmaz. Doğrusu vakfede durmaya acele edilir. İmamın görüşü böyledir. Zahir olan da böyledir. Bazıları yalnız başına namazı Arafat'ta veya Müzdelife'de cem' eder veya iki namazdan birini imamla diğerini tek başına veya herbir namazı kendi vaktinde kılarsa caizdir. Fakat sünnet olan şekli, daha önce belirttiğimiz gibi namazları birleştirerek kılmaktır.
Arefe günü Cuma gününe denk gelirse, oradakiler Cuma namazını kılmazlar. Zira Cuma namazının bir şartı da mukim olmaktır. Arafatı vatan edinmiş olanlar cumayı kılarlar. Arafat'ta olanlar namazı bitirdikten sonra vakfe yapılan yere giderler. Arafat'ın tümü vakfedir. Arafat'ın herhangi bir yerinde vakfe yapmak caizdir. Fakat vakfenin en faziletli yeri Re-sulullah (s.a.)'m vakfe yaptığı yer olan Cebeli Rah-me'nin alt tarafı olan büyük kayalıkların yanıdır. Cebeli Rahme, Arafat'ın ortasında bulunan dağdır. Ona hilal vezninde "İlal" denilir. Cevheri Sinan'ında onu elifin fethasıyla zikretmiştir. Fakat elifin kesresiyle bilinmektedir.
Arafat'ın sınırı hakkında İmam şöyle diyor: Arafat'ın sınırı Ürene vadisini geçip ibni Amir bos-tanlığmdan sonra gelip bostanlığa bakan dağlara kadar devam eder.
Ezraki İbni Abbas'tan rivayet ederek şöyle der: Ürene vadisinin iç kısmına inen Arafat dağlarına, Vasike ve vasik ile Arafat vadisinin birleştiği yere kadar olan kısımdır.
Arkadaşlarız Arafat'ın dört sınırı olduğunu söylemişlerdir.
1. Doğu yolundaki caddenin ortasına kadardır.
2. Arafat sahasının gerisinde bulunan dağın eteklerine kadardır.
3. Arafat köyünden sonra gelen bostanlara kadardır. Bu köy Arafat sahasında Kabe'ye karşı durulduğunda solda kalan köydür.
4. Ürene vadisine kadar uzanır. İmam Haremeyn der ki; Arafat vadisi aralıklı dağlarla çevrilidir. Bu dağların yüzü Arafat vadisina karşıdır. Şunu bil ki; Ürene vadisi, Nemire mescidi ve İbrahim (a.s.)'in mescidi diye isimlendirilen imamın hutbe okuyup namaz kıldırdığı cami Arafat'tan sayılmamaktadır. Buna Ürene mescidi de denir. Doğrusu batı tarafından Müzdelife, Mina ve Mekke gerisinde olan bu yerler Arafat sahası dışında sayılmaktadır. Zikrettiğimiz bu yerler, mescidin sahasından sayılır, Arafat'tan sayılmaz. İmamın görüşü de böyledir.
Şeyh ebu Muhammed el-Cüveyni şöyle diyor: Ürene vadisi tarafından mescidin ön tarafı değil, caminin sonu Arafat'tan sayılır. Mescidin ön tarafında yapılan vakfe sahih olmayıp caminin sonunda yapılan vakfe sahihtir. Burası serilmiş büyük kayalarla farklı görülmektedir. Bu görüş Cüveyni ve ona tabi olan bir topluluğun görüşüdür. İmam Rafii, çok incelemekle ve ona vakıf olmakla birlikte bu sınırın kesin olduğu söylemiştir. Olur ki o, İmam Şafii (r.a.)'den sonra Arafat sahasını ziyadeleştirmiştir. Zikredilen bu miktar, sahanın sonunda ve bu mescid ile Arafat ortasında bulunan Cebel-i rahme diye isimlendirilen dağın arasında bir mil kadardır. Bu sahanın tümünde yapılan vakfe sahihtir. Keza belirtilen bu sınır dahilinde olan diğer yerlerde de yapılan vakfe sahihtir. Allah daha iyi bilir.
Bil ki, Arafat haremden sayılmamaktadır. Ha-rem'in sonu bu yönden me'zemeyn'in sonuna dikilmiş iki taşın yanma kadar değildir. O iki taş bilinen taşlardır. Bu ve haremin sınırı hakkındaki açıklama, Allah'ın izni ile "Mekke'de ikamet etmek ve Mekke-nin fazileti" bölümünde gelecektir. [38]

1. Vakfenin Vacipleri

Vakfenin vacipleri ikidir:
a. Vakfeyi zamanında yapmak. Vakfe zamanı, Arefe günü zevalden sonra başlar bayram gecesinin fecri doğuncaya kadar devam eder. Bir kimse bu vakitte, bir anlık Arafat'ta bulunursa, vakfesi sahih olur ve haccı eda etmiş sayılır. Bu vakitte vakfe yapmayan haccı kaçırmış olur.
b. Vakfe yapan kişi, ibadet yapmaya ehil olmalıdır. Vakfe konusunda çocuğun, uykuda olanın ve başkalarının hükmü aynıdır. Fakat baygın ve sarhoş olanın vakfesi sahih olmaz. Zira bunlar ibadete ehil değildir.

İbadet ehli olan kimse, zikredilen vakfe zamanında, bir anlık olsun Arafat sahasının bir bölümünde bulunursa vakfesi sahihtir. İster kasten durmuş olsun ister gaflet eseri olarak veya alış-veriş için veya konuşma veya oyun için veya uykuda bulunsun veya Arafat olduğunu bilmediği halde vakfe vaktinde Arafat'tan geçmiş olsun ve hiç durmadan süratle Arafat'ın belli sahasının bir tarafından geçmiş olsun vakfesi sahihtir. Devesi üzerinde uyuyan kimsenin devesi, Arafat sahasına gelip oradan geçer ve oradan ayrılıncaya kadar uyanmazsa veya bir kimse, kaçmış olan borçlusunu veya ürküp kaçmış hayvanını veya buna benzer başka bir şeyi aramak için Arafat sahasından geçerse, bu durumların tümünde vakfe sahihtir. Lakin daha faziletli şekli kaçırılmış olur. [39]

2. Vakfenin Sünnetleri:

Vakfenin sünnet ve adapları pek çoktur. Bir kısmı şunlardır:
1. Vakfe için Nemire'de yıkanmak
2. Zevalden sonra iki rekat namaz kılıp Arafat'a gitmek.
3. Yukarıda geçtiği gibi imamın iki hutbe okuması ve namazı cem' ile kıldırması.
4. Namaz cem' ile kılındıktan sonra vakfe yapmaya acele etmek.
5. Daha önce açıklandığı gibi vakfeyi, Resulullah (s.a.)'m yaptığı kayalıkların üstünde yapmak. Ama yukarıda belirtildiği üzere vakfeyi Arafat'ın ortasında bulunan Cebeli Rahme'de yapmanın avam tabaKa indinde meşhur olması ve ona itina göstermeleri ve orayı Arafat'ın başka yerine tercih etmeleri, hatta bazıları cahillikleri sebebi ile orada yapılmayan vakfenin sahih olmadığını zannetmeleri, hatadır ve sünnete muhaliftir. İtimat edilen hiçbir kimse Arafatta bir dağa çıkmanın faziletli olduğunu zikret-memiştir. Ancak Ebu Cafer Muhammed Cerir Tabe-ri, Cebel-ı Rahme'ye çıkmanın müstehap olduğunu söylemiştir. Keza arkadaşlarımızdan Havi kitabının sahibi bu dağa -ki buna dua dağı denir- çıkmanın müstehap olduğunu, bu yerin enbiyanın (Allah'ın sa-lat ve selamı tümünün üzerine olsun) vakfe yeri olduğunu söylemiştir. Her ikisinin söylediklerinin aslı yoktur. Bu konuda sahih veya zayıf bir hadis de va-rid olmamıştır. Doğru olanı; alimlerin özellikle faziletini zikrettikleri, Resulullah (s.a.)'m vakfe yaptığı yere itina göstermektir. Bununla ilgili hadis Müslim ve diğerlerinin sahihinde vardır.
İmam'ül Haremeyn, Arafat'ın ortasında bulunan ve Cebeli Rahme denilen tepede eda edilecek bir nüsuk bulunmamaktadır, demiştir. Her ne kadar insanlar buna itimat etseler de hüküm böyledir.
Yukarıda zikrettiklerimizi anladın. Bundan sonra binek üzerinde vakfe yapan kimse, hayvanı ile birlikte belirtilen kayalıklara gelir ve vakfeyi Resulullah (s.a.)'m yaptığı gibi yapar. Yaya olarak vakfe yapan ise, kayalıkların üzerinde veya imkan ölçüsünde kimseye eziyet vermeden kayalıkların yanında durur. Bu şekilde vakfe yapma imkanı yoksa ona yakm bir yere yanaşır. Vakfe yapan kişi, eziyet görmekten ve eziyet vermekten sakınır.
6. Yürüyerek vakfe yapamayan, dua yapmaktan aciz olan, kendisine uyulan veya kendisinden fetva istenen, binek üzerinde vakfe yapması sünnet olup vakfeyi yaya yapmasından faziletlidir. Kişi, yaya olarak vakfe yapabilir ve kendisine zor gelmiyorsa veya kendisinden fetva istenen biri değilse, ne şekilde vakfe yapması faziletli olduğu konusunda İmamın farklı birkaç kavli vardır. En sahih kavline göre, Resulullah (s.a.v)'a iktida ederek binek üzerinde vakfe yapması daha faziletlidir. Zira dua için daha müsait ve Arafat dua için önemli bir mevkidir. İkinci kavline göre yaya olarak vakfe yapmak daha faziletlidir. Üçüncü kavline göre her iki durum aynı seviyededir. Bu hükümler erkeklerle ilgili hükümlerdir. Kadının ise, oturarak vakfe yapması daha faziletlidir. Çünkü kadının oturarak vakfe yapması, örtülü kalmasına daha müsaittir.
Maverdi'nin açıkça beyan ettiği meselelerden bir tanesi de şudur: Kadının kayalıkların yanında izdiham içinde kalması değil, vakfe yapılacak yerin kenar kısmında durması müstehaptır.
7. Vakfe esnasında kıbleye yönelmek, abdestli olmak ve avret yerlerinin kapalı olması daha faziletlidir. Bir kimse, abdestsiz veya cünüp iken veya bir kadın hayızlı iken veya kişinin üzerinde bir necaset olduğu halde veya avreti açık olduğu halde vakfe yaparsa yapılan vakfe sahih olup fakat, faziletli olan yapılmamış olur. .
8. Vakfe eden oruçlu olmamalıdır. Oruçla zayıf düşsün veya düşmesin hükmü aynıdır. İftarlı olmak dua için daha müsaittir. Resulullah (s.a.)'m iftarlı olarak vakfede bulunduğu sahih hadisle sabittir. Allah daha iyi bilir.
9. Vakfe yapan, kalben huzurlu olmalı ve duadan alı koyan işlerden uzak bulunmalıdır. Abdest ihtiyacını zevalden önce gidermeli, zahiri ve batini bütün işlerden ilişkisini kesmelidir. Huzursuz olmaması için kafile veya başkalarının yolunda oturmamalıdır.
10. Çokça dua ve tahlilde bulunmak ve Kur'an-ı çok okumak. Mübarek yerlerde çok ibadet yapmanın hükmü böyledir. Bunda taksirat gösterilmemelidir. Haccın çoğu, özü ve matlubu budur. Hadiste "Hac Arefedir." denilmiştir. Buna önem vermekte kusur gösteren ve zamanını ona ayırmayan bundan mahrum kalır.
Zikir ve dualar ayakta ve oturarak çokça okunmalıdır. Dua ederken eller, kafayı geçmeyecek şekilde havaya kaldırılmalıdır. Kişi duayı, seçili (kafiyeli) okumakla mükellef değildir. Ancak ezbere veya zorlanmadan ve düşünmeden okuy ab iliyorsa duayı kafiyeli okumasının bir sakıncası yoktur. Bilakis tertip ve i'rabına (okuyuş biçimine) uygun olarak, zorluk-suz ve bunların dışında kalbine ve diline gelen şeylerle dua etmelidir. Dua ederken, alçak sesle dua etmek müstehap olup mübalağalı şekilde sesi yükseltmek mekruhtur.
' Kişi dua ederken; sükunet ve huşu içerisinde olmalı, zayıf, muhtaç, zelil olduğunu göstermelidir. Duayı ısrarlı yapmalı ve icabet için acele etmemeli, belki duaya icabet edileceğini kuvvetle ümit etmelidir.
Her dua üç defa tekrar edilmelidir. Allah'ı hamd, temcid ve teşbih ederek; Peygambere salat ve selam getirerek duaya başlanmalı ve aynı lafızlarla son verilmelidir.
Dua eden abdestli olmalı, yiyecek ve içeceklerinde, giyiminde, binek ve beraberinde bulunan diğer hususlarda haramdan uzak durmalıdır. Bunlar her dua için birer adaptır. Dua "Amin" lafzı ile bitirilmelidir.
Teşbih, tahmid, tekbir ve tahlil çok okunmalıdır. Bunun en faziletli şekli ise, Tirmizi ve diğerlerinin rivayet ettikleri hadiste geçen lafızdır. Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Arafat gününün en faziletli duası, benim söylediğim ve benden evvelki peygamberlerin söyledikleri en hayırlı söz şudur:
Tirmizi'nin kitabında Hz. Ali (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir; Resulullah (s.a.), Arefe günü vakfede en çok şu duayı okurdu:

"Allahım! Söyleyebildiğimiz kadar ve söyleyebildiğimizden daha çok sana hamd olsun. Allahım! Namazım, haccım, hayatım ve ölümüm senin içindir. Dönüşüm sanadır ve Rabbim! Mirasım sana kalacaktır. Allahım! Kabir azabından, kalbe gelen vesveseden ve hal perişanlığından sana sığınırım. Allahım! Rüzgarın getireceği şeyin şerrinden sana sığınırım."
Yüksek sesle telbiyeyi çok okumak, Resulullah (s.a.)'a çok salat ve selam okumak müstehaptır. Bu çeşitlerin her biri ile bazen dua, bazen tahlil, bazen tekbir ve bazen telbiye ve bazen de Resulullah (s.a.)'a salat ve selam okunur. Bazen de tek olarak veya toplu olarak istiğfar ve dua okunur.
Kişi kendisi, ana-babası, akrabaları, hocaları, arkadaşları, sevdikleri, dostları ve iyi gördüğü sair kimseler ve müslümanlar için dua etmelidir.
Kişi taksirat yapmaktan tamamen sakınmalıdır. Zira bu günler kendilerinden başka bir şeyle telafi edilemezler. Bütün inancı ile çok istiğfar etmesi ve bütün olumsuzluklar için tövbe etmesi müstehaptır, Zikir ve duaları ile birlikte çok ağlamalıdır. Zira bu yerler gözlerin aktığı, günahların affedildiği, isteklerin kabul edildiği büyük bir toplanma yeridir. Burada Allah'ın iyi, halis ve kendisine yakın kulları bulunur. Burası dünyanın en büyük toplanma yeridir.
Denilmiş ki, Arefe günü cuma gününe denk gelirse, orada bulunan herkesin günahı af olur.
Sahihi Müslim'de sabit olan hadiste Resulullah (s.a.)'m şöyle dediği, Hz Ayşe (r.a.)'den rivayet edilmiştir: "Allah Teala'nm Arefe günüden daha çok kullarını cehennemden azadettiği hiçbir gün yoktur. Onları meleklere göstererek; -bununla ne istiyorlar? diye meleklerine karşı onlarla övünür."
Talha bin Ubeydullah -ki aşere-i mübeşşereden-dir- (Allah onlardan razı olsun) rivayet ettiğimiz hadiste Resulullah (s.a.)'in şöyle dediğini naklediyor: "Şeytan Arefe gününden başka kendinden daha küçümser, daha hakir, kovulmuş ve daha kinli kimseyi görmemiştir. Çünkü o günde rahmet iner ve büyük günaMar af olunur."
Fudayl bin İyad (r.a.) Arafat'ta ağlayan insanlara bakarak şöyle demiştir: Bu insanlar bir adama gidip az bir para isteseler onları eli boş çevirir mi? Hayır, dediler. Bunun üzerine Allah'ın kullarını af etmesi, o adamın vereceği az paradan daha kolaydır, dedi.
Salim bin Abdullah bin Ömer bin Hattab'dan gelen rivayete göre kendisi, "Arefe günü bir kişinin dilencilik yaptığını görünce kendisine: -Ey aciz! Bu mübarek günde Allah'tan başkasından istenir mi ?" demiştir. Arafatta okunan seçme dualardan bir tanesi de şudur:
"Allahım! Bize dünyada iyilik ve ahirete iyilik ver ve bizi ateş azabından koru. Allahım! Ben kendime çok zulmettim ve günahları ancak sen affedersin. Kendi fazlından beni affet ve bana merhamet et. Muhakkak ki sen affedici ve merhamet sahibisin. Allahım! İki alemde de işlerimin düzeleceği bir şekilde bana mağfiret et ve iki alemde de mutlu olacağım şekilde bana merhamet et. Bana, ilelebet bozmayacağın kuvvetli bir tövbe ihsan et ve beni hiç sapmayacağım istikamet yolunda tut. Allahım! Beni masi-yet zilletinden taat izzetine ulaştır. Beni helalinle haramından, taatmla masiyetinden ve fazlınla senden başkalarından müstağni kıl, kalbimi ve kabrimi nur-landır. Beni bütün kötülüklerden koru ve benim için bütün hayırları topla. Allah'ım! Dinimi, emanetimi, bedenimi ve amellerimin sonuçlarını ve bana, tüm dostlarım ve tüm müslümanlara verdiğin nimetleri sana emanet ederim."
Bu bölüm çok geniş bir bölümdür. Burada asıl maksadı belirttim. Allah daha iyi bilir.
11. Vakfe esnasında gölgede değil bilakis güneşte durmak daha faziletlidir. Ancak güneşten zarar görmek, dua okuyamamak gibi bir sebeble veya ibadetle meşgul olmayan gölgede durabilir.
12. Güneş batmcaya kadar vakfede beklemek gerekir. Vakfede gece ile gündüz birleştirilmelidir. Güneş batmadan Arafat'tan ayrılan, daha fecir doğmadan Arafat'a geri dönerse ceza olarak bir şey vermesi gerekmez. Şayet dönmezse bir dem (koyun veya keçi) keser. Ceza olarak dem vermenin vacip veya sünnet olduğu konusunda imamın farklı iki görüşü vardır. En sahih kavline göre dem verilmesi sünnettir. İkinci kavline göre ise vaciptir. Bu hüküm, gündüz vaktinde Arafatta bulunan kimse için geçerlidir. Gündüz vaktinde değil de gece vaktinde Arafat'a gelen kimsenin bir şey vermesi gerekmez, ama vakfenin faziletli vaktini kaçırmış olur.
13. Vakfede olan kimse; kavga, sövme, nefret etme, ve kötü sözlerden tamamen sakınmalıdır. Doğrusu imkan ölçüsünde mubah olan kelamdan da sakınmalıdır. Zira bu gıybet ve benzeri haram konuşmalara girme ihtimalinin yanında kişinin muhtaç olduğu en mühim zamanını zayi eder. Yine zayıf olan veya kusur işleyen kimseyi hakir görmekten, dilenci ve benzerlerini azarlamaktan son derece sakınmalıdır. Fakir bir kimse kendisine hitap ederse, kendisine iltifat etmelidir. Bir münkeri görürse onu izale etmesi vaciptir. Münkeri izale ederken normal davranmalıdır. Tevfîk Allah'tandır.
14. Kişi Arefe gününde ve zilhiccenin ilk on gününde hayırlı işleri çok işlemelidir. Sahih-i Buha-ride bulunan ve ibni Abbas (r.a.) dan rivayete göre, Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Diğer günlerde yapılan ibadet, bu günlerdeki ibadetten faziletli değildir. Yani Eyyam-ı aşirde (ramazanın son on günü). Cihad da mı diye sordular. "Evet cihad da. Ancak bir kimse nefsini, ve malını tehlikeye atarak çıksın ve hiç bir şeyle dönmesin, dedi." Eyyam-i Aşr, eyyamı Malumattır. Eyyamı Teşrik ise, eyyamı madudattır (bunların açıklaması ilerde gelecektir).
Hac:lar hata ederek Arefe gününden başka bir günde vakfe yaparlarsa, bunda bir kaç durum söz konusudur: Arefe gününü tehir ederek hata etmişlerse vakfeyi onuncu günde yaparlar, bu kendileri için yeterli olup haccı tamamlamış olurlar ve bir ceza vermeleri gerekmez. Bu hata ister vakfeden sonra olsun ister vakfe anında olsun hükmü aynıdır. Onuncu günde hata etmişlerse vakfeyi on birinci günde yaparlar. Arefe gününü hataen öne almışlarsa sekizinci günde vakfeyi yaparlar. Hataen Arafat sahası dışında başka bir yerde vakfe yapmışlarsa, hac sahih olmaz. Hacıların tümü değil az bir kısmı zilhiccenin onuncu gününde vakfe yeri konusunda hata etmişlerse, en sahih kavle göre hacları tamamlanmış olmaz.
Bir veya birkaç kişi zilhiccenin hilalini gördüklerini söylerlerse, sözlerine itibar edilmez. Hacılar, zilhiccenin onuncu gününde vakfe yapsalar bile, hilali görenlerin zilhiccenin dokuzunda vakfe yapmaları lazımdır. [40]

a. Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması

Hac için ihram giyen kişi, vakfe yapmak üzere Nahr gecesinde Arafat'a gider de henüz fecir doğmadan, yatsı namazı sığacak kadar bir zaman kala Arafat'a yaklaşır ve yatsı namazını kılması halinde vakfe yapma imkanı kalmaz ise, kendisi için vakfe ve yatsı namazı vakti çakışmış oluyor. Bu durumda kişi bunlardan birini eda ederse diğerini kaçıracaktır. Bu kişi ne yapmalıdır? Arkadaşlarımız bununla ilgili olarak üç farklı vecih beyan etmişlerdir: En sahih veçhe göre vakfe yapmak üzere Arafat'a çıkar. Zira vakfenin kazası ve bunun için kurban kesmenin vacip olması açısından, kaçırılan vakfeye birçok zorluklar terettüb eder. Çoğu kere vakfenin kazası mümkün olmayabilir. Bu da haccm edası için büyük bir zorluk doğurur. Bu itibarla vakfe yapmak ve namazı tehir etmek gerekir. Zira mazeret ile namazı cem ederek tehir etmek caizdir. Burada namazdan daha çok

vakfeye ihtiyaç duyulmaktadır.
İkinci vecih ise; haccm aksine namazı acele üzere kaza etmek gerektiğinden bulunduğu yerde namazını kılar. Zira hac geciktirme üzere eda edilebilir ve namaz bundan daha kuvvetlidir.
Üçüncü vecih ise; ikisini birleştirerek namazı, korku namazı şeklinde kılmaktır. Kişi, tahrim tekbirini alarak namaza başlar ve acele ile vakfe yerine gider. Bu özür, şiddetli korku anında kılman namazın özürler indendir. Allah daha iyi bilir. [41]

b. Taarruf (Arafat Dışında Vakfe Yapmak)

Arafat'ın dışında bir beldede vakfe yapmak; bazı beldelerde bilinen şekli ile vakfe için bir araya gelmektir. Bu hususta alimler görüş ayrılığına düşmüşlerdir Bir topluluk taarruf yapmanın müste-hap olduğunu söylemiştir.
Rivayet edildiğine göre, Hasan Basri şöyle demiş: Taarrufu ilk yapan ibni Abbas (r.anhüma)'dır.
Esrem şöyle der: Ahmed bin Hanbel'e (Allah ona rahmet eylesin) şehirlerde yapılan taarrufu sordum, dedi ki: Umarım ki bir sakıncası yoktur. Bir çokları bunu yapmışlardır. Hasan, Bekir, Sabit ve Muhammed bin Vasi', Arefe günü mescitte taarruf yapıldığını görmüşlerdir. Bir kısım alimler de bunu kerih görmüşlerdir. Nafi, ibni Ömer'in mevlası İbrahim en-Nahai, Hakem, Hammad, Malik b. Enes ve başkaları taarufu kerih görenlerdendir.
Ebubekir Tartuşi el-Maliki Zahid, münker bidatlar konusunda bir kitap yazmıştır. Bu bidatlar-dan bir tanesi de taarruf olduğunu belirtmiş ve mübalağalı bir şekilde inkar etmiştir. Kitabında alimlerin bu konudaki sözlerini nakletmiştir. Ancak taarrufu bidat sayanlar, fahiş bidatlardan saymamışlar fakat, başka bidatlara nisbetle daha hafif görmüşlerdir. [42]

c. Bazı Bidatîar

Zamanımızda avamın adet haline getirdikleri bi-datlar, kötü bidatlardır. Zilhiccenin sekizinci gününde Arafat dağında meşaleler yakmak fahiş bir sapıklıktır. Birçok kötülükler onda toplanmıştır: Malı boş yere zayi etmek, ateş yakmakla Mecusilerin şiarını izhar etmek, erkek ve kadınların bir arada kalmaları ve kadınların yüzü açık olduğu halde aralarında mum yakmaları ve Arafat'ın meşru vakti daha girmeden Arafat'a çıkmaları bu kötü bidatlar-dandır. Bu kötülükleri inkar etmek ve gidermek, Ve-liyü'1-Emir ve onları gidermeye gücü yeten herkese vaciptir. Allah daha iyi bilir. [43]

5. Arafattan Müzdelifeye İnmek

Güneş tam battıktan sorra imamın beraberindeki insanlarla Arafat'tan Müzdelife'ye inmesi sünnettir. Akşam namazını yatsı namazı vaktine tehir etmeye niyet ederek namazları Müzdelifede cem-ı tehirle kılarlar. Bu esnada Allah'ı çok zikrederler.
Arafat'tan Müzdelife'ye inerken me'zemeyn yolundan Müzdelife yoluna girmek sünnettir. Müzdeli-fe, Haremin sınırını bu yönden gösteren iki meşalenin arasında kalan yerdir. Me'zem iki dağ arasındaki yoldur. Müzdelife'nin sınırı, Arafat'ın zikredilen iki meşalesi arası muhassar vadisine yakın sağ ve solda kalan dağlar arasındaki yerlerdir. Kavabil, Zevahir, Şiab ve Cibal bu yerden olup hepsi Müzdeli-fe'den sayılırlar.
Her iki me'zem (işaret levhası) ve muhasır vadisi Müzdelife'den sayılmamaktadır. Fil vakasında filler, bu vadide mahsur kaldıkları için bu vadiye Mu-hassır vadisi denilmiştir. Bu vadi Mina ve Müzdelife arasındadır.
Mekke ve Mina arası bir fersahtır. Müzdelife; Arafat ve Mina arasında kalan bölgedir. Onlardan her birinin arası bir fersahtır. Bir fersah üç mildir. Kişi müzdelifeye giderken telbiyeyi çok okur. Yavaş ve adeti olduğu üzere sükunet ve vakarla yürür. Yol boş ise Resulullah (s.a.)'e uyarak bineğini süratlendirir. Yolda giderken imamın önüne geçmede veya ondan geride kalmada bir beis yoktur. Ancak onunla birlikte namaz kılmak isteyen, ona yakın olmalıdır.
Arkadaşlarımızın ekserisi, namazları tehir ederek Müzdelife'de kılmak ile ilgili sözün mutlak olduğunu söylemişlerdir. Bir grup, yatsı namazının ihtiyari vaktinin -ki bu en sahih kavle göre, gecenin üçte biridir, diğer bir kavle göre gecenin yarısıdır- çıkma ihtimali varsa imam, akşam ve yatsı namazını tehir etmez, belki namazları cem ederek yolda hacılarla birlikte kılar.
Hacılar Müzdelife'ye geldiklerinde önce namazlarını kılmalarını yüklerini indirmelerini ve develerini çökertmelerini imamın kendisi müstehap görmüştür. Zira Sahiheynde Usame bin Zeyd'den rivayet edilen hadiste; Ashap, akşam ve yatsı namazını Resulullah (s.a.) ile birlikte kılmcaya kadar yüklerini indirmedikleri bildirilmiştir. Allah daha iyi bilir.
En sahih kavle göre cem edilen namazlar, bir ezan ve iki kamet ile kılınır.
Bir kimse akşam ve yatsıyı bir arada kılmayı terk eder ve herbirini kendi vaktinde kılarsa veya akşam vaktinde cem ederse veya imamla birlikte de-ğil tek başına cem ederse veya cem ederek bir namazı imamla diğerini tek başına kılarsa, caiz olmakla birlikte faziletli olanını kaçırmış olur.
Müzdelife'ye geldiklerinde orada gecelerler. Müzdelifede gecelemek haccm bir nüsukudur. Burada gecelemenin vacip veya sünnet olduğu konusunda imamın farklı iki görüşü vardır. Bir kimse, mazeret-li-mazeretsiz ayrılır veya gece yarısından önce Müzdelifeden ayrılır ve daha fecir doğmadan geri dönerse, ceza vermesi gerekmez. Gece kalmayı terk eder, gece yarısından önce ayrılıp dönmezse veya Müzdelife'ye asla girmezse hacı sahih olur, ancak bir kurban kesmesi gerekir. Müzdelifede gecelemenin vacip olması halinde, kurban kesmek vaciptir. Sünnettir dememiz halinde, kurban kesmek sünnettir. Eğer gecenin ilk yarısında Müzdelifede asla hazır bulunmaz da ikinci yarısında bir saat kadar beklerse, orada gecelemek gerçekleşmiş olur. Bu konuda imamın görüşü vardır. Fakat imamın bu görüşü bazı arkadaşlarımizca bilinmemektedir ve bu konuda imama muhalefet etmektedirler. Onların bu söyledikleri makbul değildir. Geceleme Müzdelife'nin hangi mevkiinde olursa olsun gerçekleşmiş sayılır. Müzdelife'nin sınırı yukarıda belirtilmiştir.
Fecir doğuncaya kadar Müzdelifede beklemek müstehaptır. Burada namaz kılınır ve Allah'ın izni ile zikredeceğimiz gibi, Kuzeh dağında durulur ve güneş doğmadan az öncesine kadar Müzdelifede beklenir. Müzdelifede gecelemek vacip olsun sünnet olsun ona önem verilmelidir. Zira Resululiah (s.a.) böyle yapmıştır. Arkadaşlarımızdan iki büyük imam, Müzdelifede gecelemek haccm bir rüknü olduğunu söylemişlerdir. Burada

gecelemeden hac sahih olmaz. Bunu imam Şafii'nin kızının oğlu ebu Abdur-rahman ve ebu Bekir bin İshak bin Huzeyme söylemişlerdir. Bu konudaki ihtilaftan kurtulmak için Müzdelifede gecelemek konusunda aşırı istekli olmak gerekir.
Hacının, Meşairi haramda vakfe yapması, bayram günü ve Meşairi haram büyük bir toplanma yeri olduğu için geceleyin Müzdelifede yıkanması müstehaptır. Daha önce belirtildiği gibi su bulamayan yıkanmaya bedel teyemmüm eder.
Müzdelifede geceleme, büyük bayramın gecesi-dir. Faziletlerin bir çoğunu cami olan bir gecedir. O gecenin ve o mekanın şerefli olması bu faziletlerdendir.
Daha önce belirtildiği gibi Müzdelife, Hareme dahildir. Orada hazır olan topluluk bu yüceliğe nail olur. Ki onlar Allah'ın misafirleri ve O'nun en hayırlı kullarıdır. Yapabilen kimse onlarla oturmalıdır. O mekanda; namaz kılmak, Kur'an-ı Kerimi okumak, zikir ve dua etmek, tazarru göstermek gibi ibadetlerle vakti ihya etmeye önem verilmelidir.
Hacılar, nahr günü akabe cemresine atacakları yedi taşı Müzdelifede toplarlar ve gece yarsmdan sonra oradan Mina'ya inmeye hazırlanırlar. Taşlar ihtiyaten fazla toplanır. Zira çoğu kere bir kısmı düşüp kaybolmaktadır. Arkadaşlarımızdan bazıları teşrik günlerinde cemrelere atılacak diğer taşlar da Müzdelifede toplanır demişlerdir. Bu taşlar altmış üç tane olup, toplamı yetmiş taş eder. Bazıları da teşrik günlerinin taşlarım Müzdelife'nin haricinde toplamak evladır, demişlerdir. Bu iki görüş İmam Şa-fii.(r.a.)'den nakledilmiştir. Fakat alimlerin çoğunluğunun görüşü ikinci -teşrik günlerinin taşları da Müzdelifede toplanır- görüşe göredir.
Taşları gece toplamak müstehaptır. Keza cumhurun görüşü böyledir. Bazıları, taşlar sabahtan sonra toplanır demişlerdir. Fakat birinci görüş beğenilmiştir. Böylece hacı sabahtan sonra yapacağı diğer vazifelerden alıkonmuş olmaz. Taşlar parmak boğumu kadar olmalıdır. Ondan ne büyük ne de küçük olmalıdır. Bu ölçü bakla tanesi kadar olup parmak boğumundan küçüktür. Bir görüşe göre ise, taşların büyüklüğü çekirdek kadar olmalıdır. Taşların bu miktardan büyük olması ve bir mazeret olmaksızın kırarak alınması mekruhtur. Bilakis küçük olanlar toplanıp alınır. Zira bu mevkide taşlan kırarak almanın mekruh olduğu hususunda hadis varid olmuştur. Taşları kırmak aynı zamanda eziyet vermeye de sebep olmaktadır. Taşları Müzdelife'nin herhangi bir mevkiinden toplamak caizdir. Ancak Hayf mescidi çevresinden, tuvalet ve necis yerlerden toplamak, kendisinin veya başkasının cemrelere attığı taşları toplayıp almak mekruhtur. Zira ibni Abbas (Allah onlardan razı olsun)'dan şöyle rivayet edilmiştir: " Kabul olunan taşlar, taşlama yerinden kaldırılıyor.
Kabul olmayan taşlar ise yerlerinde kalıyor. Şayet böyle olmasaydı her iki dağın arası taşlarla kapanırdı. " Bazı arkadaşlarımız, Mina bölgesindeki taşları toplayıp cemrelere atmanın mekruh olduğunu ziyadeleştirmişlerdir. Zira oraya atılan taşlar her tarafa yayılıyor, bu da kabul olunmamaktadır. Kerih gördüğümüz taşlar cemrelere atılırsa caizdir. İmam (r.a.) şöyle demiş:
Taşların yıkanmasını kerih görmüyorum. Belki bu yıkama işi devam edegelmiş ve taşların yıkanmasına sevinirim. Fecir doğunca imam ve cemaat, sabah namazım kılmaya acele ederler.
Arkadaşlarımız, Resulullah (s.a.) fiiline uyarak bu günde sabah namazını erken kılmaya çalışmak, diğer günlerden daha müekkeddir demişlerdir. Böylece menasik ile ilgili işleri yapmaya geniş vakit bulmuş olurlar. Zira bu günde yapılacak pek çok menasik vardır. Hac günlerinde yapılacak menasik, bu günde eda edilecek menasikten fazla değildir. Allah daha iyi bilir[44]

6. Müzdelifeden Minaya İnmek

İzdiham olmadan Akabe cemresine taş atmak için daha fecir doğmadan zayıf olan kadın ve diğerlerini Mina'ya önceden göndermek sünnettir. Bunları göndermek gecenin yarısından sonra başlar. Geride kalan diğerleri ise daha önce belirtildiği gibi sabah namazını Müzdelifede kılmcaya kadar beklerler.
Namazı kıldıktan sonra Mina'ya giderler. Kuzeh dağına -Müzdelife sınırının sonu olup küçük bir dağdır. Burası Meşairi Haramdır- vardıklarında mümkün ise, Kuzeh dağının tepesine çıkarlar. Mümkün değilse yanında veya eteğinde Kabe'ye yönelerek dururlar. Burada dua okur ve Allah'a hamd ederler. Tekbir, tahlil ve tevhid okurlar, çok telbiye getirirler. Burada şu duayı okumak sünnettir:
"Allahım! Bizi bu yerde durduğun ve onu bize gösterdiğin gibi, bize hidayet ettiğin şekilde seni zikretmem için bize muvaffakiyet ver ve, 'Arafat'tan indiğiniz zaman Meşairi-i Haram'da Allah'ı (c.c.) anınız ve bize gösterdiği gibi O'nu zikrediniz. Şüphesiz ki siz bundan evvel yanlış yol tutanlardınız. Sonra halkın dağıldığı yerden dağüdınız ve Allah'tan mağfiret isteyiniz. Muhakkak ki O, affedici ve merhamet sahibidir." Ve şu duayı sözünde çok tekrarlamalıdır:
"Allahım! Rabbimiz bize dünyada iyilik ve ahi-rette iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru."
Bundan sonra kişi, istediği seçilmiş, toplu ve önemli işlerle ilgili duaları okur. Dualar tekrar tekrar okunmalıdır.
Halk Kuzeh dağının tepesinde durmak yerine, Müzdelife'nin ortasında yeni yapılan binanın üzerinde durmaktadırlar. Denilmiş ki, bu yerde durmakla asıl olan sünnet yerine gelmiş olmaz. Zahir olan görüşe göre, bununla asıl sünnet eda edilmiş olur. Fakat zikrettiğimiz yerde durmak daha faziletlidir, imam Rafîi, bunun böyle olduğunu söylemiş ve şunu eklemiştir: İnsanlar Müzdelife'nin bir başka yerinde dururlarsa asıl sünnet eda edilmiş olur. Müslim'in sahihinde bulunan hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Cem'in tümü durulacak yerdir." Bu açık bir delildir. Zira cem' Müzdelife'nin tümüne verilen isimdir. Bunda ihtilaf yoktur. Bu sünneti terk eden kurban kesmekle telafi edemez.
Kişi, gün ışıyınca güneş doğmadan Meşairi haramdan Müzdelife'nin dışına çıkarak sükunet ve vakarla Mina'ya yönelir. Hep telbiye ve zikirle meşgul olur. Yol boş olduğunda süratlenir. Muhassar vadisine geldiğinde -ki bununla-ilgili usul ve açıklama daha önce geçti- yaya ise süratlenir, binek üzerinde ise vadiyi geçinceye kadar bir taş atışı mesafesi kadar bineğini süratlendirir. Sonra Akabe cemresine çıkan orta yoldan yürüyerek oradan Mina'ya çıkar. Mu-hasır vadisi Müzdelife ve Mina'dan sayılmamaktadır. Belki Müzdelife ve Mina arasında bir geçittir. Hacı Mina'ya vardığında Akabe cemresine taşları atmaya başlar. [45]

7. Nahr Gününde Yapılan İşler
A. Mina'mn Sınırı

Bil ki, Mina'mn sınırı; muhassar vadisi ile Akabe cemresi arasında kalan yerdir. Mina derin bir deredir. Uzunluğu iki mil kadar olup genişliği daha azdır. Mina'yi ihata edip yüzleri Mina'ya bakan dağlar, Mina'dan sayılır. Mina'ya sırtları bakan dağlar ise Mina'dan sayılmamaktadır. Hayf mescidi, Mekke'den sonra Mina'ya uzaklığı en az bir mil kadardır. Akabe cemresi, Mekke'ye doğru Mina'mn sonun-dadır. Hicretten önce Resulullah (s.a.), Ensardan biat alırken yanında durduğu cemre Mina'ya dahildir.
Nahr gününde Mina'da yapılan meşru işler dört tanedir: Akabe cemresine taş atmak, hedy kesmek, tıraş olmak ve ziyaret tavafı için Mekke'ye gitmek. Bu işleri belirtilen sıraya göre yapmak müstehaptır. Bu sıraya muhalefet edilip biri diğerinden önce yapılırsa caiz olup faziletli olan terkedilmiş olur. Taş atmak, tıraş olmak ve tavaf etmenin vakti, arefe günü gece yarısından itibaren girer. Taş atmanın vakti güneş batmcaya kadar devam eder. Bir zayıf kavle göre ise, teşrikin ilk günü gecesinin fecri doğuncaya kadar devam eder. Tıraş olmak ve tavafın son vakti yoktur. Belki kişi hayatta olduğu müddetçe çok seneler geçse de devam eder. Ama bu işlerin ihtiyar vakitleri ise, belirtilen faziletli sıraya göre Akabe cemresine taş atmakla başlar. [46]

b. Cemrelere Taş Atmak

Cemrelere taş atmakla ilgili bir kaç mesele vardır:
1. Kişi Mina'ya ulaşınca, Akabe cemresine çıkmadan hiçbir yere gitmemelidir. Buna Cemretü'l-Kübra da denilir. Taş atmak Mina'nın selamıdır. Bu nedenle Akabe cemresine taş atmadan hacı herhangi bir işe başlamaz. Bineğinden inmeden ve eşyalarını indirmeden önce taşlamayı yapar. Cadde tarafında durulunca Akabe cemresi kıble yönünde sağ tarafta kalır. Taş atılan yer," dağın eteğinden az yükseklikte dir.
2. Taşlamayı güneş doğup bir mızrak boyu yükseldikten sonra yapmak sünnettir.
3. Taşlamayı yapmak için sahih ve tercih edilen duruşun keyfiyeti şöyledir: Vadinin ortasında cemrenin alt tarafında durulur, Mekke sol tarafa ve Mina sağ tarafta kalır. Cemreye yönelerek taş atılır. Zayıf bir görüşe göre, kişi cemreyi karşısına alır ve sırtını Kabe'ye çevirir. Başka bir zayıf görüşe göre, kişi Kabe'ye karşı durur ve cemreyi sağ tarafına alır. Sahih hadis, açık olarak ilk şekle delalet ediyor.
4. Taşlamayı yaparken koltuk altlarının beyazlığı görununceye kadar elleri kaldırmak sünnettir. Kadınlar ise ellerini kaldırmazlar.
5. İlk taşı atmakla telbiyeyi kesmek sünnettir. Bundan sonra telbiye yerine tekbir okunur. Zira taş atmakla ihramın ilk tahallülü başlamış oluyor. Telbiye ise ihramın bir şiarıdır. Tehallüle başlamakla artık telbiye okunmaz. Şayet tıraş veya tavaf taşlamadan önce yapılırsa ilk yapılan şeyle telbiye kesilir. Çünkü ikisi de tahallülün sebeplerindendir. Bazı arkadaşlarımız taşlama yapılırken meşru olan tekbirle birlikte şu duayı okumayı müstehap görmüşlerdir:
6. Taşlamayı binek üzerinde yapmak. Resuiul-lah (s.a.)'m hadisinde böyle sabit olmuştur.
7. Daha önce geçtiği gibi taşlar çakıl taşları kadar olmalı, bundan ne büyük ne de küçük olmalıdır. Bazı ashabımız atışın parmakla yapılmasının müstehap olduğunu zikretmişlerdir. Yani kişi taşları atarken baş parmağı ile işaret parmağı arasına alarak atar. Ashabımızın çoğunluğu bu şekli zikretmemişler ve bunu tercih edilen şekil olarak görmemişlerdir. Sahihte sabit olduğu üzere Resulullah (s.a.), haz (taşı baş parmağın üstüne koyup işaret parmağı ile fırlatmak) şeklindeki atıştan nehyetmiştir.
8. Taş denilen şeyi, atış denilecek şekilde yedi defa atmak vaciptir. Yedi taş tamamlanıncaya kadar tek tek atılır. Taşlar atılan yere konulursa taşlama geçerli olmaz, zira bu atış sayılmamaktadır. Atışı kastetmek de şarttır. Taşlar havaya atılır da cemreye düşerse sayılmaz. Taşın cemrenin içinde kalması şart değildir. Oraya düştükten sonra oradan yuvarlanması veya çıkması zarar vermez. Atanın cemrenin dışında durması şart değildir. Şayet kişi cemrenin iç kısmının bir tarafında durur da taşı diğer tarafına atarsa caizdir.
Atılan taş, cemre dışında bir yere veya yoldaki mahmele veya devenin boynuna veya elbiseye çarparda sonra fırlar ve cemrenin içine düşerse atış sayılır. Çünkü hiçbir yardım görmeksizin atanın fiiliyle cemreye düşmektedir.
Mahmel sahibi hareket eder ve mahmel silkelenir veya üzerindeki elbisesini silkeler veya deve hareket ederek taşı defeder cemreye düşerse atış sayılmaz. Taş mahmele vşya devenin boynuna çarpıp yuvarlanarak cemreye düşerse, atışın sayılıp sayılmayacağı konusunda farklı iki vecih vardır. Ashabımızın zahir gördükleri görüşe göre atış sayılmaz. Şayet atılan taş başka yere düşer sonra yuvarlanarak cemreye girerse veya rüzgarın kuvvetiyle cemreye düşerse en sahih görüşe göre atış sayılır.
Yayla yapılan atış ve ayakla iterek yapılan atış caiz değildir. Kişi attığı taşın cemreye düşüp düşmediğinden şüpheye düşerse, sahih görüşe göre atış sayılmaz. İmamın son görüşü böyledir.
Yedi taşı ayrı ayrı atmak şarttır. İki veya yedi taş bir defada atılır ve cemreye beraber düşerlerse veya bir kısmı bir kısmından sonra cemreye girerse tek bir taş hesaba alınır. Bir taş atılır, akabinde bir taş daha atılır ve her iki taş beraber veya ikincisi birincisinden önce cemreye girerse veya bunun aksi olursa iki atış sayılır.
Başkasının attığı taş, alınıp tekrar atılırsa veya kişi başka cemreye attığı taşı veya aynı cemreye başka günde attığı taşı alıp atarsa caiz olup bunda ihtilaf yoktur. Aynı taşı aynı günde aynı cemreye, atmak en sahih görüşe göre caizdir. Bu hüküm, kefaret için bir fakire bir müd yiyecek verip sonra onu satın alarak başka fakire vermenin caiz olmasının hükmü gibidir. Buna göre kişi tüm atışlarını aynı günün aynı taşı ile hatta zaman müsait ise tüm insanlar atışlarını aynı tek taş ile yaparlarsa caizdir. [47]

1. Cemrelere Atılan Taşın Cinsi

Cemrelere atılan şeyin taş olması şarttır. Mermer, çömlek, saksı ve taşın sair türlerini atmak caizdir. Henüz pişmemiş ve kireç haline gelmemiş kireç taşını atmak da caizdir. Sahih görüşe göre; demir taşını atmak caizdir. Zira aslında o taştır, onda demir gizli olup ilaçla çıkarılmaktadır. Firuze gibi kendisinde fusus, yakut, akik, zümrüt, billur ve zebercet elde edilen şeyler hakkında ashabımızın farklı iki vechi vardır. En sahih veçhe göre onları taş yerine atmak caizdir. Zira onlar taştır.
Lü'lü, zernih, üsmüd, meder, kireç, altın, gümüş, bakır, demir ve çekiçle dövülmüş taş sayılmayan sair cevherleri atmak caiz değildir. [48]

2. Taşların Atış Şekli

Daha önce geçtiği gibi taşların, parmakla atılan taşlar kadar olması müstehaptır. Ashabımız parmakla atılan taşlardan daha büyük veya daha küçük taşları atmak mekruh olup caizdir, demişlerdir. Taşların temiz olması müstehaptır. Necis taşları atmak mekruh olmakla birlikte caizdir. Mescidden veya necis yerden alman taşları veya başkasının attığı taşları atmanın mekruh olduğu daha önce geçmişti. Bir kimse bu evsafı taşıyan bir taşla atış yaparsa taşlama geçerli sayılır. [49]

3. Taşları Atmak İçin Vekil Tayin Etmek

Hasta veya hapiste olan kimse cemrelere taş atamazsa, bir vekil tayin eder. Vekil tutan muktedir ise, vekiline taşları vermesi ve tekbir okuması müstehaptır. Atışın vakti çıkmadan önce ortadan kalkacağı umulmayan bir engelden dolayı taşları atmaktan aciz olan kimsenin vekil tayin etmesi caizdir. Vakit çıktıktan sonra engelin ortadan kalkması, vekil tayin etmeye mani değildir.
Naib olan önce kendi taşlarını sonra da müvekkilinin taşlarını atması gerekir. Taşları bu sıraya göre atmazsa atılan taşlar kendisi için sayılır. Nafile haccın farz hacca sayıldığı gibi.
Bir kimse bayılır da taşlama için başkasına izin vermemişse onun yerine taşları atmak caiz değildir. Şayet izin vermişse en sahih kavle göre taşlarını atmak caizdir. Naib olan kişi taşları attıktan sonra müstenibin (kendisine naiblik edilen) özrü ortadan kalkar ve vakit varsa, sahih görüşe göre taşlamayı iade etmesi gerekmez. [50]

c. Hedy Ve Udhiye Kesmek
1. Genel Bilgiler

Akabe cemresine taş atıldıktan sonra oradan ayrılarak Mina bölgesinin herhangi bir yerinde durmak caizdir. Resulullah (s.a.)'m geldiği yere kadar gelmek daha faziletlidir. Ezraki'nin ifadesine göre, Resulullah (s.a.)'m geldiği yer, imamın namaz kıldırdığı yerin sol tarafıdır.
Mina'ya inen hacı, beraberinde hedy (Allah'a yaklaşmak maksadı ile haremde kesilen hayvan) varsa keser veya nahr eder.
Hac veya umre niyetiyle Mekke'ye giden beraberinde hedy götürmesi müekked sünnettir. Bu zamanda insanların çoğunluğu veya herkes bundan vazgeçmiştir. Hacı, iş'ar ve taklid edilmiş olarak hedyi mi-kad sınırından alıp beraberinde götürmesi daha faziletlidir. Adak kurbanını mikat sınırından alıp götürmek vaciptir.
Kişi beraberinde götürdüğü nafile veya adak kurbanı deve veya sığır ise boynuna iki papuç takması müstehabdır. Tasadduk etmek için bunlar bir kıymet taşımalıdır. Ayrıca iş'ar koymak müstehabdır.
İş'ar, işaret demektir. Bundan maksat devenin hörgücünün sağ yanım demirle kanatıp hörgücü kana bulaştırmaktır. Ki onu gören hedy olduğu bilsin ve ona müşteri çıkmasın. Hedy koyun veya keçi ise; boynuna gerdanlık takılır, ona ayakkabı takılmaz ve işaret konulmaz. Çünkü koyun ve keçi kuvvetsizdir. Taklit yaparken ve işaret koyarken hayvanın yönünü kıbleye çevirmek deveyi ise çökertmek daha faziletlidir
Taklitten önce hedye işaret koymak, daha faziletli olup olmadığı konusunda farklı iki vecih vardır:
a. Önce işaret yapılır. Bu Müslim'in sahihinde geçen İbni Ömer (r.anhünıa)'in Resulullah (s.a)'dan rivayet ettiği hadisle sabittir.
b. İmamın görüşüne göre, taklidi önce yapmak daha faziletlidir. Bu İbni Ömer (r.anhüma)'in fiili ile ortaya çıkmıştır. Bu iki emrin manası birbirine yakındır. Kişi koyun cinsinden olan hedyi taklid ve iş'ar ederse meşhur ve sahih olan görüşe göre, vacip hedy haline gelmiş olmaz. Bunun hükmü, kişi evinin kapısına "Vakıftır" yazmakla evin vakıf olmadığı hükmü gibidir.
Bil ki, kişinin hedyi memleketinden götürmesi daha faziletlidir. Bu mümkün değilse, yolundaki mikatta veya başka bir mikatta veya Mekke'de veya Mina'da almalıdır.
Mutlak Hedyin nitelikleri, mutlak Udhiyenin nitelikleri gibidir. Koyundan ceza' ve keçiden seniye, deve veya sığırın kurban edilmesi caizdir. Ceza', en sahih kavle göre bir yılını doldurmuş koyundur. Bir zayıf kavle göre altı ayını dolduran, bir başka zayıf kavle göre sekiz ayını dolduran koyundur. Seniye iki yılını doldurmuş keçidir. Zayıf kavle göre bir senesini doldurmuş keçidir. Sığırın iki yaşını, devenin beş yaşını tam doldurmuş olması lazımdır. Ceza' ve seni-yeden en iyi olanım vermek caizdir ve bu daha faziletlidir. Kurbanlık hayvanın erkek veya dişi olanını hedy etmek caizdir.
Eti açık şekilde eksiltecek durumda ayıplı olan veya kulağının belli bir parçası kesilmiş olan hayvanı hedy etmek caiz değildir. Burkulmuş olanı, boynuzu kesilmiş olanı, zayıf değilse dişleri düşmüş olanı hedy etmek caizdir.
Koyun bir kişi için, deve ve sığır yedi kişi için hedy edilebilir. Hedye ortak olan ister bir evin halkı olsun ister yabancı olsun hükmü aynıdır. Şayet ortaklardan bazıları hisselerini kurban etmek ister de bazıları da et olarak almak isterse caizdir.
En faziletli kurban; iyi, tavlı, güzel ve noksansız olanıdır. Beyaz olan, beyaz ve kırmızı olanından; beyaz ve kırmızı olan, siyah ve beyaz olandan; siyah ve beyaz olan siyah olandan faziletlidir.
Bil ki, koyun kesmek yedi kişilik hisseye ortak olmaktan faziletlidir.
İmam Şafii (r.a.), iyi ve tavlı bir koyunu kesmek, onun değeri ile iki koyun kesmekten faziletlidir. Fakat iki köleyi azadetmek bunun aksinedir. Hakir iki köleyi azadetmek, değeriyle kıymetli olan bir köleyi azadetmekten faziletlidir. Bundaki farklı özellik açıktır. Kurbandan maksat güzel yemektir. Azad etmekten maksat ise kölelikten kurtulmaktır.
Kişi, udhiye olarak adadığı koyunda etini azaltacak bir ayıp meydana gelirse buna aldırış etmez. Belki udhiyeyi o hali ile keser ve bu geçerli sayılır. Arkadaşlarımızm sahih gördükleri görüş böyledir. Ebu Cafer İstarabazi arkadaşlarımıza muhalefet ederek şöyle demiştir: Bu şekildeki udhiyeyi sağlam olan hayvanla değiştirilmelidir. Fakat bu görüş reddedilmiş zayıf bir görüştür.
Adak olan udhiye veya hedy doğurursa, yavrusu da onunla kesilmelidir. Adandığı gün veya sonradan gebe bulunmuş olsun hükmü aynıdır.

Kişi kurbanına binebilir ve yavrusundan arta kalan sütü içebilir. Kurbanın yününü kırpmakta bir fayda ve terk edilmesinde bir zarar yoksa kırpmak caiz değildir. Yünü kırpmamakta bir zarar varsa sahibinin onu kırpması ve ondan faydalanması caizdir. Ancak yünü tasadduk etmesi daha faziletlidir.
Kişinin hedy ve udhiyesini bizzat kesmesi müstehaptır. Kadının ise kesim için bir erkeği vekil tayin etmesi müstehaptır.
Adak olan udhiye veya hedy kesilirken; niyette adak hedy veya udhiye diye belirtilir. Nafile olan hedy ile Allah'a yaklaşmaya niyet edilir.
Bir kimse hedy ve udhiyesini niyabet yolu ile kestirirse caiz olup kesim esnasında hazır bulunması müstehaptır. Kesim için vekil tayin edilen kimse, müslüman ve erkek olması daha faziletlidir. Şayet vekil kitap ehli kafir ise veya kadın ise kesim caizdir. Zira onlar kesim yapabilirler. Hayız ve nifas halinde bulunan kadının kesim yapması kafirin kesim yapmasından evladır.
Hedy veya udhiye sahibi kurbanını vekiline verirken veya kesim esnasında niyet etmelidir. Şayet niyeti vekile devreder de vekil müslüman ise caizdir.
Vekil kafir ise caiz değildir. Zira kafir, ibadet için niyete ehil olanlardan değildir. Belki kurban sahibi, kurbanını ona teslim ederken niyet eder veya kesim esnasında niyet eder.
Kurbanı kesen, kesim esnasında hayvanın yönünü kıbleye çevirir, besmele çeker ve Resulullah (s.a.)'a salat getirir.Yani kesim esnasında şöyle der:
"Allah'ın ismiyle. Ve Allah en büyüktür. Al-lahım! Muhammed ve aline merhamet ve onlara selamet ver. Allahım! Senden (geldiği) ve sana (kurban edildi). Benden kabul et."
Veya kurbanı kesen vekaleten kesiyorsa;"sahibi olan filan kimseden kabul eyle." der.
Vacip ve nafile olan kurban bir arada bulunuyorsa, önce vacip olanın kesilmesi daha faziletlidir. Çünkü o daha önemli ve sevabı daha çoktur.
Bir kimse, başkası adına ondan izin almadan veya ölü adına kurban keserse onlar adına sayılmaz. Fakat ölen kimse kurban kesmeyi vasiyet etmişse onun adına sayılır, kesen adına sayılmaz. Çünkü kendi adına niyet etmemiştir. Ancak adına kurban kesilen kişi, kurban kesmeyi nezretmiş ise nezrede-ne sayılır.
Udhiye veya hedyden bir parça satmak caiz değildir. Kesilen kurban vacip olsun nafile olsun etinden, derisinden, yağından veya bunların dışında bir parça satmak haramdır. Kurban vacip olan kurban ise, derisiyle birlikte hepsini sadaka olarak dağıtmak vaciptir. Kurban nafile ise, sahibinin derisinden istifade etmesi, yağından yemesi veya hediye etmek için etinden bir kısmını alıkoyması caizdir. [51]

2. Udhiye ve Hedyin Kesim Vakti

Nafile veya nezredilmiş udhiye ve hedyin kesme vakti, nehr günü güneş doğduktan sonra, bayram namazı kılınıp mutedil iki hutbe okunacak kadar zaman geçince girer. İmam namazı kıldırmış olsun veya olmasın veya kurban sahibi bayram namazını kılmış olsun veya olmasın hükmü aynıdır. Bu vakit teşrikin son gününün güneşi batmcaya kadar devam eder. Kurbanı gece kesmek mekruh olmakla birlikte caizdir. Kurbanı akabe cemresine taş attıktan sonra ve tıraş olmadan önce kesmek daha faziletlidir. Adak udhiye veya hedy kesilmez vakitleri geçerse yine kesilmeleri lazımdır. Bu kurbanlar nafile olup vakitlerinde kesilmezlerse vakitleri geçmiş olur.
Temettü veya kıran haccı sebebiyle veya dikişli elbise giymek veya bunların dışında mahzurlu bir fiil işlemek veya emredilen bir fiili yapmamak sebebiyle vacip olan kurbanın vakti, sebebin ortaya çıkmasından itibaren başlar. Böyle bir kurbanın vakti nahr gününe veya başka bir güne bağlı değildir. (Çünkü bu kurbanlar şükür kurbanı değil ceza kurbanlarıdır.) Ancak vacip olan kurbanı nahr günü Mi-na'da udhiye vaktinde kesmek daha faziletlidir. [52]

3. Kurbanın Kesim Keyfiyeti

Sığır, koyun ve keçi cinsinden olan kurbanı sol yanı üzerine yatırıp kıbleye yönelik olarak kesmek sünnettir. Deveyi ise nahr şeklinde kesmek sünnettir. Nahr, deveyi bıçak, kargı veya benzeri bir şeyle boğaz çukurundan yaralamaktır. Nahr, boynun kökündeki çukura denir. Evla olan, deveyi sol ayağı dizi ile bağlanmış olarak ayakta kesmektir. Şayet buna muhalefet edilirse, yani sığır ve koyunun nahr şeklinde, deve de çökmüş veya yanı üzerine yatırılmış olarak boğazlanırsa caizdir. Ama faziletli olan kesim terk edilmiş olur.
Adak olan kurbandan sahibinin bir şey yemesi caiz değildir. Daha önce belirtildiği gibi etinin tümünü ve diğer parçalarını dağıtmak vaciptir. Fakat nafile olan kurbandan daha önce geçtiği gibi sahibi yiyebilir ve etini hediye edebilir. Kişinin Mekke'ye inmeden kurbanın ciğerinden ve etinden bir parça yemesi sünnettir.
imam Şafii (r.a), Haremin her tarafı kesim yeridir, der. Kişi hac ve umre için kurbanını haremin herhangi bir yerinde keserse caizdir. Ancak hac kurbanını Mina'da kesmek sünnettir. Zira orası tahallül yeridir. Umre kurbanım ise, Mekke'de Merve denilen yerde kesmek daha faziletlidir. Zira orası umre için tahallül yeridir.
Nafile olan hedy yolda sakat olursa sahibi dilerse onu satar, dilerse kesip yer veya bunlardan başka dilediği şeyi yapar. Vacip olan hedy sakat olursa onu kesmesi lazımdır. Şayet kesmez de ölürse zamin olur. Kesecek olursa hedyin boynuna taktığı ayakkabıları kurbanın kanma batırır ve devenin hörgücüne sürer ve orada bırakır. Böylece gelip geçenler onun hedy olduğunu anlar, ondan alıp yerler.
Kurban etinden yemenin mubah olması, en sahih kavle göre kurban sahibinin: "Hedyin etini helal kıldım." demesine bağlı değildir. Hedy sahibi ile arkadaşlarından zengin veya fakir olanların hedyin etinden yemeleri caiz değildir. [53]

d. Tıraş Olmak

Hacı kurbanını kestikten sonra saçının tümünü tıraş eder veya kısaltır. Bu ikisinden hangisini yaparsa caizdir. Ancak halk (saçları dipten tıraş etmek) daha faziletlidir.

Bil ki, tıraş hakkında İmamın farklı iki kavli ve diğer alimlerin görüşleri vardır. Bu görüşlerden biri şudur: İşlenmesi mahzurlu olan şeylerin yapılması tıraş ile mubah olur sözünün manası şudur: Tıraş olmak bir nüsuk değildir. Tıraş ile ihramlıya haram olan şeyler mubah olur demektir. Örneğin; dikişli elbise giymek, tırnakları kesmek, avlanmak ve diğer mahzurlu işler gibi.
İkinci görüş ise; tıraş olmak yapılması emrolu-nan bir nüsuktur bir rükündür, sahih olan görüş budur. Hac ancak tıraş olmakla sahih olur. yapılmadığı takdirde kurban veya başka bir şeyle yerine getirilemez. Vakti daha önce belirtildiği gibi hayat boyunca devam eder. Fakat en faziletli vakti belirttiğimiz gibi kurban kesiminden hemen sonradır. Tıraşa mahsus özel bir yer yoktur. Ancak tıraş olmanın en faziletli yeri Mina'dır. Bir kimse başka bir beldede tıraş olursa, bu belde ister vatanı olsun ister olmasın caizdir.
Fakat tıraş olmadıkça ihramla ilgili hükümler devam eder.
Vacip olan tıraşın en azı, başın kılından üç kılı halk (tıraş) veya taksir etmektir. En sahih olan görüşe göre, uzayıp başın sınırından çıkan kılların uçlarını kesmek caizdir. Saçı yolmak, yakmak, pudra ile gidermek, kesmek veya diş ile koparmak veya başka bir şeyle kesmek, halk ve taksirin yerine geçer. Tıraş olmanın en faziletli şekli, saçın tümünü bir defada halk veya taksir etmektir. Şayet üç kıl, üç ayrı vakitte halk veya taksir edilirse caizdir. Fakat faziletli olan şekil terk edilmiş olur.
Kafasında saç olmayan kimsenin saçını tıraş etmesine ve fidye vermesine gerek yoktur. Fakat usturayı kafasında gezdirmesi müstehaptır.
İmam Şafii (r.a.) şöyle der: Kafasında saç olmayan kişinin bıyığından veya sakalından bir kaç kıl koparmasına sevinirim. Böylece Allah için saçından bir kaç kıl koparmış olur.
Kişinin kafasında bir hastalık olur da bu nedenle tıraş olamazsa, imkan buluncaya kadar sabredip bekler. Bunun için fidye vermesi gerekmez. Ancak tıraş olmak sakıt olmaz. Kafasında saç olmayanın hükmü bunun tersinedir. Saçı çıktıktan sonra tıraş olmakla memur değildir. Çünkü tıraş olmak bir nüsuktur, ihram onu kapsamaktadır.
Bu söylediklerimizin tümü, tıraş olmayı nezret-memiş kimse hakkındadır. Halk olmayı nezretmiş kimsenin zamanında tüm saçım dibinden tıraş etmesi lazımdır. Saçını kesmesi, yolması yakması veya pudra ile gidermesi veya kesmesi yeterli olmaz.
Halk yaparken tüm saçı dipten kesmek gerekir. İhram esnasında saçını zamk gibi bir şeyle şekillendirip sertleştiren kişinin mezhebin sahih görüşüne göre halk yapması lazım gelmez. İmam Şafii'nin ilk kavline göre, telbidin (saçı sertleştirmenin) hükmü nezredilmiş halkın hükmü gibidir.
Tıraş olmanın sünnet şekli ise şöyledir: Saçını tıraş eden kişi kıbleye yönelir. Berber önden başlayarak önce başın sağ tarafını sonra da sol tarafını tıraş eder. Daha sonra geri kalanını tıraş eder. Tıraş şakakta son bulan iki kemiğe kadar olmalıdır. Tıraş edilen saçı toprağa gömmek müstehaptır.
Bu anlattıklarımızın tümü erkeklerle ilgilidir. Kadınlar halk yapmaz, belki saçlarının ucundan kısaltırlar. Başın tümünden kesilen saçın uzunluğu parmak boğumu kadar olması müstehaptır. [54]

e. Ziyaret Tavafı Yapmak

Ziyaret tavafının bir kaç ismi vardır. Bununla ilgili açıklama kudüm tavafı bölümünde yapıldı. Ziyaret tavafı haccın bir rüknü olup onsuz hac sahih olmaz. Hacı taşlarını atıp, kurbanını kesip ve saçlarını kestikten sonra Mina'dan Mekke'ye iner ve ifade (ziyaret) tavafını yapar. Tavafın keyfiyeti, fazileti ve bu tavafta remel ve izdiba yapılıp yapılmayacağı hususundaki ihtilaf daha önce açıklandı.
Bu tavafın vakti, daha önce geçtiği gibi nahr gecesinin yarısından itibaren başlar ve ömrün sonuna kadar devam eder. En faziletli olanı nahr günü vaktinde yapılan tavaftır. Mazeretsiz teşrik günlerine kadar geciktirmek mekruhtur. Teşrik günlerinden sonraya kadar geciktirmek şiddetle mekruhtur. Bu tavafı yapmadan Mekke'den ayrılmak ise daha şiddetle mekruhtur.
Kişi ziyaret tavafı yapmadan veda tavafı yaparsa bu ziyaret tavafı yerine geçer. Hiç tavaf etmez ve arada uzun bir zaman geçerse, hatta seneler de geçerse cinsel ilişkide bulunması onun için helal olmaz.
Nahr günü zevalden önce bu tavafı yapmak daha faziletlidir. Bu üç nüsuku (taşlama, kurban kesme ve tıraş olma) yapıp bitirince kuşluk namazr vakti girer.
Müslim'in sahihinde ibni Ömer (r.a.)'den rivayet edilen hadiste; Resulullah (s.a.) nahr günü ziyaret tavafı yaptıktan sonra Mina'ya dönerek öğle namazını orada kıldığı belirtilmiştir. Allah daha iyi bilir.
Kişi ziyaret tavafı yapar da kudüm tavafından sonra sa'y yapmamışsa, ziyaret tavafından sonra sa'y yapması vaciptir. Zira sa'y haccın bir rüknüdür. Şayet kudüm tavafından sonra sa'y yapmış ise bir daha iade etmez. Sa'y bölümünde geçtiği gibi iade etmek mekruhtur. [55]

f. Tahallül (Tıraş Olup İhramdan Çıkmak)

Hac ibadeti için birinci ve ikinci tahallül devresi vardır. Bu iki devre haccın dört nüsukundan üç tanesine tealluk eder. Bu dört nüsuk; Akabe cemresine taş atmak, saçı tıraş etmek, sa'y yapılmamışsa tavafla birlikte sa'y yapmaktır. Ama kurban kesmek tahallül kapsamına girmemektedir.
Bu üç şeyden ikisi yapılırsa birinci tahallül meydana gelir: İster taşlama ve tıraş, ister taşlama ve tavaf veya tavaf ve tıraş yapılsın hükmü aynıdır. İkinci tahallüî üç nüsuktan geriye kalan işler yapılınca meydana gelir. Tercih edilen ve sahih olan görüş böyledir. Tıraş bir nüsuktur dediğimiz halde hüküm böyledir. Ama tıraş; mahzurları mubah kılan şeydir, dediğimiz zaman tahallüî buna tealluk etmez. Belki tahallüî taşlama ve tavaf ile meydana gelir. Önce hangisi yapılırsa ilk tahallüî onunla meydana gelir. İlk tahallüî ile cinsel ilişki hariç ihramın tüm yasakları helal olur. Cinsel ilişki ikinci tahallüle kadar devam eder. Keza en sahih kavle göre cinsel ilişki olmaksızın nikah akdi ve kadınla oynaşma gibi hususlar da ikinci tahallüî meydana gelinceye kadar devam eder.
Her iki tahallüî meydana gelince ihramın tüm yasakları helal olur ve Mina'da gecelemek, teşrik günlerinde taş atmak ve veda tavafı gibi nüsuklar ki-şinin üzerinde kalır. Umre ziyareti için yalnız bir tahallüî devresi vardır. Bu tahallüî; tavaf, sa'y ve mezhebe göre nüsuk kabul edersek tıraş olmakla meydana gelir. Umre yapan kişi, tavaf ve sa'ydan sonra, tıraş olmadan cinsel ilişkide bulunursa umresi bozulur. Allah daha iyi bilir. [56]

8. Nahr Gününde Yapılan Diğer İşler

1. Mina'da nahr giınıı öğle namazı akabinde ve Mina'da kılman diğer namazlardan sonra hacıların tekbir almaları müstehaptır. Tekbirlere teşrikin üçüncü günü sabah namazında son verilir.
Hacıların dışındakiler hakkında alimlerin çeşitli görüşleri vardır. Mezhebimizin en meşhur görüşüne göre, hacı olmayanlar da hacıların tekbir aldıkları vakitte tekbir alırlar. En kuvvetli görüşe göre ise, onlar arefe günü sabah namazından itibaren tekbir okumaya başlarlar ve teşrikin son gününün ikindi namazına kadar okumaya devam ederler. En sahih kavle göre, hacılar ve diğerleri farz, kaza, nafile ve cenaze namazlarından sonra tekbir okurlar. Tekbirleri almanın müstehap olmasının hükmü; misafir, mukim, cemaatle veya tek başına namaz kılan sağlam veya hasta olan için aynıdır. Tekbirin lafzı şöyledir:
"Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah en büyüktür."
Kişi bu lafzı yapabilinceye kadar tekrar eder. İmam Şafii'nin bizzat görüşü böyledir. İmamın ashabının çoğunluğu şöyle demişlerdir: Bu lafız üzerine bir ziyadelik yapılırsa şöyle demek tercih edilmiştir:
Arkadaşlarımızdan bir grup şöyle demişlerdir: İnsanların alışkanlık haline getirdikleri şu lafızla tekbir almanın bir sakıncası yoktur:
2. Daha önce geçen sahih hadiste olduğu gibi Resulullah (s.a.)'m sünnetine uyarak ziyaret tavafından sonra öğle namazını Mina'da kılmak, imamın okuyacağı hutbede bulunmak müstehaptır. Allah daha iyi bilir.
3. İmamın Arefe günü öğle namazından sonra Mina'da bir hutbe okuması ve hutbede; Mina'da gecelemek, teşrik günlerinde cemrelere taş atmak, Mi-na'dan ayrılmak ve bunların dışında yapılması gereken ve bilinmesine ihtiyaç duyulan hususları, o günde yapılmayan işlerin eda edilmesi ve yanlış eda edilenin iade edilmesi gerektiğini bildirmesi sünnettir. Bu hutbe hacda okunan hutbenin üçüncüsüdür. Bu hutbelerin açıklaması daha önce geçti. Orada bulunan herkesin hutbede hazır bulunması, bunun için yıkanması, her iki tahallül veya birinci tahallül dev-
resi başlamışsa güzel koku sürünmesi müstehaptır.
4. Alimler, haccı ekber günü hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Sahih olan kavle göre haccı ekber günü nahr günüdür. Zira en önemli nüsuk o günde eda edilir. Zayıf bir görüşe göre ise Haccı ekber, Arefe günüdür. Birinci görüş doğru olan görüştür. İnsanlar umreye "Hacı Asgar/Küçük Hac" dediği için hacca da "Hacı Ekber/Büyük Hac" denilmiştir. [57]

9. Teşrik Günlerinde Mina'da Yapılan Diğer İşler

Teşrik günleri, nahr gününden sonraki üç gündür. Bu günlerde hacılar hedy ve udhiye kurbanlarının etlerini teşrik ederler, yani kurbanlarının etlerini dilim dilim ederek güneşe serip kuruturlar. Bu üç güne "Eyyamı Ma'dudat" da denir. Eyyamı Malumat ise, zilhicce ayının ilk on günlerine denir. Nahr günü de bu günlerden olup en son gündür. Teşrik günleri ile ilgili bir kaç mesele daha vardır ki onlar da şunlardır:
1. Teşrik gecelerini Mina'da geçirmek gerekir. Mina'da gecelemenin vacip veya sünnet olduğu konusunda imam Şafii'nin farklı iki kavli vardır. En zahir kavline göre Mina'da gecelemek vaciptir. İkinci kavline göre ise sünnettir. Mina'da geceleme terk edilirse bunun için kurban kesilir. Mina'da gecelemek vaciptir dememiz halinde, terk edenin kurban kesmesi vacip, sünnettir dememiz halinde kurban kesmesi sünnettir.
Mina'da gecelemenin vacip olan miktarı hakkında farklı iki kavil vardır. En sahih kavle göre, gecenin büyük bir kısmını orada geçirmek gerekir. İkinci ve muteber kavle göre ise, fecrin doğuşu anında orada bulunmaktır.
Mina'da üç gece gecelemeyen kişi bir dem vermek suretiyle telafi eder. Bir geceyi terk eden en sahih kavle göre, bir müd yiyecek vermek suretiyle telafi eder. Bir dem veya bir demin üçte biri verilmek suretiyle telafi edilir diyenler de olmuştur. Sadece Müzdelifede gecelemek terk edilirse bir dem ile telafi edilir. Müzdelifede gecelemek, Mina'da üç gece gecelemekle birlikte terk edilirse en sahih kavle göre iki dem verilmesi lazım gelir. Bir kavle göre ise, bir dem verilir.
Yukarıda belirttiğimiz hükümler, mazereti olmayan kimseyle ilgili hükümlerdir. Ama Müzdelife ve Mina'da gecelemeyi bir mazeretle terk edenin ceza vermesi gerekmez. Mazeretin de bir kaç çeşidi vardır. Onlar da şunlardır:
a. Hz. Abbas'm ailesinden olup sikaye (hacılara su dağıtma) görevlisi olmak. Bu görevde olanlar, Mina'da gecelemeyi terk edebilirler ve sikaye görevini yapmak üzere Mekke'ye giderler. Bu görevi üstlenenler ister Hz. Abbas'm ailesinden olsun ister başka aileden olsunlar hükmü aynıdır. Bir kimse, hacılar için sikaye görevini yaparsa, Hz. Abbas'm ailesinden olanlar gibi Mina'da gecelemeyi terk edebilir.
b. Hacıların veya başkaların develerine çobanlık etmek. Çobanların bu mazeretleri sebebiyle Mina'da gecelemeyi terk etmeleri caizdir. Çobanlar ve sikaye görevlileri, nahr günü Akabe cemresine taş attıktan sonra görevlerine gidebilirler ve Mina'daki gecelemelerin tümünü terk edebilirler.
Bunlar teşrik günlerinden birinci günündeki taşlamayı da terk edebilirler. Teşrikin ikinci günü gelir önce birinci günün sonra da ikinci günün taşlarını atarlar. Bundan sonra da Mina'dan ayrılırlar ve Mina'dan ayrılan diğer hacılar gibi teşrikin üçüncü günün taşlarım atmalarına gerek kalmaz. Çobanlar güneş batmcaya kadar Mina'da kalırlarsa o geceyi orada geçirmeleri gerekir. Sikaye görevlileri güneş batmcaya kadar Mina'da kalırlarsa güneş battıktan sonra görevlerine gidebilirler. Çünkü görevleri hem gece hem de gündüz olmaktadır.
c. Sikaye ve çobanlık görevi dışında bir mazeretin bulunması. Mina'da gecelemesi halinde malı zayi olacağından veya kendisine veya beraberindeki mala bir zararın dokunmasından korkmak veya bakıma muhtaç hastası bulunmak; kaçmış köleyi aramak, Mina'da gecelemek hastalığı sebebiyle meşakkat duymak vb. mazeretler gibi. Sahih olan kavle göre böyle bir mazereti olanın Mina'da gecelemeyi terk etmesi caizdir. Bunlar güneş battıktan sonra Mina'yı terk ederlerse kendilerine bir şey lazım gelmez.
d. Bir kimse bayram akşamı Arafat'a gelir vakfe ile meşgul olup Müzdelifede gecelemezse bir ceza vermesi gerekmez. Ama boş olanların Müzdelifede gecelemeleri için kendilerine emir verilir.
2. Teşrikin her gününde üç cemeratm herbirine yedi taş atmak vaciptir. Hacı bir taşı alır ve birinci cemreye gelir. Bu, Hayf mescidinin arkasındaki cemredir. Arafat dağı tarafından cemrelerin ilki olup ana caddededir. Ona Mina'nm alt tarafından gelinir. Sağ yanından ona daha yakın oluncaya kadar cemreye çıkılır.
Hacı kıbleye yönelir ve yedi taşı tek tek atar. Her taşın akabinde nahr günü Akabe cemresinde taş atmada geçtiği gibi tekbir alır. Sonra onu geçer ve biraz uzaklaşarak onu arkasına alır ve atılan taşlar kendisine isabet etmeyecek yerde durur, kıbleye yönelir, Allah'a hamd eder; tekbir, tahlil, teşbih

okur. Huzuru kalp ve organları sükunet içerisinde olarak dua eder. Böylece bakara suresini okuyacak kadar bir zaman bekler. Bundan sonra ikinci cemreye gelir ki bu orta cemredir. Birinci cemrede yaptığını burada da yapar ve dua için durduğu gibi, burada yapacağı dua için de durur. Ancak birincisinde olduğu gibi sol tarafını öne geçirmez. Çünkü bu onun için mümkün değildir. Belki cemre onun sağında kalır. Kendisine taş isabet etmeyecek şekilde ondan ayrılarak vadinin iç kısmında durur.

Bundan sonra üçüncü cemreye gelir ki, bu nahr günü kendisine taş atılan Akabe cemresidir. Vadinin içinden ona taş atar, fakat burada dua için durmaz.

Zikrettiğimiz şekildeki asıl atışın Akabe cemresinde geçtiği sıfat üzere olması vaciptir. Ki bu, atılan şeyin taş ve atışın, atış diye isimlendirilmesidir. Asıl atış üzerine ziyade edilen dua ve diğer şeyleri yapmak sünnettir. Bunların terkinde bir ceza ödemek gerekmez. Ancak faziletli şekil terkedilmiş olur. Taşlar birinci günde atıldığı şekilde teşrikin ikinci gününde de atılır. İkinci gün Mina terk edilmemişse üçüncü günde taşlar aynı şekilde atılır.

3. Taş atma günlerinde yıkanmak müstehaptir.

4, İkinci ve üçüncü günde taş atmak zevalden sonra sahih olur. Bu vakit güneş batıncaya kadar devam eder. Zayıf bir kavle göre fecir doğuncaya kadar devam eder. En sahih olan görüş birinci görüştür.

5. Güneş zail olunca taşlamayı öğle namazından önce yapmak müstehaptır. Sonra öğle namazı kılınır. İmam'm bizzat görüşü de böyledir. Buhari'nin sahihinde geçen ibni Ömer'in hadisi bunun delilidir. O şöyle demiştir: "Beklerdik, güneş zail olunca taşlamayı yapardık."

6. Atışta sayı şarttır. Her birine yedi taş atmak üzere her gün yirmi bir taş atılır. Daha önce geçtiği gibi bütün taşları atış şeklinde atmak gerekir.

7. Cemreler arası sıraya uymak şarttır. Önce ilk cemreye, sonra orta cemreye daha sonra da Akabe cemresine taşlar atılır. Taşlamayı bu şeklin dışında yapmak caiz değildir. Bir kimse, bir cemreye taş atmayı terk eder ve hangisini terk ettiğini bilmezse, taşlamaya birincisinden başlar. Sonra diğer iki cemreyi taşlar.

8. Cemreleri taşlama ve bir cemreye atılan taşların peş peşe olması en sahih kavle göre sünnettir. Zayıf bir kavle göre ise muvalat (peş peşelik) vaciptir.

9. Hacı gündüzleyin taşlamadan bir şey terk ederse en sahih kavle göre, onu temin eder ve geceleyin veya teşrikin geriye kalan diğer günlerinde atar. İster kasten isterse sehven terk etmiş olsun hükmü aynıdır. Terk ettiği şeyi aynı günde iade ederse en sahih kavle göre kaza değil eda etmiş olur. Şayet ondan sonra gelen günün güneşi zail oluncaya kadar yapmazsa en sahih kavle göre sıraya uyması vaciptir. Yani önce geçirmiş olduğu günün taşlarını, sonra da içinde bulunduğu günün taşlarını atar. Aynı şekilde eğer bayram günü Akabe cemresinin taşlarını atmayı terk etmişse, en sahih kavle göre geceleyin veya teşrik günlerinde yerine getirir. Bunda da sıraya riayet etmek şarttır. Akabe cemresinin taşlarını teşrik günlerinin taşlarından önce atar. Böylece en sahih kavle göre Akabe cemresinin taşlarını eda etmiş sayılır. Atılan bu taşlar, en sahih kavle göre eda sayılır kaza sayılmaz dediğimiz takdirde; hergün atılması emredilen taşların miktarı için tayin edilen vakit, ihtiyar ve fazilet vaktidir. Namazın ihtiyar vakti gibi.

Bil ki, teşrik günleri bitince -atılan taşların dışında- her çeşit taşlamanın vakti de biter. Bundan sonra taşlama ne eda ne de kaza edilir. Vaktinde ve nahr gününde atılmayan taşlar, teşrik gününde atılırsa ceza olarak dem vermek gerekmez.

Kişi nahr günü veya karr günü veya nefrin ilk günü taşlamayı yapmadan Mina'dan ayrılır da sonra daha ikinci günün güneşi batmadan geri döner ve taşları atarsa kafi gelir ve ceza olarak dem vermesi gerekmez. Şayet taşlamayı geçirir ve teşrik günleri çıkıncaya kadar yapmazsa bir dem vermek sureti ile tamamlaması vaciptir.

Bir kimse üç veya üçten fazla taşları terk eder veya teşrik günlerinin tüm taşlarını ve nahr gününün taşlarını terk ederse, en sahih kavle göre bir dem vermesi lazımdır. Son günde son cemrenin bir taşını terk ederse, en zahir kavle göre bir avuç yiyecek vermesi lazımdır. Atılmayan iki taş için iki avuç verilir.

10. İmam Şafii (r.a.) der ki; cemre, atılan taşların toplandığı yerdir. Taşların aktığı yer değildir. Taşı, toplanma yerine isabet edenin taşı geçerli sayılır. Toplanma yerinden sayılmayan veya taşların aktığı yere isabet eden taş, geçerli sayılmaz.

Zamanımızdaki taşların toplanma yeri, Resulul-lah (s.a.)'m zamanında belli edilen yerdir. Şayet taşlamanın yeri değiştirilir ve insanlar taşları yeni belirlenen yere atarlarsa taşlama geçerli sayılmaz.

11. Teşrik günlerinin ilk iki gününde taşları yaya olarak atmak, üçüncü günde ise binek üzerinde atmak müstehaptır. Çünkü hacı üçüncü günde taşlamanın akabinde Mina'yı terk etmektedir. Böylece bi-neğiyle geçip gider.

12. Kişinin Hayf mescidinde çok namaz kılması müstehaptır. Namaz mescidin önünde bulunan ağaçların yanında minarenin önünde kılınır. Burası Re-sulullah (s.a.)'m namaz kıldığı yer olduğunu Ezraki rivayet etmiştir. Farz namazları devamlı cemaatle imamla birlikte Hayf mescidinde kılmak müste-haptır.

Ezraki, Mescid-i Hayf m ve orada kılman namazın fazileti ile ilgili eserleri rivayet etmiştir.

13. Birinci nefri yapanın üçüncü günün taşlarını atmasına gerek yoktur. Birinci nefir, teşrik günlerinin ikinci gününde Mina'dan ayrılmaktır. Her ne kadar teşrikin ikinci gününde nefir yapmak caiz ise de üçüncü günde nefir yapmak daha faziletlidir. Birinci nefri yapmak isteyen, güneş batmadan önce Mina'dan ayrılması lazımdır, ikinci günde, üçüncü günün taşlarını atmaya gerek yoktur.

Beraberinde üçüncü günün veya başka günlerin taşları bulunan kişi, isterse onları atar, isterse taşlarını atamayan kimseye verir. Ancak kalan taşları toprağa gömmek hakkından arkadaşlarımız bir eser bilmediklerini söylemişlerdir.

Bir kimse güneş batıncaya kadar ayrılmazsa Mi-na'dan uzak ise de Mina'da gecelemesi ve güneş zail olduktan sonra üçüncü günün taşlarını atması lazımdır. Bundan sonra Mina'dan ayrılır.

Bir kimse, yola çıkar da henüz Mina'dan ayrılmadan güneş batacak olursa gitmeye devam eder, Mina'da gecelemesi ve taşlama yapması lazım gelmez. Şayet yükleme işi ile meşgul iken güneş batarsa en sahih kavle göre Mina'dan ayrılması caizdir. Şayet güneş batmadan Mina'dan ayrılır da güneş batmadan veya battıktan sonra bir ihtiyaç için Mi-na'ya dönerse en sahih kavle göre Mina'dan ayrılması caizdir.

14. Teşrikin ikinci gününde imamın öğle namazından sonra bir hutbe okuması müstehaptır. Bu hutbe, hacda okunan hutbelerin sonuncusudur. İmam hutbede nefirin caiz olduğunu, ondan sonra yapılacak veda tavafı ve diğer şeyler hakkında bilgi verir. Onlarla vedalaşır, onları Allah'a ibadet

etmeye teşvik eder, haclarım istikamet üzere, Allah'a ibadet etmede sebat göstererek bitirmelerini söyler. Hacdan sonra daha önce üzerinde bulundukları halden daha iyi olmalarını, hayır üzere olmak için Allah'a verdikleri sözü unutmamalarını bildirir. Allah daha iyi bilir.
15. Cemreleri taşlamanın hikmeti ise, bil ki ibadetlerin aslı Allah'a itaattir. Kesin olarak her ibadetin bir hikmeti vardır. Din boş yere bir şeyi emretmez. Mükellef ibadetin hikmetini bazen anlar bazen de anlamaz.
Namazın hikmeti; tevazu, boyun eğme, sükunet içinde olma ve kulun Allah'a muhtaç olduğunun izharıdır. Orucun hikmeti; nefsin arzularını kırmaktır. Zekat ile ihtiyaç sahibi kişiler arasında eşitliği sağlamak vardır. Hacda kişi, üstü başı tozlu olarak uzaktan Beytullah'a (Allah onu faziletli kılsın ve şerefini arttırsm) yönelir. Bu, kişinin zelil olarak efendisine yönelmesi gibidir.
Sa'y ve taşlama, hikmeti bilinmeyen ibadetlerdendir. Allah'a olan bağlılığı tam olması için kişi bununla mükellef kılınmıştır. Bunda nefsin bir payı yoktur ve akıl bunu idrak edememektedir. Kişi bunu sadece ilahi emre imtisal ve Allah'a olan bağlılığını tam göstermek için yapmaktadır. Kısa olarak belirttiğimiz bu hususlarla bütün ibadetlerin hikmetleri anlaşılmaktadır. Doğrusunu Allah bilir,
16. Hacı teşrikin ikinci veya üçüncü gününde Mina'dan çıkınca tekbir ve tahlil getirerek binek üzerinde olduğu halde Akabe cemresinden ayrılır. Öğle namazını Mina'da kılmaz belki mühassab vadisine veya onun dışında bir yerde kılar. Şayet Mina'da öğle namazı kılarsa caizdir. Ancak faziletli olanı terk etmiş olur. Hacı anlatıldığı vecih üzere Mina'dan veda tavafı için ayrılır.
17. Resulullah <(s.a.) Mina'dan ayrıldığı vakit mühassab vadisine geldiği gerçektir.
Ibni Ömer (r.a.) şöyle diyor: Resulullah (s.a.) mühassab vadisine geldi ve orada -öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazı kıldı. Orada uyuduktan sonra Mekke'ye girdi ve tavaf yaptı. Resulullah (s.a.)'a iktida ederek bu şekilde mühassab vadisinde durmak müstehaptır. Ancak bu haccm sünnet ve menasikinden değildir. İbni Abbas (r.a.)'m sahih gördüğü mana böyledir. O demiştir ki; tahsibde durmak sünnet değildir. Tahsib Resulullah (s.a.v)'m geldiği bir yerdir. Mahsib, Bathadadır. Burası Mekke mezarlığının bulunduğu dağın arasındadır. Karşısında bulunan dağ, sol tarafa doğru yükselir. Buradan Mina'ya gidilir ve vadinin içine doğru yükselir. Mekke mezarlığı buraya dahil değildir. Allah daha iyi bilir. [58]

10. Haccın İşleri (Rükün Ve Vacipleri)

Hacda yapılması gereken işler üç kısma ayrılır:
1. Haccm erkanı.
2. Haccm vacipleri.
3. Haccın sünnetleri.
Haccm beş rüknü vardır: İhram, vakfe, ziyaret tavafı, sa'y ve tıraş olmak. En sahih kavle göre tıraş olmak nüsuktur dememiz halinde hükmü böyledir.
Haccm vacipleri ise altı tanedir. Bunlardan iki tanesi görüş birliğiyle, dört tanesi de ihtilaflı olarak kabul edilmiştir, ihrama mikatta girmek ve cemrelere taş atmak görüş birliği ile kabul edilen vaciplerdir. Diğer dört vacip de şunlardır: Arafat vakfesinde gündüz ve geceyi birleştirmek, Müzdelifede gecelemek, cemrelere taş atmak için Mina'da gecelemek ve veda tavafını yapmak. En sahih kavle göre bunlar haccm vacipleridir.
Haccm sünnetlerine gelince daha önce geçen yapılması emredilen rükün ve vaciplerin dışında kalan bütün hususlar hacın sünnetleridir. Örneğin; Kudüm tavafı, zikir ve dualar, Hacer-i Esved'i istilam etmek, remel, izdiba ve daha önce geçen sair mendup heyetlerin tümü. Bunların tümünün izahı daha önce geçti.
Bu kısımların hükmüne gelince; hac, rükünleri yapmakla tamam olur. Rükünlerin tümünü yapmadıkça hac caiz olmaz. Rükünlerden bir şey kalırsa hacı ihramdan çıkamaz. Hatta rükünlerin tümü yapılır da yedi şavttan bir şavt yapılmazsa veya sa'ym bir turu yapılmazsa hac sahih olmaz ve ikinci tahallül meydana gelmez.
Keza saçından iki kıl kesenin haccı tam olmaz ve üçüncü bir teli kesmedikçe ihramdan çıkmış sayılmaz. Rükünden bir şey terk edilirse dem veya başka bir şeyle ikmal edilemez. Belki terk edilen rüknün aynısını yapmak gerekir. Rükünlerden üç tanesinin, yani tavaf, sa'y ve tıraş olmanın son vakitleri yoktur. Kişi hayatta olduğu müddetçe vakitleri devam eder.
Tıraş olmak, Mina ve Harem'e mahsus değildir. Kişi vatanında veya başka yerde tıraş olabilir.
Bil ki, rükünler arası sıraya riayet etmek vaciptir. İhrama bütün rükünlerden önce girmek, ziyaret tavafından ve tıraştan önce vakfe yapmak, sa'yı ise sahih olan bir tavaftan sonra yapmak şarttır. Kudüm tavafından sonra yapılan sa'y sahihtir. Tavaf ve halk (tıraş) arasında sıraya riayet etmek şart değildir.
Bütün bunların açıklaması daha önce yapıldı. Hatırda kalması için burada özet olarak ikazda bulundum. Allah daha iyi bilir.
Bir vacibi terk eden kimsenin bir dem vermesi lazımdır. Vacip ister kasten ister sehven terkedilmiş olsun hac sahihtir. Ancak terk edilen şey vaciptir dememiz halinde, kasten terk etmiş olan günaha girmiş olur.
Sünneti terk edenin bir ceza vermesi gerekmez ve günaha girmiş olmaz. Bunun için dem veya başka bir şey vermesi de gerekmez. Ancak mükemmel olanı fazileti ve büyük sevabı kaçırmış olur. Allah daha iyi bilir. [59]

UMRE

A. Farziyeti

Hacda olduğu gibi gücü yetenin umre yapması farzdır. İmamın sahih kavli ve yeni kitaplarındaki görüşü böyledir.
Umreyi hac gibi hayatta bir defa eda etmek farzdır. Lakin birden fazla umre yapmak müste-haptır. Bilhassa ramazan ayında umre yapmak daha müstehaptır.
Sahiheynde sabit olan hadiste Resuhıllah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Bir umre diğer umreye kadar arada geçen küçük günahlara kefaret olmaktadır."
Yine Sahiheynde Ibni Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Ramazan ayında yapılan umre hacca bedeldir,"

[60]

1. Umrenin Mikatları

Hacla birlikte yapılmayan umrenin iki mikatı vardır: Zaman ve mekan mikatı. Daha önce geçtiği gibi haccın mekan mikatı umre için de mekan mikatıdır. Ama Mekke'de ikamet eden, oranın halkı olsun yabancı olsun onun için umre mikatı hiT bölgesidir. Bir adım ile de olsa hil' tarafına çıkmak lazımdır.
İmamın görüşüne göre, umre ihramı için en faziletli hil' cihetleri; ci'rane denilen yerdir. Zira Resu-lullah (s.a.) orada ihrama girmiştir. Bundan sonra Ten'im ve daha sonra Hudeybiye gelir.
Bir kimse haremde ihrama girerse ihramı tamam olur. Ancak ihramh olarak hil' bölgesine çıkması lazımdır. Sonra Kabe'ye gelerek tavaf eder, sa'y yapar ve tıraş olur. Umresi böylece tamamlanmış olur ve kurban kesmesi gerekmez. Şayet hil' bölgesine çıkmadan tavaf ve sa'y yapar ve tıraş olursa İmamı Şafii (r.a.)'nin farklı iki kavlinden en sahih olanına göre, umresi sahih olup caizdir. Lakin mikat-ta ihrama girmediği için bir kurban kesmesi lazımdır. Ki ihram mikatı hil'dir. ikinci kavline göre hil' bölgesine çıkmadıkça umresi caiz olmaz ve hil' bölgesine çıkıncaya kadar ihramlı sayılır. Doğrusunu Allah bilir.
Umre için zaman mikatı senenin tümüdür. Mekruh olmaksızın senenin her vaktinde umre için ihrama girmek caizdir. Hacı adayı olmayanlar nahr ve teşrik günlerinde de umre için ihrama girebilirler. Ama hacı adayı hac için ihramh bulunduğu müddetçe, keza her iki tahallül devresinden sonra taşlama için Mina'da kaldığı müddetçe umre için ihrama girmesi, sahih değildir. Kişi ikinci veya birinci nefir için Mina'dan ayrılınca geriye kalan teşrik günlerinde umre için ihrama girmesi caizdir. Lakin teşrik günleri bitinceye kadar umre ihramına girmemek daha faziletlidir. [61]

2. Umre İçin İhrama Girmenin Keyfiyeti

Umre için ihrama girmenin keyfiyeti hac için ihrama girmenin keyfiyeti gibidir. Örneğin; güzel koku sürünme, yıkanma, giyim, giyilmesi haram olan elbise, güzel koku sürünme, avlanma ve bunların dışındaki hususlar ve daha önce geçtiği üzere telbiye okumanın müstehap olması ve diğer hususlar...
Mekke dışından gelenler, daha önce hac ihramında belirtildiği gibi yolculuğa başlarken kendi beldelerinin mikatmda ihrama girerler.
Kişi Mekke'de olup umre yapmak isterse; önce Kabe'yi tavaf etmesi, iki rekat sünnet kılması ve Ha-cer-i Esvedi istilam edip Harem'den hil' bölgesine çıkarak orada ihram için yıkanması müstehaptır. Her iki ihramı giyer, iki rekat sünnet kılar, yola çıkarken umre için niyet eder ve telbiye okur. Bütün bu işler hac bölümünde açıklandığı şekildedir.
Umre ihramına giren Mekke'ye girinceye kadar telbiye okur. Tavafa başlayınca telbiyeyi keser. Yedi turun ilk üçünde remel yapar. Diğer dört turu kudüm tavafında geçtiği şekilde yürüyerek yapar. Sonra çıkarak hac bölümünde açıkladığımız şekilde Safa ve Merve arasında sa'y yapar. Sa'yı bitirince Merve tepesinde halk veya taksir yapar. Bunları yapınca umre tamamlanmış ve tam olarak ihramdan çıkmış olur. Bundan sonra umre için yapacak bir şey kalmaz. Umrenin bir tahallül devresi vardır. Şayet beraberinde hedy varsa sa'ydan sonra fakat halktan önce kesmesi müstehaptır. Mekke veya Harem'de kesmesi caizdir. Ancak Merve'de kesmesi daha faziletlidir. Çünkü orası onun için ihramdan çıkma yeridir. Geçtiği üzere hac için kurban kesme yeri Mi-na'dır. Zira orası hac için ihramdan çıkma yeridir. Umrenin rüknü ise dört tanedir. İhram, tavaf, sa'y ve halk. En sahih kavle göre halk nüsuktur dememiz halinde rükün sayılmaktadır.
Mikatta umre için ihrama girmek vaciptir. Sünnetleri ise, saydığımız rükün ve vaciplerin dışında kalan şeylerdir. Doğrusunu Allah bilir. [62]

B. Umrenin Bozulması

Umre için ihrama giren kişi, ihramdan çıkmadan cinsel ilişkide bulunursa umresi bozulur. Hatta tavaf ve sa'y yapar ve saçından iki kıl tıraş edip üçüncü bir kıl tıraş etmeden cinsel ilişkide bulunursa umresi fesada uğrar. Fesada uğrayan umrenin hükmü fesada uğrayan haccm hükmü gibidir. Umresi fesada uğrayan kişinin onu kaza etmesi lazımdır ve bir bedene (deve, sığır) kesmesi vaciptir. [63]

MEKKE'DE İKAMET ETMEK ve VEDA TAVAFI

A. Mekke'de İkamet Esnasında Yapılan İşler

1. Bize ve bir grup alimlere göre, yeryüzünün en faziletli yeri Mekke'dir. Abderi derki, bir çok fuka-hamn görüşü böyledir. İmam-ı Ahmed'in sahih olan iki rivayetindeki sözü de böyledir.
İmam Malik (r.a.) ve bir grup alim, yeryüzünün en faziletli yerinin Medine olduğunu söylemişlerdir.
Delilimiz, Neseî ve başkasının Abdullah bin Adiy ibni Hamra (r.a.)'dan rivayet ettikleri şu hadistir: Adiy diyor ki; Resulullah (s.a.) Mekke'de bineği üzerinde Mekke'ye şöyle hitap etti:"Allah'a kasem ederim ki, sen Allah'ın en hayırlı ve en sevimli yerisin. Şayet senden çıkanlmasaydım, seni terk etmezdim." Tirmizi de bu hadisi "Menakib" adlı kitabında rivayet etmiş, hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.
Kişi hac menasikini bitirdikten sonra, bir müddet Mekke'de kalmayı ganimet bilmelidir. Çok umre yapmalı ve Mescid-i Haram'ı tavaf etmelidir. Çünkü o yeryüzünün en faziletli mescididir. Orada kılman namaz, yeryüzünün herhangi bir yerinde kılman namazlardan daha hayırlıdır.
Sahiheynde, Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edilen hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Bu mescidimde kılınan namaz, diğer mescitlerde kılınan namazdan bin derece hayırlıdır. Ancak Mescid-i Haram ayrı."
Mescid-i Haram'daki herkes çok nafile tavaf yapmalıdır. Gece olsun gündüz olsun, namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde olsun, tavaf yapmak

müstehaptır. Tavaf yapmak hiçbir saat mekruh değildir. Keza herhangi bir vakitte, Mekke'de ve Ha-rem'in herhangi bir yerinde namaz kılmak mekruh değildir. Mekke dışında kılman namaz bu hükmün aksinedir.
Alimler, Mescid-i Haram'da kılınan namaz ve yapılan tavaftan hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. İbni Abbas, Said bin Cübeyr, Ata ve Mücahit: Mekke ehli için namaz daha faziletlidir, demişlerdir. Fakat yabancılar için tavaf daha faziletlidir. Havi sahibi tavaf daha faziletlidir, demiştir.
2. Hac için olmayan tavafta remel ve izdiba yapılmaz. Daha önce açıklaması geçtiği gibi bunda ihtilaf yoktur.
3. Makam-ı İbrahim öpülmez ve istilam edilmez. Bu bir bidattir. İbni Zübeyr ve Mücahid'den rivayet edildiğine göre bunu yapmak mekruhtur. Her iki rüknü şami de istilam edilmez.
4. Mescid-i Haramda oturan kişinin yüzünün Kabe'ye doğru çevirmesi, O'na yakın oturması, inanarak ve sevabı Allah'tan dileyerek O'na bakması müstehaptır. Zira ona bakmak ibadettir. Kabe'ye bakmanın fazileti hakkında bir çok eser varid olmuştur.
5. Beyte yalın ayakla girmek ve orada namaz kılmak müstehaptır. Resulullah (s.a.)'m kıldığı yerde namaz kılmak daha faziletlidir. Kişi beyte girince yöneldiği duvar ile kendisi arasında üç zira mesafe kalacak kadar ona doğru yürümelidir. Bu husus sa-hih-i Buharide sabittir. Kişi Kabe'nin etrafında bol bol dua etmelidir. Bunu yaparken kimseye eziyet vermemeli ve kendisi de eziyet görmemelidir. Şayet eziyet verir veya eziyet görürse beyte girmez. Bu insanların çoğunun yaptıkları hatalı bir husustur. Birbirlerine şiddetli şekilde sıkıntı veriyorlar. Öyle ki çoğu zaman bazısının veya çoğunun avreti açılmaktadır. Çoğu kere kadınların yüzleri ve elleri açılacak kadar onlara sıkıntı veriyorlar. Bütün bunlar hata olup cahil olan insanlar işliyor ve birbirlerine aldanıyorlar. Akıllı insan, emredileni yapması için haram olanı nasıl işler. Eziyet vermekten sakınarak yaparsa bu sünnettir. Ama eziyet vererek yapılan iş sünnet olmaz belki haramdır. Şüphesiz ki Allah yardım edendir...
6. Kişi beyte girince kalp huzuru ve sükunetle Allah'a niyazda bulunarak dua halinde bulunmalı ve mühim olan duaları çok okumalıdır. Kendisini oyalayacak şeylere bakıp meşgul olmamalı, edep içerisinde bulunmalıdır. Yeryüzünün en faziletli yerinde bulunduğunu bilmelidir. Hz. Aişe (r.a.)'den rivayetimize göre O şöyle demiştir: "Müslüman kişiye hayret ederim. Nasıl olur? Kabe'ye girdiği vakit Allah'ı yüceltmek ve O'na dua etmek için gözlerini tavana diker. Halbuki Resulullah (s.a.) Kabe'ye girdiği vakit çıkıncaya kadar gözlerini secde yerinden ayırmazdı."
7. Hacı Mekke'de bazı sapık kişilerin sözlerine aldanmamalıdır. Şeyhimiz Ebu Ömer bin Salah (Allah ona rahmet eylesin), şöyle diyor: Yakın zamanda bazı günahkar kurnaz kişiler, Kabe'de zararı herkese dokunacak iki büyük hatalı iş işleyeceklerdir. Bunlardan birincisi "Urvetü'l-Vüska" konusundaki iddialarıdır. Beytin kapısı karşısındaki duvardan yüksek bir yeri kastederek orası "Urvetü'l-Vüska" dır diyeceklerdir. Oraya ulaşan kişinin Urvetü'l-Vüska'ya tutunacağına halkı inandırmaya çalışacaklardır. Oraya ulaşmaları Urvet'ül Vuskay'a ulaşmaya kıyas ederek şiddetle insanları buna teşvik edecekler. Oraya ulaşmak için insanlar birbirlerinin sırtına çıkacaklar. Hatta çoğu zaman kadınlar erkeklerin sırtına çıkacak (mahrem oldukları halde) tenleri bi-ribirine dokunacaktır. Böylece onlara din ve dünya ile ilgili bir çok zarar ulaşacak.
İşledikleri ikinci büyük zarar ise; beytin ortasında bir çivi bulunduğunu ve bunun dünyanın ortası (göbeği) olduğunu bilirler. Göbeğini açıp onun üstüne koyması için halkı buna teşvik edecekler. Böylece kişi göbeğini dünyanın göbeği üzerine koymuş olur. Bunu çıkaranı Allah öldürsün ve yaksm, Allah'tan yardım dileriz.
8. Beytte nafile namaz kılmak müstehaptır. Beytin dışında cemaat çoksa farz namazları Beytin dışında kılmak daha faziletlidir. Fazla cemaatin olma ümidi yoksa farzları beytin içinde kılmak daha faziletlidir. Beytin içerisinde namaz kılındığı vakit herhangi bir duvarına yönelmek gerekir. Kapıya karşı durulur da kapı kapalıysa kafi gelir. Kapı açık olur da eşiği zirain üçte ikisi kadar yerden yüksek ise namaz sahihtir. Eşiğin yüksekliği bu miktardan az ise namaz sahih olmaz.
Namaz cemaatle kılınırsa bulundukları yere göre cemaat şu beş halin birinde bulunur:
a. Cemaatin yönü imamın yüzüne karşı olur.
b. Cemaatin sırtı imanım sırtına karşı olur.
c. Cemaatin yüzü imamın sırtına karşı olur.
d. Cemaat imam ile yan yana olur.
e. Cemaatin sırtı imamın yüzüne karşı olur.
İlk dört halette namaz sahihtir. En sahih kavle göre beşinci halette namaz sahih olmaz.
9. Hıcr-i İsmail'e çok girip-çıkmak müstehaptır. Zira orası beytin bir bölümüdür ve oraya girmek kolaydır. Altın oluğun altında dua etmenin müstehab olduğu hakkındaki açıklama daha önce geçti.
10. Kişi Mescid-i Haram'a her girdiğinde itikafa niyet etmesi müstehaptır. Zira herhangi bir mescide girildiğinde itikafa niyet etmek müstehaptır. Mescid-i Haram'da itikaf nasıl müstehab olmasın.
Kişi oruçlu olsun veya olmasın mescide girince itikafa girmeye kalbiyle niyet etmelidir. Zira itikafa girmek için oruçlu olmak bize göre şart değildir. Böylece kişi mescidde kaldığı müddetçe itikaf devam eder. Mescidden çıkınca itikaf son bulur. Tekrar girdiğinde yine niyet eder ve her girdiğinde böylece devam eder. Bu muhafaza edilmesi ve önem verilmesi müstehab olan mühim işlerdendir.
11. Zemzem suyunu sürekli içmek müstehaptır. Sahih-i Müslim'de Ebu Zer (r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste Resulullah (s.a.) zemzem suyu hakkında şöyle demiştir: "Zemzem suyu hangi niyetle içilirse onun içindir." Alimlerden bazıları, dileklerinin gerçekleşmesi için zemzem suyunu içmişler ve onların bu yüce dilekleri gerçekleşmiştir.
Mağfiret veya bir hastalıktan şifa bulması için zemzem içen kişinin kıbleye yönelmesi, sonra besmele çekerek şöyle demesi müstehabdır: "Ey Rab-bim, Resulullah (s.a.)'in şöyle dediği bana ulaşmıştır: 'Zemzem suyu içilen şey için şifadır.'
"Allah'ım ben de beni affetmen için içiyorum. Beni affeyle" veya
"Allahmı! Onunla şifa isteyerek içiyorum, bana şifa ver." der veya buna benzer şekilde dua eder.
Zemzemi içerken üç nefeste ve kana kana içmek ve içtikten sonra da Allah'a hamdetmek müstehabdır.
12. Hac veya umre için Mekke'ye giren kişinin Mekke'den dönmeden bir hatim okuması müstehabdır.
13. Alimler Mekke'de iskan olmak hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ebu Hanife ve onun görüşüne uyanlar, Mekke'de meskun olmak mekruhtur demişlerdir. Ahmet bin Hanbel ve diğerleri; bu mekruh olmayıp belki müstehabdır demişler Mekke'de meskun olmayı mekruh görenler bazı sebeplerden dolayı mekruh görmüşlerdir. Oradaki insanlara bıkkınlık vermek, az saygı göstermek ve günah işlemek gibi hususlar bu

sebeplerden bazılarıdır. Orada işlenen günahlar diğer yerlerde işlenen günahlardan daha kötüdür. Orada işlenen iyiliklerin başka yerlerde işlenen iyiliklerden daha sevaph olduğu gibi. Ancak oraya komşuluk yapmanın müstehap olduğunu görülmesinin sebebi; diğer yerlerde yapılamayan tavafın, çok salavat okumanın ve diğer ibadetlerin orada yapılabilme imkanının olmasındandır.
Tercih edilen görüşe göre, Mekke'ye komşuluk etmek müstehabdır. Ancak kişi işlenmesi mahzurlu olan işleri işleyeceğini kuvvetli zanla bilirse, Mekke'ye komşuluk etmesi müstehab olmaz. Ümmetin selef ve haleflerinden ve onlara iktida eden sayılmayacak kadar çok insan, Mekke'ye komşuluk etmiştir. Mekke'ye komşuluk eden kişi, Hz. Ömer b. Hattab (r.a.)'dan gelen şu sözü hatırlamalıdır: "Mekks'de işleyeceğim bir günah, bana başka yerde işleyeceğim yetmiş günahtan zor gelir." [64]

B. Mekkedeki Ziyaret Yerleri

Mekke ve Harem'de faziletiyle meşhur olan yerleri ziyaret etmek müstehabdır. Mekke'de ziyaret edilecek yetmiş kadar ziyaret yeri vardır. Bu yerlerden biri Peygamber Efendimizin doğduğu evdir. Bu ev, Mevlit Sokağı ismi ile bilinen sokakta olup halen mescid olarak kullanılmaktadır.
Ziyaret edilecek yerlerden bir tanesi de Hz. Hatice'nin evidir. Ezraki bunu zikreder ve bu hususta ihtilaf yoktur. Hz. Hatice v& Resulullah (s.a.) bu evde otururlardı. Hz. Hatice'nin Resulullah (s.a.)' den çocukları bu evde olmuş ve Hz. Hatice (r.anha) bu evde vefat etmiştir. Ezraki, Resulullah (s.a.), hicret edinceye kadar bu evde kalmış, sonra Hz. Muaviye bu evi satın almıştır, der. Muaviye, Akil bin Ebi Ta-lib'den olup halife idi. Bu evi mescit yapmıştır. İslam'ın ilk dönemlerinde Resulullah (s.a.) bu evde oturuyordu. Ezraki, Safa tepesinin yanında olan bu evde Hz. Ömer (r.a.) müslünıan olmuştur, der.
Ziyaret yerlerinden bir tanesi de Hira dağındaki mağaradır. Resulullah (s.a.), burada ibadet ediyordu. Bir de KurJan-ı Kerim'de zikredilen Sevr dağındaki mağaradır. Ayette şöyle buyurulmuştur:
"İki kişiden biri olarak mağaradayken..."(9, Tevbe, 40)
Hac menasikini bitirip Mekke'de ikamet etmek isteyenin, veda tavafı yapmasına gerek yoktur. Mekke'yi terk etmek isteyince veda tavafı yapar. Daha önce geçtiği gibi bu tavafta remel ve izdiba yoktur. [65]

C. Veda Tavafı

Veda tavafı, sahih olan farklı iki kavilden birine göre vaciptir. Onu yapmayanın bir kurban kesmesi vaciptir. İkinci kavle göre ise kurban kesmesi müste-haptır.
Hacı Mina'dan memleketine dönmek isterse, Mekke'ye girip veda tavafını yapması lazımdır. Hayız veya nifas halinde olan kadının veda tavafını yapması vacip değildir. Bu sebeple tavafı terk edenin kurban kesmesi de gerekmez. Zira o bu tavafı yapmakla mükellef değildir. Lakin Mescid-i Haram'm kapısında bekleyip dua etmesi müstehaptır. Allah izin verirse bunu ileride zikredeceğiz.
Veda tavafı yapması kendisine vacip olan kimse, tavaf yapmadan Mekke'den ayrılırsa günah işlemiş olur. Mekke'den namazı kılmayı caiz kılan mesafe kadar uzaklaşmamışsa tavafı yapmak için geri dönmesi vaciptir. Kasır mesafesi kadar uzaklaşmışsa bundan sonra dönmesi vacip değildir. Dönmezse bir kurban kesmesi vaciptir. Kasır mesafesi kadar uzaklaşmadan dönerse kurban kesmesi gerekmez. Fakat kasır mesafesi kadar uzaklaştıktan sonra Mekke'ye geri dönerse, kurban kesmesi sakıt olmaz.
Nifas veya hayız halinde bulunan kadın Mekke'den ayrılmadan temizlenirse, özrü kalktığı için veda tavafı yapması lazımdır. Binaları geçtikten sonra temizlenirse, tavaf için dönmesi lazım değildir.
Kişi bütün meşguliyetini bitirdikten sonra veda tavafı yapmalı ve tavafın akabinde durmadan ayrılmalıdır. Özrü olmaksızın durur veya eşya almak, borç ödemek, arkadaşı ve hastayı ziyaret etmek gibi çıkışla ilgili olmayan işlerle uğraşırsa tavafı iade etmesi lazımdır. Durmadan yol azığı almak, eşyaları bağlamak vb. çıkışla ilgili işleri yaparsa tavafı iade etmesi gerekmez. Keza ezan için kamet okunur da cemaatle namaz kılarsa tavafı iade etmesi gerekmez.
Veda tavafı haccm bir menasiki midir yoksa başlı başına bir ibadet midir? Bu konuda arkadaşlarımız görüş ayrılığına düşmüşlerdir: İmamü'1-Ha-remeyn der ki; veda tavafı haccın bir menasikidir. Hacı olmayanların Mekke'den çıkınca veda tavafı yapmasına gerek yoktur.
Bağavi ve ebu Said el-Mütevelli ve diğerleri şöyle derler; veda tavafı haccm menasiki değildir. Bilakis namazı kısaltmayı caiz kılan mesafe kadar uzakta olup Mekke'den ayrılan kimsenin veda tavafı yapması emredilir. Bu kişi ister Mekktli olsun ister olmasın hükmü aynıdır. İmam Rafii der ki, ikinci (son) görüş en sahih görüştür. Bu hareme saygı ve Mekke'den çıkışın Veda tavafını gerektirmesi, Mekke'ye girişin ihramı gerektirmesine benzemektedir. Zira fakihler hac edip Mekke'de ikamet etmek isteyenin veda tavafı yapmasına gerek olmadığı hususunda görüş birliği yapmışlardır. Şayet haccın menasiki olsaydı bu hüküm herkesi kapsar. Sünnetle delil getirilmesi, veda tavafının haccm menasiki olmadığı üe ilgilidir.
Buhari, Müslim ve diğer hadis kitaplarında sabit olan hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur; "Muhacir olan hac menasikini tamamladıktan sonra Mekke'de üç gün kalır." Mekke'den çıkış anında yapılan tavafa Veda tavafı denildiği gibi, Mekke'den çıkmadan önce hac nüsuku tamamlandığı için "Nüsuku Tamamlayan Tavaf" diye de isimlendirilmiştir.
Veda tavafı yapıldıktan sonra Makam-ı İbrahim'in ardında iki rekat tavaf sünneti kılınır. Sonra Mültezime'ye gelinir ve daha önce açıklaması geçtiği gibi Mültezime halkasından tutulur ve şöyle dua edilir:
"Allahım! Bu beyt, senin beytindir ve bu kul, senin kulundur, kulunun oğlu ve kadın kulunun çocuğudur. Bana itaat ettirdiğin yarattığının sırtına beni bindirerek memleketlerini dolaştırdın ve nimetinle ulaştırarak hac ibadetini yerine getirmeme yardım ettin. Benden razı oldunsa bana olan rızam arttır, yoksa, senin evinden uzaklaşmadan evvel şimdiden (razı ol). Bana izin verirsen şimdi, seni ve evini (hiçbir şeye değiştirmeyerek), ne de senden ve evinden vazgeçemeyerek ayrılacağım zamandır. Allahım! Vücudumda afiyet ve dinimde ismeti (dine aykırı hallerden sakınmayı) bana arkadaş et ve dönüş yerimi iyileştir. Beni yaşadıkça taatini bana nasip et ve dünya ile ahiretin hayırlarını bana birleştir. Sen her şeye muktedirsin."
Arafat duasında zikri geçtiği gibi dua adabına göre hareket edilir ve tazarru ile Kabe'nin örtüsü tutulur. Dua yapıldıktıktan sonra zemzem suyuna

gelinir ve bolca içilir. Sonra Hacer-i Esved istilam edilir ve öpülür.
Hayızlı kadının bu duayı Mescidin kapısında yapması müstehaptır. Duayı yaptıktan sonra gider.
Hacı veda ederek beytten ayrılınca -ebu-Abdul-lah Zübeyr ve arkadaşlarımızdan diğerleri- şöyle ayrılır demişlerdir: Gözleri beytte olduğu halde çıkar ki bu yaptığı, beyt ile son ahdi olsun. Bazıları demişler ki, hacı ayrılırken beyte iltifatta bulunur, ayrılanın üzüntülü ayrılışı gibi ayrılır.
Mezhebimizce sahih görülen ve arkadaşlarımızdan bir grup, -ki ebu Abdullah Halimi ve ebü'l Hasan el-Maverdi ve diğerleri bunlardandır-veda tavafından sonra Kabe'den şu şekilde ayrılmanın güzel olduğunu söylemişlerdir: Hacı sırtını Kabe'ye dönerek çıkar. Bir çok kişinin yaptığı gibi arka üstü yürümez. Arka üstü yürümek belki de mekruh olup bu konuda rivayet edilmiş bir hadis veya hikaye edilmiş bir eser yoktur. Aslı olmayan habere meyledilmez.
İbni-Abbas ve Mücahid'den (Allah onlardan razı olsun) gelen rivayete göre; hacı memleketine dönmek istediğinde, mescidin kapısında durarak Kabe'ye bakması mekruhtur. Belki onun son ahdi tavaftır. Doğrusu böyledir. Allah daha iyi bilir. [66]

1. Haremin Taşını Toprağını Örtüsünü Almanın Hükmü

a. Bir kimsenin, Harem'in bir parça toprağını veya taşım beraberinde beldesine veya başka bir yere hil bölgesinden götürmesi caiz değildir. Bu toprak Mekke'den alınmış olsun veya haremin herhangi bir yerinden alınmış olsun, hükmü aynıdır. Taşlarını Harem'e götürmek de caiz değildir. Zemzemi ve Harem'in diğer sularından bir kısmını çıkarmak ve herhangi bir beldeye nakletmek caizdir. Zira alman suyun yerine başka su gelmektedir. Ama alman taş veya toprağın yerine başka taş veya toprak gelmemektedir.
İhramlı olan ve olmayanın harem bölgesinin av hayvanını telef etmesi, mülkiyetine geçirmesi ve yemesi haramdır. Ihramlının avlanması ile ilgili hükümler bütün insanlar için geçerlidir. Bununla ilgili açıklama daha önce açık bir şekilde yapıldı.
İhramda olmayan kişinin hil' bölgesinde avlanıp avladığı hayvanla birlikte harem bölgesine girmesi caizdir. Haremde veya dışında onu kesmesi, yemesi ve ihramda olmayana satması caizdir.
b. Kabe'nin güzel kokusundan teberrük veya başka bir şey için almak caiz değildir. Kabe'nin kokusundan bir miktar alanın onu iade etmesi lazımdır. Şayet teberrük için almak isterse; kendisi güzel kokuyu getirir, Kabe'ye sürer ve sonra ondan bir şey alır.
c. Arkadaşlarımızdan İmam ebü'1-Fadl bin Abdan şöyle diyor: Kabe'nin örtüsünden bir parça koparıp başka tarafa götürmek, satmak, satın almak veya Kur'an'm sahifeleri arasına koymak caiz değildir. Bu örtüden bir parça alan onu yerine iade etmelidir. Bu herkesin zannettiği şekilde Beni Şeybe ailesinden satın almanın aksinedir. İbni Abdan'm söylediği böyledir. İmam Rafîi ondan hikaye etmiş ve buna itiraz etmemiştir. Sanki İmam Rafii de ona muvafakat etmiştir. Keza İmam ebu Abdullah Halimi de şöyle demiştir: Kabe'nin örtüsünden bir şeyi almak caiz değildir. Arkadaşlarımızdan ebu'l-Abbas bin el-Kasi de şöyle der: Kabe'nin örtüsünü satmak caiz değildir.
Şeyh ebu Amir bin Salah (Allah ona rahmet eylesin) der ki, bu konudaki yetki imama aittir. Satmak veya vermek sureti ile Beytü'l-malın bazı ihtiyaçları için sarf edilir. Ezraki, "Mekke" isimli kitabında rivayet ettiği şu uygulamayı delil göstermektedir: Ömer bin Hattab (r.a.), her sene Kabe'nin örtüsünü çıkarır ve hacılara dağıtırdı. Şeyh'in söylediği bu söz güzeldir.
Ezraki ibni Abbas ve Hz. Aişe'den (Allah onlardan razı olsun) rivayet ederek ikisinin şöyle dediklerini nakleder: Kabe'nin örtüsü satılır ve parası Allah için fakirlere, miskinlere ve yolda kalmışlara verilir.
İbni Abbas, Hz. Ayşe ve Ümmü Seleme (r.a.) nin şöyle dediklerini naklediyor: Hayız veya cenabet halinde bulunan kimsenin Kabe'nin örtüsünü giymesinde bir sakınca yoktur. [67]

2. Haremin Sınırı

Bu bölüm haremin sınırı ile ilgilidir. Bil ki Harem, Mekke'yi her yönden çevreleyen kısımdır. Saygın ve şerefli kılmak için Allah (c.c.) onunla ilgili özel hükümler beyan etmiştir.
Bil ki, haremin sınırı; itina ile belirtilmesi gereken en önemli hususlardan biridir. Daha önce belirtildiği gibi harem hakkında bir çok hüküm vardır. Allah Teala'ya hamd ederek ve O'na seksiz şüphesiz inanarak, haremin sınırlarını itina ile şöyle tespit ettim: Medine yoluna doğru Ten'im yakınındaki Nefa-roğulları evlerine kadar Mekke'den üç mildir. Yemen yolundan Libn (suyun biriktiği yer) tepesinden (eda-etüllibn) yedi mildir. Irak yolu tarafından Makta dağındaki SaniyetüİhaIe kadar Mekke'den yedi mildir. Cirane yolu tarafından Abdullah bin Halid bin Esed'in mahallesine kadar Mekke'den dokuz mildir. Taif yolu tarafından Arafat yolu üzerindeki Nemire vadisine kadar uzanan Mekke'den yedi mildir. Cidde yolu tarafından Münkatıü'l A'şaş'a kadar Mekke'den on mildir. Allah (c.c.) Harem'e mahsus yasak kıldığı bölgenin sınırı böyledir. Bu hükmü ile Harem diğer beldelerden farklıdır. Ebu'l-velid el-Ezraki "Mekke" adlı kitabında Harem'in sınırını böyle zikretmiştir. Arkadaşlarımız fıkıh kitaplarında ve Maverdi "Ah-kamü-s Sultaniye" kitabında ve başkaları harem'in sınırını böyle zikretmişlerdir. Ancak Ezraki, Ha-rem'in sınırının Taif yolundan on bir mil olduğunu alimlerin çoğunluğu ise, sadece yedi mil olduğunu söylemişlerdir. Maverdi ve alimlerin çoğunluğu, Ha-rem'in sınırı zikrettiğim şekilde belirtmişlerdir.
Harem'in sınırı hususunda garipsenecek bazı tabirler vardır. Bunları doğru olarak kaydetmek gerekir. Bu tabirler şunlardır:
Büyutu'n Nifar, "nun" harfinin kesresi ve fet-hası ile okunur.
Edaetü'l - Libn, fenat vezninde gelir. Suyun biriktiği yer manasınadır. Libne şeklinde de okunur.
Ebu Bekir el-Hazimi "Esma'ü-1 Emakin" kitabında bu tabirleri böyle kaydetmiştir.
A'şaş tabiri'nin çoğulu, Uşşe gelir.
Haremin belirttiğim sınırına itimat et. Bundan daha açık ve inandırıcı bir açıklama bulacağını sanmıyorum.
Bil ki, Harem'in sınırının her tarafına işaretler konulmuştur. Sınırı belirleyen dikmeler vardır. Ezraki ve başkaları senetlerinde belirtmişlerdir ki; Cibril (a.s.) bu dikmelerin yerini göstermiş ve Hz. İbrahim işaret koymuştur. Sonra Resulullah (s.a.) bunların yerini yeniden belirlenmesini emretmiştir. Daha sonra Hz. Ömeı ve Hz. Osman, bunlardan sonra da Hz. Muaviye bu dikmelerin yerinin belirlenmesini emretmiştir. Şu anda bu

yerler bellidir. Hamd Allah'a mahsustur.
Maverdi alimlere muhalefet ederek şöyle der: Mekke (Allah haremiyle birlikte şerefini arttırsm) Hz. ibrahim'in duasıyla mı harem ve emin yer olmuştur, yoksa daha önce mi harem ve emin yer olmuştur? Alimlerden bazıları, Mekke ilk baştan beri harem olmuştur, derken bazıları da Hz. ibrahim (a.s.)'in duasından önce diğer bölgeler gibi hü' bölgesi idi. Medine hil' bölgesi iken Resulullah (s.a.)'m harem kılmasıyla harem bölgesi olduğu gibi, Mekke'de Hz. İbrahim (a.s.)'in duasıyla Harem bölgesi olmuştur. Bunlar Abdullah bin Zeyd (r.a.)'den rivayet edilen sahiheyndeki şu hadisi delil göstermişlerdir. Resulullah (s.a.) şöyle demiştir: "Hz. İbrahim (a.s.) Mekke'yi harem bölgesi yapmıştır. Ben de Medine'yi harem bölgesi yaptım." Bu iki görüşten sahih olan birinci görüştür. Zira Buhari ve Müslim'in sahihinde geçen ve ibni Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen hadiste Resulullah (s.a.) Mekke'nin fethedildiği gün şöyle buyurmuştur: "Bu belde, Allah'ın yeryüzünü ve gökyüzünü yarattığı günden beri haram kıldığı beldedir. Allah'ın haram kılmasıyla kıyamete kadar haram kalacaktır." Yukarıda geçen birinci hadisin cevabı şudur: Hz. İbrahim (r.a.) Mekke'den ayrıldıktan sonra oranın hürmetini ortaya çıkarmıştır. Hz. İbrahim ilk olarak harem kılmamıştır. Doğrusunu Allah bilir. [68]

3. Mekke'nin Özel Hükümleri

Haremi diğer beldelerden ayıran kendisine has hükümleri şunlardır:
1. Mekke'ye ancak ihramlı olan girebilir. Mekke'ye ihramlı girmenin vacip veya müstehap olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bu ihtilafı daha önce belirttik.
2. Mekke hayvanını avlamak herkese hatta harem halkına ve ihramda olmayanlara haramdır.
3. Ağaç ve otlarını koparmak haramdır.
4. İster ikamet için olsun, ister geçmek şeklinde olsun İslam'a muhalif din mensuplarının Mekke'ye girmeleri haramdır. İmam Şafii ve çoğu ulemanın görüşüdür. İmam ebu Hanife ise vatan edinmemek şartı ile zimmilerin Mekkeye gii melerini caiz görmüştür.
5. Haremdeki yitik malı alıp mülkiyete geçirmek helal değildir. Ancak ilan etmek şartıyla almak caizdir.
6. Orada hataen adam öldürmenin diyeti ağır diyettir.
7. Müşrik oianı haremde defnetmek haramdır. Şayet defnedilmiş ve ceset henüz bozulmamışaa çıkarılıp nakledilir.
8. Haremin taş ve toprağını hiP bölgesine, hil' bölgesinin taş ve toprağını harem bölgesine çıkarmak haramdır.
9. Kurban ve hedy'lerin kesimi hareme mahsustur.
10. Harem halkı olup temettü veya kıran haccı yapan kurban kesmez.
11. İster Mekke'de ister haremin sair yerlerinde olsun bir sebebe bağlı olmayın nafile namazları herhangi bir vakitte kılmak mekruh değildir.
12. Hac veya umre yapmayı nezreden kimsenin hareme gitmesi lazımdır. Diğer mescitlere gitmeyi adamak bunun aksinedir. Bunlara gitmeyi adarsa gitmesi vacip değildir. Ancak Resulullah (s.a.)'in mescidine ve Mescid-i Aksa'ya gitmeyi adarsa farklı iki kavilden birine göre gitmesi lazımdır.
13. Sahrada küçük veya büyük abdesti bozarken Kabe'ye yönelmek veya arka çevirmek haramdır.
14. Mekke'de kılman namazın sevabı diğer yerlerde kılma:: namazlardan kat kat fazladır. Keza diğer ibadetlerin fazileti de böyledir.
15. Mekke halkının bayram namazını sahrada değil Mescid-i Haram'da kılmaları müstehaptır. Diğer beldelerden gelenlerin namazı orada mı yoksa sahrada mı kılmaları daha faziletlidir konusunda ihtilaf vardır.
16. Sadece Mekke'de kurban kesmeyi nezrede-nin kurbanı orada kesmesi lazımdır. Kurbanın etini haremin miskinlerine dağıtır. Şayet bir başka beldede kurban kesmeyi adamışsa en sahih farklı iki ve-cihten birine göre nezri sahih değildir.
17. Haremde ikamet edenin hac için harem dışında ihrama girmesi caiz değildir. Allah daha iyi bilir. [69]

4. Bir Kaç Fıkhi Hüküm

1. Mezhebimize göre ı^iğer eşyalarda olduğu gibi Mekkedeki evleri satmak, almak veya kiralamak caizdir. Konu ile ilgili bilgiler fıkıh kitaplarında mevcut olup bu konudaki ihtilaflar meşhurdur.
2. Mezhebimize göre Resulullah (s.a.) Mekke'yi zorla değil, sulh yoluyla fethetmiştir. Lakin Resulullah (s.a.) halkm ihanet etmesinden çekinerek savaşa hazırlıklı şekilde şehre girmiştir.
3. Haremde hadleri ikame etmek ve haremde kısası ifa etmek hususunda alimler arasında ihtilaf vardır.
İmam Şafii ve başkaları şöyle demişlerdir: Haremde hadleri ikame etmenin hükmü, diğer camilerde hadleri ikame etmenin hükmü gibidir. Orada hadler ikame edilir ve kısas ifa edilir. Cinayet ister haremde ister hu" bölgesinde işlenmiş olsun ister cani sonradan hareme iltica etmiş olsun hükmü aynıdır.
Ebu Hanife ve başkaları ise şöyle demişlerdir: Cinayet haremde işlenmişse ceza orada ifa edilir. Cinayet hil' bölgesinde işlenmiş de sonra hareme iltica etmiş ise, Haremin dışına çıkartılarak cezası infaz edilir. [70]

D. Kabe'nin İlk Binası

Allah Teala bir ayette şöyle buyurmaktadır:
"Şüphesiz ki, alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev Mekke'deki Kabe'dir." (Ali İmran, 3/ 96)
Sahihi Buhari ve müslimde mevcut olan bir hadiste Ebi Zer (r.a.) şöyle demiştir: Yeryüzünde ilk yapılan mescit hangisidir diye Resulullah (s.a.)'a sordum. "Yeryüzünde yapılan ilk mescit Mescit-i Ha-ram'dır." dedi. Sonra hangisidir dedim: "Mescid-i Aksa'dır." dedi. Her iki mescit arasında geçen zaman ne kadardır dedim: "Kırk yıldır." dedi.

Müfessirler, Allah Teala'nm "İnsanlar için yapılan ilk beyt." sözü hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ezraki, "Mekke" adlı kitabında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet ediyor. Allah (c.c.) yeryüzünde bir şey yaratmadan bin yıl önceden bu beytin yerini yarattı. Temeli yedi kat yerin altına kadar iner.
Yine Mücahid'in dediğine göre; bu beyt on dört beytten biridir. Her semada ve her yerin bir katında bir beyt vardır. Her biri diğerine karşıdır.
Ezraki, Ali bin Hüseyin bin Ali bin Ebi Talib'in (Allah onlardan razı olsun) şöyle dediğini rivayet ediyor. Allah Teala bir melek göndererek: "Yeryüzünde benim için Beyt-ı Mamura benzer bir beyt yapın diyerek yeryüzündeki kullarına o beyti tavaf etmelerini emretti." demiştir. Sema ehlinin Beyt-ı Mamuru tavaf ettikleri gibi. İşte bu Hz. Adem yaratılmadan olmuştur dedi.
İbni Abbas (r.anhuma) ise, Kabe Hz. Adem'in yeryüzünde yaptığı ilk beyttir, demiştir. Ali bin ebi Talib (r.a.)' den gelen rivayete göre bu sözün manası; "Yeryüzünde ibadet veya bereket için yapılan ilk beyt budur." demektir. Bu söz, Hasan ve Kata-de'nin; "Bundan önce de bir çok Beyt vardı." sözleri gibidir. Ancak Kabe, ibadet için yeryüzünde yapılan ilk beyttir.
Kadılar kadısı Maverdi şöyle diyor: İbadet için yapılan ilk beytin Kabe olduğu hususunda icma vardır. Ancak ibadetten başka bir şey için yapılan ilk beytin Kabe olduğu hususunda ihtilaf vardır. Ben diyorum ki, sahih olan birinci görüştür. Alimlerin çoğunluğunun görüşüne göre, mutlak olarak ilk yapılan beyt, Kabe'dir. Allah daha iyi bilir.
Ayette geçen "Mübarek" kelimesi, "Çok hayırlı" anlamındadır. "Mübareken" kelimesi hal olmak üzere fethe ile okunur. Züccac ve başkalarına göre bu cümlenin manası şöyledir: Beyt, mübarek olduğu halde Mekkede karar kılmıştır. Yani Beyt, konuluş itibariyle mübarektir.
Allah Teala'nm "Orada apaçık (beyyinat) işaretle r vardır." ayetindeki "Beyyinat", tercih edilen görüşe göre menasik, korkanın emniyet içinde olması, cemrelere taş atanların her yıl şehirlerden gelerek attıkları taşların çok olmasına rağmen yok olmaları, kuşların Kabe'nin üzerinden geçmemeleri, hasta olanın orada şifa bulması, hareme saygısız olanın kısa zamanda başına bela gelmesi, Kabe'yi yıkmaya gelen fîl sahibinin helak olması gibi değişik bir çok manaları ifade eder.
Ebü'l Velid Ezraki derki; Hz. İbrahim (a.s.), Kabe'nin yüksekliğini dokuz zira, uzunluğunu otuz zira, genişliğini yirmi iki zira yaptı. Çatısı yoktu, ku-reyşliler cahiliye döneminde çatısını yaptılar ve yüksekliğine dokuz zira eklediler. Böylece uzunluğu on sekiz zira oldu.
Uzunluğundan altı zira bir karış kısaltarak Hicri İsmaii'e ilave ettiler. Bu durum Abdullah bin Zübeyr dönemine kadar devam etti. Abdullah bin Zübeyr eski halini yıkarak Hz. İbralvm (a.s)'in attığı temel üzerine yeniden bina etti. Yüksekliğine dokuz zira daha ekledi.
Böylece uzunluğu yirmi yedi zira oldu. Bundan sonra Haccac, tarafından tamir edildi. Ancak Haccac yüksekliğine bir ekleme yapmadı. Bugün Kabe'nin yüksekliği yirmi yedi ziradır, genişliği ise rüknü Es-ved ile rüknü şami arası yirmi beş ziradır. Yemani ve Garbi rükün arası, keza Yemani ve rüknü Esved arası yirmi ziradır. Şami ve garbi rükün arası yirmi bir ziradır. Allah daha iyi bilir.
Bil ki, Kabe (Allah şerefini arttırsın) beş defa bina edilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi, ihtilaflı olmakla birlikte ilk defa melekler ve Hz. Adem, ikinci defa Hz. ibrahim ve üçüncü defa cahiliye döneminde kureyşliler tarafından yaptırılmıştır. Bu yapımda Resulullah (s.a.) hazır bulunmuş ve sahih hadisle sabit olduğu gibi onlarla birlikte taşları taşımıştır. Dördüncü defa ibni Zübeyr ve beşinci defa Haccac bin Yusuf tarafından yaptırılmıştır. Bu bina bugün mevcuttur. Resulullah (s.a.) zamanında da Kabe böyleydi.
Beş kerrenin dışında Kabe'nin iki defa daha yapıldığı söylenmiştir. Birinci defa Hz. İbrahim'den sonra Amalikalar ve ikinci defa Amelikalar'dan sonra Cürhumiler tarafından yapılmıştır. Bundan sonra Kureyşliler tarafından yapılmıştır. Doğrusunu Allah bilir.
Bazı alimler demişler ki; Hz. İbrahim'den sonra Amalika ve Cürhumiler yok oldular. Kureyşliler Haremi ele geçirip onların yerine geçtiler. Böylece az iken çoğaldılar ve zelil iken güçlendiler.
Hz. İbrahim'den sonra Kabe'yi ilk defa yeniden yapan Kusay bin Kilab oldu. Tamamını sedir ağacı ve hurma dalından yaptırdı. Ondan sonra da kureyşliler yaptılar. Ki bu esnada Resulullah (s.a.) yirmi beş yaşında idi. Bir başka görüşe göre otuz beş yaşında idi.
Kabe yapılırken ebu Huzeyfe ibni Muğire şöyle demiştir:
- Ey kavmim! İçine merdivenle girilecek şekilde Kabe'nin kapısını yüksek yapın. Bu durumda sadece istediğiniz kimseler girebilecektir. İstemediğiniz birisi girerse onu merdivenden atar düşürür ve görenlere ibret olur. Kureyş halkı kapıyı onun dediği şekilde yüksek yaptılar.
Kureyşin Kabe'yi yeniden yapmalarının sebebi şu idi: Kabe yıkıldı ve ancak bir boy kadar yüksekti. Onu yükseltmek istediler. Yıkılmasının sebebi ise; yaşlı bir kadın Kabe'nin buhurdanlığını tutuşturmak için ateş getirdi. Bir parça ateş Kabe'nin örtüsüne düştü ve Kabe yanarak yıkıldı.
Kabe'nin eşiği, Hz. İbrahim ve Cürhumiler döneminde yerle aynı seviyede idi. Onlardan sonra Kureyşliler Kabe'yi tamir ederlerken kapısını yerden yüksek yaptılar ve ona bir tavan eklediler. Çünkü tavam yoktu. Yerden yüksekliğini on sekiz zira kadar yaptılar. Sıra Hacerü'l Esved'i yerine koymaya gelince birbirleri ile yarıştılar. Sonra Resulullah (s.a.)'m Hacerü'l Esved'i yerine koymasına razı oldular.
İbni Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen sahih hadise göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: "Hacerü'l Esved cennetten nazil olmuştur. O sütten daha beyaz idi. İnsan oğlunun hataları onu ka-rartmıştır." Tirmizi bu hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir. Allah daha iyi bilir. [71]

1. Mescid-İ Haramın Genişletilmesi

Ebu'l Velid el-Ezraki ve kadılar kadısı Basralı imam ebu'l Hasan el-Maverdi "El-Ahkamü's-Sulta-niye" kitabında ve bu ikisinin dışında kendilerine itimat edilen imamlar -ki bunlardan bazılarının görüşleri bazılarından daha fazladır- şöyle demişlerdir. Mescid-i Haram, tavaf edenler için ayrılan Kabe'nin çevresinde bulunan boş alandır. Resulullah (s.a.) ve Ebubekir (r.a.) döneminde bu boş alanın çevresinde duvar yoktu. Etrafında evler vardı. İnsanlar bu evlerin arasında bulunan kapılardan mescide girerlerdi.
Hz, Ömer halife olup insanlar çoğalınca mescidi genişletti, mescidin etrafındaki evleri satın alarak onları yıktı ve mescide ekledi. Mescidin etrafına yüksekliği bir boydan az kısa bir duvar yaptırdı. Bu duvarların üzerine meşaleler koydurdu. Mescidi Ha-ram'm etrafına ilk defa duvar yaptıran, halife Hz. Ömer'dir.
Hz. Osman (r.a.) halife olunca, civardaki evleri satın alarak yıktırdı ve mescidi genişletti. Revaklar (gölgelikler) yaptırdı. Mescide ilk defa revak yaptıran, Hz. Osman'dır. Sonra ibni Zübeyr bazı evleri satın alarak mescidi daha da genişletti. Ezrak'm bazı evleri bu cümledendir. Bu evlerin bir kısmını on bin küsur dinara satın aldı. Sonra Abdülmelik bin Mer-van mescidi tamir ettirdi, fakat ona ilave yapmadı. Ancak duvarlarını yükseltti

tavanını saçla yaptırdı ve güzel bir şekilde tamir ettirdi. Bundan sonra Velid bin Abdü'l-Melik mescidi genişleterek taş sütunlar ekledi ve düz taşlarla yaptırdı. Bundan sonra Harun Reşid'in babası Mehdi, iki defa mescide ek yaptırdı. İlk eklemeyi 160 yılından sonra, ikinci eklemeyi ise 167 ile 169 yılları arasında yaptırdı. Mehdi orada vefat etti. Mescid, Mehdi'nin yaptırdığı şekil üzere günümüze kadar gelmiştir.
Revaklarda tavaf yapmanın caiz olduğunu daha önce belirtmiştik. Şayet mescid genişletilirse hepsinde tavaf yapmak caizdir. Allah daha iyi bilir.
Bil ki Mescid-i Haram'dan kasıt anlattığımız bu mesciddir. Genel görüş de böyledir. Bununla Harem ve Mekke kastedilmektedir. Allah'ın şu sözünde

"Bu, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayan kimseler içindir." (2/196) geçen iki emir böyledir denilmiştir. [72]

2. Mekke İle İlgili Meseleler

1. Bil ki; Mekke'nin on altı ismi vardır: Mekke, Bekke, Beled, Ummü'1-Kura, Beledü'l Emin, Ümmü Ruhum, -zira insanlar orada birbirlerine karşı merhametlidir ve sıla-ı rahimde bulunurlar- Salah, Hüzami ve Katame denildiği gibi. Emniyet yeri olduğu için ona bu isim verilmiştir. Mekke'ye; Mukaddes ve Kadise denilmiştir. Bu iki isim Takdis'ten alınmıştır. Temizlenmek manasınadır. O'na Nasse de denilmiştir. Zira insanları günahlardan temizler. Es-mai; Nass, Yebs demektir. Mekke'nin suyu az olduğu için O'na Nasse denilmiştir. O'na Basse de denilmiştir. Zira inkarcıyı inkarından kurtarır. (56/5) ayeti buna işaret ediyor. O'na Hatime de denilmiştir. Zira inkarcıyı eritip bitirmektedir. O'na Kuti -Mina'da bir dağın adı- denilmiştir.
Bu on altı ismi "Tehzib'ül- Esma ve'1-Lügat" kitabımda açıkladım. Burada ana maksada özet olarak işaret ettim.
Bil ki, bir şeyin isminin çok olması onun büyüklüğünü gösterir. Allah ve resulünün isimleri gibi. Hiçbir beldenin ismi, Mekke ve Medine'nin isminden daha fazla olduğu bilinmemektedir. Zira ikisi yeryüzünün en şerefli mekanlarıdır. Doğrusunu Allah bilir.
Bir kısım ilim adamı, Bekke ve Mekke'nin manası bir olduğunu söylemişlerdir. Bir kısmı ise, manalarının ayrı ayrı olduğunu söylemiş ve bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Mekke, Haremin tümünün olduğu yer, Bekke ise mescide mahsus olduğu denilmiştir. Bunu Zühri ve Zeyd bin Eşlem söylemişlerdir. Ayrıca Mekke bir beldenin ismidir, Bekke ise beyt, tavaf yapılan yer veya Beytin binasının kapladığı yerdir, denilmiştir.
Nehai ve başkaları; Mekke, Beke diye isimlendirilmiştir. Çünkü insanlar orada izdiham görüyor, birbirlerini itiyorlar. Yani tavaftaki izdiham sebebiyle birbirlerini itiyorlar.
Leys der ki; Mekke, Beke diye isimlendirilmiştir. Çünkü inkar ettiklerinde zorba inkarcıların boyunları orada vurulur. Bek, Dek manasına kullanılmıştır. Ama Mekke denilmesi ise, Esmai ve başkaları, bu Arapların ""(Jâl\ cJ&*5" sözünden alınmıştır. Onlar bir şeyi çıkardıklarında böyle derler. Çünkü orada günah işleyen azarlanır ve oradan çıkarılır.
Denilmiş ki, Mekke insanın günahını giderir. Bir görüşe göre, suyunun azlığı sebebiyle ona Mekke denilmiştir. Zira Araplar, yavru annesinin memesini ağzına aldığı vakit:
"Yavru annesinin memesini emdi." derler.
Maverdi der ki, Mekke'de evler yoktu. Cürhumi-ler ve Amalikalılar'dan sonra Kureyşliler, yüklerini ve eşyalarını Mekke'ye getirmişler, göçebelikten ayrılıp buralara yerleşmişler ve buraları istila edip bir daha Haremden çıkmamışlardır. Bunun onlar için büyük bir şan olacağını zan ediyorlardı. Orada çoğaldıkça ve reislikleri devam ettikçe emelleri kuvvet buluyor ve Araplara önder olacaklarını düşünüyorlardı. Kabe'nin reisi olduklarında beklenen peygamberin ve getireceği dinin kendilerinin arasından çıkacağını savunuyorlardı. Bu düşünceyi ilk savunan Ka'b bin Lui bin Galib idi. Kureyşliler her Cuma günü ona gelerek toplanır, kendisi onlara konuşur ve Hz. Muhammed (a.s.)'i anlatırdı. Sonra reislik Kusey bin Kilab'a geçti. Kureyşlileri yönetmek için Mekke'de "Darü'n-Nedve" (Danışma meclisi) isminde bir bina yaptılar. Sonra burası müşavere ve savaşların başlatılması için bayrağın dikildiği yer oldu.
Kilebi, Darü'n-Nedve Mekke'de yapılan ilk evdir der. Sonra insanlar buna uyarak evler yaptılar. İslam'ın ortaya çıkması yaklaştıkça kuvvet ve sayıları artıyordu. Öyle ki Araplar onların emrine girdi.
2. İhtiyaç olmaksızın Mekke'de silah taşımak mekruhtur. Sahih-i Müslim'de Cabir (r.a.)'den rivayet edilen hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Mekke'de silah taşımak helal değildir."
3. Arkadaşlarımız, aralıksız her yıl Kabe'nin tavaf edilmesi farz-ı kifayedir demişlerdir. Bu farzın ifası için hususi bir sayının bulunması şart değildir. Belki bundan maksat her sene bir defa hac etmek üzere bir kısım mükellefin bulunmasıdır.
4. Her farz ve nafile namazı Kabe'de kılmanın caiz olduğu daha önce geçti. Nafile namazları Beytin içinde kılmak, dışında kılmaktan faziletlidir. Keza cemaat olmaması halinde farz namazı da Kabe'nin içinde kılmak daha faziletlidir. Cemaat olması halinde dışında kılmak daha faziletlidir.
Beytin içinde cemaatle namaz kılınması halinde namaza durmanın beş şekli vardır. Bununla ilgili açılama daha önce yapıldı.
Beytin dışında cemaatle namaz kılınması halinde imam, Makam-ı İbrahim'in yanında veya başka bir yerde durur da cemaat onun arkasında daire şeklinde safa dururlarsa namazları sahih olur. Şayet bazıları Kabe'ye imamdan daha yakın ise, bu durumda bakılır: Kabe'ye imamdan daha yakın olup imamın önünde durmuşlarsa en sahih kavle göre me'mumun (imama uyanın) namazı sahih olmaz. Başka bir yönden Kabe'ye yakın durmuşlarsa namazları sahih olur. Şöyle ki; İmam kapının yanındaki duvara yönelir de me'mum Hacer-i Esved'in yanındaki duvara veya başka bir duvara yönelirse, mezhebin sahih kavline göre me'mumun namazı sahihtir. Arkadaşlarımızdan ebu İshak el-Mervezi ise me'mumun namazı sahih olmaz der.
Cemaat imamın arkasında mescidin sonunda durup uzun bir saf oluştururs namazları sahih olur. Beyte yakın durup saf uzun olursa mescidin dışında Kabe'nin hizasında duranların namazı en sahih kavle göre batıldır.
Ebu'l Velid el-Ezraki şöyle der: Kabe'nin etrafında ilk defa saf tutup imamın arkasında namaz kılan Halid bin Abdullah el-Kasri'dir. Abdü'l-Melik bin Mervan'm hilafeti döneminde Mekke'ye vali olduğu vakit böyle yapmıştır. Bunun sebebi ise şudur: İmamın arkasında namaza durmak insanlara dar gelince onları Kabe'nin etrafında daire şeklinde durmaları sağlamıştır. Ata bin ebi Rebah, Ömer b. Dinar vb. alimler bunu görmüşler ve yasaklamamışlardır.
İbni Cüreyc der ki, Ata'a şöyle dedim: Mescid-i Haramda insanlar az olduğu vakit, makamın arkasında mı, yoksa Kabe'nin etrafında tek saf halinde durup namaz kılmaları mı hoşuna gider? Dedi ki: Kabe'nin etrafında tek saf halinde olmaları. Doğrusunu Allah bilir.

Arkadaşlarımız dediler ki; bir kimse tek başına Kabe'nin herhangi bir rüknü yanında durur ve bedeninin bir kısmı rüknün hizasında bir kısmı da rüknün dışında olursa, en sahih kavle göre namazı sahih olmaz. Şayet Kabe'nin hicrine döner de imkanı olduğu halde Kabe'ye yönelmezse, en sahih kavle göre namazı sahih olmaz. Kabe'nin damında duranın önünde bir yükseklik yoksa, sahih kavle göre namazı sahih olmaz. Önünde Kabe'den bir şey olur ve yüksekliği üç zira kadar ise namazı sahih olur. Aksi halde sahih olmaz. Şayet kendisi önüne bir cisim koyarsa bu kafi gelmez.

5. Mekke'de kılınan namazın sevabının kat kat olduğu daha önce geçti. Keza sair her çeşit ibadetin durumu da böyledir. Mücahid ve Ahmed bin Hanbel böyle diyenlerdendir.

Hasan Basri şöyle diyor: Mekke'de tutulan bir günlük orucun sevabı yüz bin günlük oruca bedeldir. Bir dirhem sadakanın sevabı yüz bin dirhemin sevabı kadardır. Her bir sadakanın sevabı ise yüz bindir. Mekke'de çok namaz kılmak, oruç tutmak, sadaka vermek, Kur'an okumak ve mümkün olan sair ibadetleri yapmak müstehaptır. [73]

3. Kabe'nin Örtüsü

Ezraki, ibni Cüreyh'in şöyle dediğini naklediyor: Kabe'yi ilk defa tam bir örtü ile örten Tubeu Humeyri'dir. Rüyada Kabe'ye örtü giydirmesi gösterildi, o da geniş bir deri ile Kabe'yi Örttü. Sonra rüyada kendisine vesail ile örtülmesi gösterildi. Vesail, yemen kumaşından siyaha boyanmış kumaştır. Kendisinden sonra cahiliye döneminde insanlar Kabe'ye örtü giydirmişlerdir.

Sözün kısası, Ezraki çeşitli rivayetlerden Resu-lullah (s.a.)'ın Kabe'yi Yemen kumaşı ile örttüğünü rivayet eder. Resulullah (s.a.)'dan sonra; Hz. Ebube-kir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Muaviye, İbni Zübeyr ve onlardan sonra gelenler Kabe'ye örtü giydirmişlerdir.

Hz. Ömer (r.a.) Kabe'yi, Beytü'l-Maldan Mısır Kıptilerinin dokuduğu ince beyaz örtü ile örterdi. İbni Zübeyr ve Muaviye ipekten dokunmuş kumaş ile örterdi.

Kabe'ye örtü sadece Aşura günü giydirilirdi.

Sonra Hz. Muaviye yılda iki defa örtü giydirirdi. Me'mum ise üç defa giydirirdi. Kırmızı ipekten yapılmış örtüyü Terviye günü; kipti kumaşı receb ayı hilali göründüğünde; beyaz ipeği de ramazanın 27. gününde giydirirdi.

Beyaz ipekten kumaş giydirmeyi ilk defa 206 yılında Me'mum başlatmıştır. Me'mum'a: "Kabe'ye ikinci örtü giydirilmeden kırmızı ipek kendiliğinden yırtılıyor." denir. Me'mum; "Kabe için en güzel kumaş hangisidir*" diye sorduğunda: "Beyaz ipektir." derler. Bundan sonra Me'mum örtüyü beyaz ipekten yaptırır. [74]

4. Kabe'nin Süslenmesi

a. Kabe'nin Altınla Süslenmesi

Ezraki şöyle naklediyor: Abdullah bin Zübeyr Kabe'yi yıkıp yeniden inşa etmek istediğinde halkla istişare etti. Konuyu Cabir bin Abdillah ve Ubeyd bin Umeyr ile konuştu. Halktan bazılar Kabe'yi olduğu hal üzere bırakmasını istedi. Fakat ibni Zübeyr Kabe'yi yıkıp yeniden yapmaya karar verdi. Mekke halkı kendilerine bir belanın isabet etmesinden korkarak Safa tepesine çıkıp orada üç gün beklediler.

İbni Zübeyr Kabe'yi yıkmaları için halka emir verdi. Ancak kimse buna cesaret edemedi. Zübeyr bu durumu görünce bizzat kendisi kazmayı aldı, yıkmaya başladı ve taşları bir bir attı. Halk bir belanın gelmediğini görünce cesaretlendiler, ona yardım ettiler ve Kabe'yi yıktılar.

İbni Zübeyr Kabe'yi tamamladıktan sonra ona içten ve dıştan baştan sona kadar güzel koku sürdü ve Kıpti kumaşından örtü giydirdi ve şöyle dedi:

- Emrime uyan, umre yapmak üzere Tenim'e çıksın. Gücü yeten bir deve, gücü yetmeyen bir koyun kessin. Buna gücü yetmeyen imkan dahilinde bir sadaka versin.

İbnu Zübeyr yaya olarak yola çıktı. Halkta onunla birlikte yaya çıktı. Allah'a karşı şükürlerini eda etmek için Tenim'de ihrama girdiler. O gün de o kadar köleler azad edildi, develer nahr edildi, koyunlar kesildi ve sadakalar verildi ki, böyle bir gün görülmemiştir. O günde İbnu Zübeyr yüz deve kestirdi.

Kabe'nin altınla süslenmesi ise; Velid bin Abdü'l-Melik, Mekke'deki valisi Halid bin Abdillah el-Kasri'ye bin üç yüz altı dinar gönderdi. Vali bununla Kabe'nin kapısını altın ile kapladı. Kabe'nin oluk ve direklerini Altınla kaplayan Velid'dir. Ayrıca İslam'da beyti ilk defa altınla süsleyen de Velid'dir. Velid'in altınla kapladığı Kabe'nin kapısı çalındı. Durum hilafeti döneminde müminlerin emiri olan Mu-hammed bin Reşid'e bildirildi. Kabe'nin kapışma altın tabakalar vurmak için Mekke çevresinden topladığı on sekiz bin dinarla amilini Salim bin Cerrah'a gönderdi. Kapıda kalan tabakaları kaldırdı ve on sekiz bin dinar ona ekleyerek kapıyı altın tabakalarla kapladı. Ki bugün kapının üzerinde bulunan altın tabakalar, çiviler, kapının her iki halkası ve kapı eşiği bu altından yapılmıştır. Kapı üzerindeki altın üç bin miskaldir.

Velid bin Abdü'l-Melik; Kabe'nin içini kırmızı, yeşil ve beyaz mermerden yaptırdı. Duvarlarını ve döşemesini de Mermer'den yaptırdı. Kabe'deki tüm mermerler Velid tarafından yaptırılmıştır. Kabe'nin döşemesini ilk olarak mermerden yaptıran ve duvarlarını süsleyen Velid'dir. Mescidleri ilk süsleyen de Velid'dir. [75]

b. Kabe'ye Güzel Koku Sürünmesi

Ezraki'nin rivayet ettiğine göre, Abdullah bin Zübeyr (r.anhüma) her gün Kabe'ye bir litre güzel koku sürüyordu. Cuma günlerinde ise iki litre ile tütsülüyordu. İbni Zübeyr, Kabe'nin içinin tümüne güzel koku sürerdi.

Hz. Aişe (r.anha)'den rivayet edildiğine göre O, şöyle demiştir: Kabe'ye güzel koku sürün, zira bu onun için temizliktir. Allah'ın şu sözü bunu ifade eder:

"Evimi temiz tut." (22/26)

İbni Cüreyc der ki; ilk defa Kabe'yi güzel koku ile tütsüleyen, Kabe'nin kandilleri için Beytü'l-Mal'dan zeytinyağı gönderen Muaviye'dir.

Doğrusunu Allah bilir. [76]

RESULULLAHTN (S.A.V) KABRİNİ ZİYARET ETMEK

1. Medine'nin İsimleri

Bil ki, Resulullah (s.a.)'m şehri Medine'nin beş ismi vardır: Medine, Tebe, Tayyibe, Dar ve Yesrip. Allah Teala bir ayette şöyle buyurmuştur:
"Medine ehli için.....değildir." (9, Tevbe,120)
Sahihi müslimde sabit olan hadiste Cabir bin Samure (r.anhüma) Resulullah (s.a.)'m şöyle dediğini rivayet ediyor: Allah Teala Medine'yi [Tabe] diye isimlendirmiştir. Medine'ye Tabe ve Tayibe denilmesi, şirkten kurtulmuş ve ondan temizlenmiş olmasındandır. Zayıf bir kavle göre sakinlerinin güzel ve emniyetli olmaları sebebiyle bu isim verilmiştir. Bir başka zayıf kavle göre orada yaşayış güzel olduğu içindir. Fakat [Dar] diye isimlendirilmesi, orada emniyet içinde kalındığı içindir.
Medine ismi hakkında bir çok lügat alimi ve başkaları -ki Kurtub ve ibni Faris bunlardandır- şöyle demişlerdir: Medine, Dane'den yani itaatten türetilmiştir. Zira din, taat (ibadet) manasınadır ve orada Allah'a ibadet edilir. Bunun için böyle isimlendirilmistir. Başkaları da böyle demişlerdir.
Doğrusunu Allah bilir. [77]

2. Resulullah (S. A.)'In Kabrini Ziyaret Adabı

1. Hacı veya umreci Mekke'den ayrılınca, terbiyecisi olan Resulullah (s.a.)'m kabrini ziyaret etmek için, Resulullah (s.a.)'ın şehri olan Medine'ye yönelir. Çünkü O'nun kabrini ziyaret etmek, itaatlerin en mühim olanından ve işlerin en kazançlı olanın-dandır.
Bezar ve Derakutni senetleriyle ibni Ömer (r.anhüma)'den rivayet ettikleri hadiste Resulullah (s.a.) şöyle demiştir: "Kabrimi ziyaret edene şefaatim sabit bir hak olur."
2. Ziyaretçinin ziyarete niyet etmekle birlikte, Resulullah (s.a.)'ın mescidine yapacağı seferle Allah'a yaklaşmayı kastetmesi ve peygamberin mescidinde namaz kılması müstehaptır.
3. Kişi Resulullah (s.a.)'m ziyaretine yöneldiği vakit çok salat ve selam okuması müstehaptır. Medine'nin ağaçlarını, Harem'i veya Medine'yi tanıtan bir şeyi gördüğünde Resulullah (s.a.)'a salatmı ziya-deleştirmelidir. Allah'tan bu ziyaretten faydalanmayı ve kabul buyurmasını dilemelidir.
4. Kişinin Medine'ye girmeden yıkanması ve en temiz elbiselerini giymesi müstehaptır.
5. Medine'yi ziyaret eden, Medine'nin şerefli bir mekan olduğunu daima düşünmelidir. Zira bazı alimlere göre Medine, Mekke'den sonra mutlak olarak yeryüzünün en faziletli yeridir. Şüphesiz ki onu şereflendiren bütün yaratıkların en şereflisi olan Resulullah (s.a.)'dır. Ziyaretçi, ziyaretinin evvelinden dönünceye kadar sanki onu görüyormuş gibi yüceliğini hissetmeli, kalbi O'nun heybeti ile dolmalıdır.
6. Ziyaretçi Resulullah (s.a.)'m mescidinin kapısına geldiğinde, daha önce belirttiğimiz Mescidi Haram'a girerken okuduğu duaları okuyarak girer. Mescide sağ ayakla girer ve sol ayakla çıkar. Diğer mescidlere giriş esnasında aynı şekilde hareket edilir.
Kişi mescide girdikten sonra Ravza'ya gider ki, bu minber ile Resulullah (s.a.)'m kabri arasında olan yerdir. Minberin yanında Tahiyyatü'l-Mescid sünneti kılar.
İhya-ı Ulumiddin kitabında denilir ki; minberin direğini sağ omzunun hizasına alır. Sandukanın yanındaki direğe yönelir ve Mescidin kıblesindeki daire, gözlerinin önüne gelir. İşte Resulullah (s.a.)'m bulunduğu yer burasıdır.
Medine mescidi Resulullah (s.a.)'dan sonra genişletildi. Medine adlı eserde; minber ile Resulullah (s.a.)'m makamı arasındaki mesafenin -ki Resulullah (s.a.) vefat edinceye kadar burada namaz kılardı-on dört zira bir karış olduğu kayıtlıdır. Minber ile Resulullah (s.a.)'m kabri arasındaki mesafe ise, elli üç zira ve bir karıştır. Mescidin genişliği ve durumu hakkındaki açıklama, Allah'ın izni ile bu bölümün sonunda gelecektir. Allah daha iyi bilir.
7. Ziyaretçi Ravza'da veya mescidin herhangi bir yerinde Tahiyyatü'l-Mescidi kıldıktan sonra, bu nimet için Allah'a şükreder, maksadının tamamlanmasını ve ziyaretinin kabul olmasını diler. Sonra Resulullah (s.a.)'m kabrine gelir, arkası kıbleye dönmüş olduğu halde kabrin duvarına yönelir. Kabrin baş ucundan dört zira mesafede durur.
İhya-ı Ulumiddin kitabında şöyle yazar:
Ziyaretçi, kabrin baş ucunda duvarın köşesindeki direkten dört zira kadar uzaklıkta durarak kabrin duvarına yönelir. Kabrin yanında bulunan kıble yönündeki kandil, başımn üzerine gelecek yerde durur. Karşısında bulunan kabrin duvarının dibine bakar. Makamın heybet ve yüceliği sebebi ile gözlerini kapatır, huzurunda bulunduğu kişinin makam ve mekanının yüceliğini kalbinde bulundurur, dünya ile ilgisini keser. Sonra yüksek olmayan normal bir tonla, belki orta derecede bir ses tonu ile şöyle selam verir:
Bunu ezberlemekten aciz olan veya zamanı dar olan bu selamın bir kısmını kısaltır. Selamın en kısa şekli şöyledir:
Bir kimse ziyaretçiye kendisi adına Resulullah (s.a.)'a selam vermeyi tavsiye etmişse şöyle der:
İbni Ömer ve seleften bazılarının; selam kısa olmalıdır, dedikleri rivayet edilmiştir. Hatta ibni Ömer selamı şöyle verirdi:
İbni Malik (r. a.)'den rivayete göre o selamı şöyle verirdi:
veya buna benzer bir lafız söyler.
Sonra bir zira kadar sağa yanaşır. Hz. Ebubekir (r.a.)'e selam verir. Çünkü onun başı Resulullah (s.a.)'ın omuzları hizasmdadır. Ona şöyle selam verir:
Bundan sonra Hz. Ömer (r.a.)'e selam vermek için bir zira kadar sağa yanaşır ve şöyle der:
Bu kabirlerin diziliş şekilleri şöyledir:
Birinci Şekil

Resulullah(s.a.)'m kabri
Hz. Ebubekir(r.a.)'in kabri
Hz. Ömer(r.a.)'in kabri
ikinci Şekil

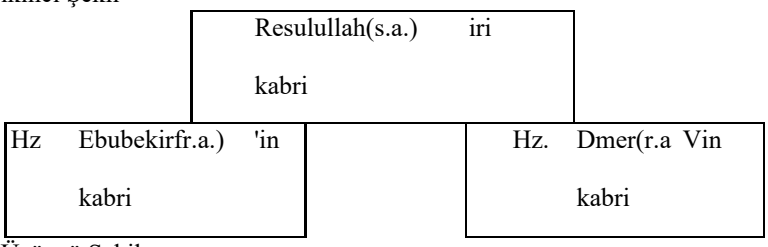

Üçüncü Şekil
Resulullah(s.a.)'m kabri
Hz. Ebubekir(r.a.)'in kabri
Hz. Ömer(r.a.)'in kabri
Bu şekillerden en meşhur olanı birinci şekildir. Bundan sonra ziyaretçi ilk yerine yani, Resulullah (s.a.)'m kabrinin karşısına gelir ve kendisi için O'nunla tevessülde bulunarak şefaatçi olmasını Allah'tan diler.
Bu konuda söylenecek en güzel söz, arkadaşlarımızın Utbi'den rivayet ettikleri şu rivayettir: "Resulullah (s.a.)'in kabri yanında oturuyordum. Bir bedevi geldi ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü! sana selam olsun. Allah'ın "Onlar kendilerine zulmettiklerinde sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamber de onlara mağfiret dileseydi, Allah'ın, tövbeleri daima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi." (Nisa 4/64) dediğini işittim ve ben günahlarımdan istiğfar ederek ve bunda senin şefaatini dilemek için geldim. Adam daha sonra şu manzumeyi okudu:
Ey kemikleri ovada gömülenlerin en iyisi!
O kemikler ki, güzel kokusuyla ovalar ve dağlar kokuyor.
Senin durmakta bulunduğun bir kabre canım feda olsun
Bir kabir ki iffet ondan, cömertlik ve kerem, ondan akıyor.
Utbi sözüne şöyle devam eder: Bedevi adam sonra ayrılıp gitti. O sırada uykum bastı. Rüyada Resulullah (s.a.)'i gördüm ve bana.
- Ey Utbi! o bedeviye yetiş ve Allah'ın onu af ettiğini kendisine müjdele, buyurdu.
Bundan sonra ziyaretçi, Resulullah (s.a.)'m baş ucuna gelir, orada bulunan sütun ile kabrin arasında durarak kıbleye yönelir, Allah Teala'ya hamd ve temcitte bulunarak kendisi için önemli gördüğü şeyler, sevdikleri, ebeveyni, dilediği akrabaları, şeyhleri, kardeşleri ve tüm müslümanlar için dua eder. Sonra Ravza'ya gelerek bol bol dua eder ve namaz kılar.
Sahiheynde sabit olan hadiste ebu Hureyre (r.a.) Resulullah (s.a.)'m şöyle dediğini rivayet eder: "Kabrimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim havuzumun üzerindedir." Minberin yanında durur ve dua eder.
8. Resulullah (s.a.)'ın kabrini tavaf etmek caiz değildir. Ziyaretçinin sırtını veya karnını kabrin duvarına dayaması mekruhtur. Bunu Halimi ve başkaları söylüyor. Kabrine el ile dokunmak veya öpmek de mekruhtur. Der ki: Resulullah (s.a.) hayatta iken huzurunda bulunup ne kadar uzak durmak gerekiyorsa, kabrine de edep dahilinde o kadar uzakta beklemek gerekir. Doğru olan böyledir.
Alimlerin söyleyip üzerinde birleştikleri husus şudur ki; yukarıda belirttiğimiz hususlara muhalefet eden ve çoğunun avam tabakası olan insanlara aldanmamak gerekir. Alimlerin sözüne iktida edilip amel edilir. Avam ve cahil insanların söylediklerine iltifat edilmez. Seyyid Celil ebu Ali Fadl bin İyaz'm (Allah ona rahmet eylesin) sözünün manası daha güzeldir. "Hidayet yoluna tabi ol, o yolun saliklerinin az olması sana zarar vermez. Delalet yolundan da sakın, o yolda çok helak olanlara aldanma". Ravzaya el veya başka bir şeyle dokunmanın daha bereketli olduğunu düşünenler, cehalet ve gafletlerinin eseridir. Zira hayır ve bereket; dine ve alimlerin sözüne muvafık olan şeyde olur. Doğruya muhalefet etmek-
le fazilet nasıl talep edilebilir?
9. Ziyaretçi Medine'de ikamet ettiği müddetçe bütün namazlarını Resulullah (s.a.)'m mescidinde kılmalıdır. Mescidi Haram bölümünde geçtiği gibi mescidde kaldığı müddetçe itikafa niyet etmelidir. [78]

3. Medinedeki Ziyaret Yerleri

1. Ziyaretçinin her gün özellikle Cuma günü Baki kabristanına gitmesi müstehaptır. Bu ziyareti, Resulullah (s.a.)'a selam verdikten sonra yapmalıdır. Kabristana geldiğinde şöyle der:
Orada belli olan Resulullah (s.a.) oğlu İbrahim, Hz. Osman, Hz. Abbas, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Ali bin Hüseyin, Muhammed bin Ali, Cafer bin Mu-hammed ve diğerlerinin kabirlerini ziyaret eder. Sonunda Resulullah (s.a.)'m halası Hz. Safiye (r. an-ha)'nin kabrini ziyaret eder. Sahiheynde Baki mezarlığı ve orayı ziyaret etmenin fazileti ile ilgili bir çok hadis sabittir.
2. Ziyaretçinin Uhud şehitlerini ziyaret etmesi müstehaptır. Bu ziyareti perşembe günü yapması daha faziletlidir. Önce Resulullah (s.a.)'m amcası Hz. Hamza'nin mezarını ziyaret eder. Mescitteki öğle namazının cemaatine yetişmesi için sabah namazından sonra erkenden bu ziyareti yapıp dönmelidir.
3. İlk cumartesi günü Küba mescidine gitmesi müekked müstehaptır. O'nu ziyaret etmekle Allah'a yaklaşmaya niyet etmeli ve orada namaz kılmalıdır. Tirmizi ve diğerlerinin kitabında Useyd bin Zahiriden rivayet edilen sahih hadiste Resuluilah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Küba mescidinde kılman namazın sevabı bir umrenin sevabı kadardır."
Sahiheynde İbni Ömer (r.anhüma)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resuluilah (s.a.), binerek ve yaya olarak Küba mescidine gelerek iki rekat namaz kıldı." Sahih olan bir başka rivayette ise; Resuluilah (s.a.) her cumartesi giinii Küba mescidine gelirdi, denilmektedir.

Ziyaretçinin Eriş kuyusuna gitmesi de müstehaptır. Küba mescidinin yanındaki bu kuyuya (tuzlu olan suyunun tatlı olması için) Resuluilah (s.a.)'ın tükürdüğü, suyundan içtiği ve ondan abdest aldığı rivayet edilmiştir.

4. Ziyaretçinin Medine'deki sair yerleri görmesi müstehaptır. Bu yerler otuz kadardır. Medine halkı bu yerleri bilmektedir. Ziyaretçi bu yerlerden mümkün olanını kastedip görmelidir. Keza Resuluilah (s.a.)'m abdest aldığı, yıkandığı ve suyundan içtiği kuyuları da görmesi müstehaptır. Bu kuyular; Aris, Gurs, Rume, Budaa, Büsse, Beyruha ve İhn denilen kuyulardır.

5. Ziyaretçilerin yaptıkları umumi cehalet ve bi-datlardan bir tanesi de Allah'a yaklaşmak maksadıyla Ravza'da seyhani denilen hurmadan yiyip saçlarını keserek büyük kandile atmalarıdır. Bu çirkin olan münkerlerdendir.

6. İmam Malik (r.a.), Medine ehlinin her mescide giriş ve çıkışta Resuluilah (s.a.)'in kabrine gelip beklemelerini mekruh görmüş ve bu dışardan gelen yabancılar içindir demiştir. Ancak Medine halkından olup seferden dönen veya sefere çıkan kimsenin Resuluilah (s.a.)'m kabri başında durup ona salat ve dua okuması ve Hz. "Ebubekir ve Hz. Ömer (r.anhüm)'e dua okumasının bir sakıncası yoktur, demiştir.

Ei-Baci şöyle der: İmam Malik bu konuda Medine halkı ile dışarıdan gelen yabancıların arasını ayırmıştır. Çünkü yabancılar Resuluilah (s.a.)'m kabrini ziyaret etmek kastı ile gelirler. Medine halkı ise devamlı orada ikamet etmektedirler. Zira Resuluilah (s.a.) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: "Ey Allah'ım, kabrimi kendisine ibadet edilen bir puthane kılma."

7. Ziyaretçi Medine'de kaldığı müddetçe onun yüceliğini kalbinde tasavvur etmelidir. Allah (c.c.) Medine'yi; nebisi için hicret yeri olarak seçmiş, ona yurt edinmiş ve defnedildiği yer yapmıştır. Bu itibarla Resuluilah (s.a.)'m gidiş-gelişlerini ve o yerlerde yürüdüğünü kalbinde bulundurmalıdır.

8. Mekke komşuluğundan gelmek şartı ile Medine'de ikamet edip O'na komşu olmak müstehaptır. Sahih-i Müslim'de ibni Ömer ve ebu Hureyre (r. anhüma)'den rivayet edilen hadiste Resuluilah (s.a.): "Kim ki Medine sancaklarına ve zorluklarına karşı sabrederse, kıyamet gününde ona şahitlik ederim veya şefaatçi olurum." demiştir.

9. Ziyaretçinin imkan bulduğu müddetçe Medine'de oruç tutması ve Resuluilah (s.a.)'m komşularına sadaka vermesi müstehaptır. Zira bu iyilikler cümlesindendir.

10. Mekke hareminde olduğu gibi kişinin, Medine hareminin malum şekliyle sürülmüş toprağım, bundan yapılmış ibrikleri, testileri ve bunların dışında toprak ve taşını alıp memleketine götürmesi caiz değildir.

11. Mekke haremi bahsinde geçtiği gibi ziyaretçinin Medine hareminde ve helal olan bölgede avlanması haramdır. Bu konudaki zimmetle ilgili açıklama, Allah'ın izni ile yedinci bölümde gelecektir. Medine hareminin sınırı hakkında Buhari ve Müslim'in sahihlerinde Ali bin ebi Talib (r.a.)'den rivayet ettikleri hadiste Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Medine haremi Ayr ile Sevr arasıdır."

Ebu Ubeyd el-Kasım bin Selam ve ilim ehlinden bazıları der ki; "Ayr" Medine'de bir dağdır. Fakat Medine halkı, Medine'de Sevr isminde bir dağın olduğunu bilmiyorlar. Mutlaka burada bahsedilen Sevr dağı, Mekke'deki Sevr dağıdır. Hadisin aslını "Ayr arası Uhud'a kadardır" şeklinde gördük derler.

Hafız Ebubekir el-Hazmi, "Mekanların İsmi" hakkında telif ettiği kitabında Resulullah (s.a.)'m haremi hakkındaki hadisin şöyle olduğunu söylüyor: "Uhud'a kadar Ayr arasıdır." Bu rivayetin sahih olduğunu söylemiştir. Denilmiş ki, Sevr'e kadar denmesinin bir manası yoktur. Ebu Hureyre Sahiheyn-deki hadiste "Medine'de bir geyik görsem onu korkutmam." demiştir. Resulullah (s.a.) şöyle demiştir: "İki dere arası haremdir." Keza bu hadis sahihte, sahabeden bir cemaatten rivayet edilmiştir.

12. Ziyaretçi, Medine'den çıkıp vatanına veya başka bir yere dönmeye karar verdiğinde, mescidde iki rekat sünnet kılarak mescide veda etmesi müstehaptır. İstediği duaları okur ve Resulullah (s.a.)'m kabrine gelerek ziyarete başlaması esnasında zikredilen selam ve duaları tekrar eder ve şöyle der:

"Allahım! Bunu, Resulünün Haremini ziyaretimin sonu eyleme ve kolay bir şekilde, Haremlere (Mekke ve Medine'ye) bir daha dönmeyi ihsan ve fazlınla bana nasip eyle. Dünya ve ahirette bana af ve afiyeti rızık et ve bizi selamet içinde, güvenli ve kazançlı olarak yurtlarımıza ulaştır." [79]

4. Resulullah (S.A.)'In Mescidi

1. Sahih-i Buhari'den rivayetimize göre, ibni Ömer (r.anhüma) şöyle demiştir. Resulullah (s.a.) döneminde Medine mescidi kerpiçten yapıldı. Tavanı yapraksız hurma daliarındandı. Sütunları ise hurma ağaçlarındandı. Ebubekir (r.a.) bunun üzerine bir şey eklemedi. Hz. Ömer (r.a.) buna eklemede bulunarak Resulullah (s.a.) dönemindeki bina üzerine kerpiç ve taşlarla bina etti. Sütunlarını ağaçtan yaptı. Sonra Hz. Osman onu değiştirdi ve çok eklemede bulundu. Duvarlarını nakışlı taşlardan ve kisttan yaptırdı. Sütunlarını nakışlı taşlardan, tavanını sacdan yaptırdı. Buharideki hadisin lafzı da böyledir. "Kist" kelimesi kireç anlamındadır.

Medine'nin yedi fukahasmdan biri olan Harice-te bin Zeyd der ki; Resulullah (s.a.), mescidini yetmiş zira veya daha fazla yaptı.

Siyer alimleri, Hz Osman mescidin uzunluğunu yüz altmış zira, genişliğini ise yüzelli zira olarak yaptı. Kapılarını Hz. Ömer'in devrinde olduğu gibi altından yaptırdı. Daha sonraları Velid bin Abdü'l-Melik mescide eklemede bulundu. Uzunluğunu iki yüz ve önden genişliğini iki yüz zira yaptı. Arka kısımdan iki yüz seksen zira genişletti. Sonra Mehdi, sadece Şam yönünden yüz zira eklemede bulundu.

Mescidin durumunu böyle belirtikten sonra, Resulullah (s.a.)'m döneminde olduğu gibi, orada namaz kılmaya önem verilmelidir. Daha önce zikri geçen "Bu mescidimde kılman bir namaz, diğer mes-cidlerde kılman namazlardan bin derece üstündür." hadisi, Resululîah (s.a.)'ın yaptırdığı mescidi kapsamaktadır. Lakin namaz cemaatle kılındığı vakit ilk safın sevabı daha çoktur. Birinci saftan sonraki saflar sevap bakımından sırasıyla gelirler. İkaz ettiğim bu hususlar bilinmelidir,

Sahiheynde Ebu Hureyre (r.a.)'den gelen rivayette Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Minberim havuzumun üzerindedir." İmam el-Hatabi bunun manası şudur der: "Minberimin yanında ibadet edene kıyamet gününde havuzumdan içirilir." Sahi-heyndeki şu hadis daha önce geçti: "Kabrim ile minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir.

2. Sıradan insanlar Resulullah (s.a.)'m şöyle dediğini iddia ediyorlar: "Beni ve babam İbrahim'i aynı yılda ziyaret edenin cennete gireceğine tekeffül ederim." Bu batıl bir sözdür. Bu Resulullah (s.a.)'dan rivayet edilmiş bir hadis değildir. Kitaplarda geçmemektedir. Belki de günahkar insanların uydurduğu bir sözdür. Hz. İbrahim'i ziyaret etmek münker bir şey olmayıp, rivayet edilen şey münkerdir. Hz. İbrahim (a.s.)'i ziyaret etmenin hac ile bir ilgisi yoktur. Belki de bu müstakil bir kurbiyettir (Allah'a yaklaştıran bir husustur). Hac eden sıradan insanların şu sözü de

yukarıdaki sözün bir benzeridir: "Haccımı takdis edeceğim." diyerek Beyt-i Makdis'i ziyaret eder ve bununla haccmı tamamladığını zanneder. Bu da batıl bir sözdür.
Kudüs'ü ziyaret etmek müstehaptır. Ancak hac ibadeti ile bir ilgisi yoktur. Doğrusunu Allah bilir.
3. Bir kimse Resulullah (s.a.)'m mescidini veya Mescid-i Haram'ı ziyaret etmeyi nezrederse, bunun hakkmda İmam Şafii (r.aleyhi)'nin farklı iki görüşü vardır: En sahih görüşüne göre, bu nezri yerine getirmek müstehaptır, vacip değildir. İkinci görüşe göre ise vaciptir. Buna göre mescide gittiği vakit orada bir ibadeti yapması vaciptir. Orada ya namaz kılar ya da itikafa girer. En sahih olan görüş budur. Bir görüşe göre namaz kılar ve bir başka görüşe göre ise itikafa girer. Bundan murat bir saat itikafta kalmaktır. Namazdan maksat ise iki rekat namazdır. Bir görüşe göre bir rekat namaz kılmaktır. Maksat bir nafile namaz kılmaktır. Bir görüşe göre bir farzı kılmak da yeterlidir. [80]

NÜSUKÜ TERKEDENE VACİP OLAN CEZALAR

A. Genel Bilgiler

Bil ki, emredilen bir hususu terk etmeyen veya haram kılman bir fiili işlemeyen kişinin ceza vermesi gerekmez. Yapılması istenen emirler iki kısımdır: Terk edilmesi halinde haccı bozan ve bozmayan emirler.
Arafat'ta vakfe dışında terk edilmesi halinde haccı bozmayan emirler birkaç tanedir. [81]

1. Terki Halinde Haccı Bozmayan Şeyler

a. Terk edilmesine izin verilen hususlar:
Temettü ve kıran haccında vacibi terk etmeye izin verilmiştir. Bu vacibin yerine bir hedy vermek vaciptir. Hedy, daha önce açıklandığı gibi udhiye için caiz olan koyun veya üstü bir hayvandır. Ancak kişi hacda nafakası, yol masrafı veya bulunduğu yerde misli fiyattan daha fazla bir fiyatla satılması nedeni ile ücreti vermekten aciz kalarak hedy bulamazsa, bunun yerine oruç tutar. Orucun üç gününü hacda yedi gününü de aile efradına dönünce tutar.
Temettü için hedyi kesmenin vücub vakti, kişinin hac için ihrama girdiği vakittir. Hedy vacip olunca kesilmesi de vacip olur ve vakti sair cezaların kurbanı gibi belli bir vakte bağlı değildir. Lakin nahr gününde kesilmesi daha faziletlidir. Umreyi yaptıktan sonra ve hac için ihrama girmeden önce kesmek en sahih görüşe göre caizdir. Fakat umre ta-hallülünden önce kesmek en sahih kavle göre caiz değildir.
Hac için ihrama girmeden oruç tutmak da caiz değildir. Üç günlük orucun bir kısmını nahr gününde veya teşrik günlerinde tutmak da caiz değildir. Üç günlük orucu arefe gününden önce tutmak müste-haptır. Zira hacmin arefe günü oruç tutmaması müstehaptır. Zilhiccenin altısından önce hac için ihrama girenin bu günlerde oruç tutması mümkündür. Arkadaşlarımız demişler ki; temettü haccına niyet eden ve kurban yerine oruç tutacak kişi, zilhiccenin altısından önce ihrama girmesi müstehaptır. Ama kurban kesecek olan kişinin zilhiccenin sekizinde ihrama girmesi müstehaptır. Bununla ilgili açıklama daha önce yapıldı.
Üç günlük orucu hacda tutamayıp geçiren kişinin bu üç günü kaza etmesi lazımdır. Ama tutacağı yedi günün vakti evine döndükten sonra vacip olur. Yolda oruç tutmaya başlaması en sahih kavle göre caiz değildir.
Evine dönünceye kadar hacda tutması gereken üç günü tutamazsa, bu üç gün ile yedi günün arasım dört gün veya genelde adete göre evine dönme imkanını veren müddet kadar ayırması lazımdır. En sahih kavil böyledir. Üç günü ard arda tutması, keza yedi günü de ard arda tutması müstehaptır, vacip değildir.
Hedyi bulamayan kişi üç günlük oruca başlar veya yedi günlük oruca başlar da hedyi bulursa, hedy kesmesi lazımdır. Belki orucuna devam eder. Ancak orucu bırakıp hedyi kesmesi müstehaptır.
b. Terk edilmesine izin verilmeyen hususlar:
Mikatta ihramı giymek, Cemrelere taş atmak, Arafatta gündüz ve gecenin bir kısmını geçirmek, Müzdelifede ve Minada gecelemek ve veda tavafı. Bu altı hususun ilk ikisinin vacip olduğu hakkında görüş birliği vardır. Daha önce açıklaması geçtiği gibi son dördünün vacip olduğu hakkında ihtilaf vardır.
Bu vaciplerden birini terk edenin bir koyun veya daha büyük bir hayvanı kesmesi lazımdır. Şayet kurban kesmekten aciz kalırsa, temettü haccına niyet eden kimse gibi üçü hacda yedisi evde olmak üzere on gün oruç tutar.
Zayıf bir kavle göre, kurban kesemeyen bir koyunun değerini dirhemle takdir ederek bununla yiyecek alıp tasadduk eder. Yiyecek tasadduk etmekten aciz kalırsa her bir müd (avuç) için bir gün oruç tutar.
c. Ziyaret tavafını veya sa'yı veya tıraş olmayı terk etmek:
Bunları başka bir şeyle iade etmenin bir yolu yoktur. Kişi hayatta olduğu müddetçe bunların vakti geçmiş olmaz. Bu konudaki açıklama üçüncü bölümün sonunda geçti. [82]

2. Terki Halinde Haccı Bozan Şeyler

Arafatta vakfeyi kaçırmak haccı bozar. Vakfeyi kaçıran kimse daha önce geçen temettü kurbanı hükümlerine göre bir kurban keser ve umre fiillerini yaparak ihramdan çıkar. Bu fiiller tavaf sa'y ve tıraş olmaktır. Ancak bu umre kendisi için sayılmaz ve ihrama girdiği hac ister vacip olsun ister nafile olsun kaza etmesi gerekir. En sahih kavle göre gelecek senede acele üzere haccı kaza etmesi vaciptir. Özrü olmaksızın bir sonraki senede haccı kaza etmemesi caiz değildir. Uykuda kalmak, unutmak, yoldan sapmak ve bunların dışında bir özürle veya özürsüz olarak haccı geçirmiş olmanın hükmü aynıdır. Ancak günaha girip girmeme konusunda ihtilaf vardır. Bir mazeret sebebi ile haccı kaçıran değil de diğerleri günaha girmiş olur.

Mahzurlu olan bir fiili işlemek; örneğin tıraş olan, tırnağım kesen, dikişli elbise giyen, güzel koku süren, saçma-sakalma yağ süren veya cinsel organı dışında şehvetle karısıyla oynaşan kimse, bir koyun kesmesi veya altı fakire yiyecek vermesi gerekir. Her bir fakire yarım sa' yiyecek verir. Veya üç gün oruç tutar. Bu filleri işleyen kimse bu üç şeyden birini yapmakta serbesttir. Fakat cinsel ilişki için bir bedene (deve) kesmesi gerekir. Deve bulamayan bir sığır keser. Bunu da bulamayan yedi koyun keser. Kurban bulamayan devenin kıymetini dirhemle takdir eder ve bununla yiyecek alarak tasadduk eder. Bunu da yapamayan her bir müd için bir gün oruç tutar.

İhramlmm haram olan avı veya haremin avını avlaması halinde, benzeri olanın benzerini vermesi vaciptir. Avlanan koyun veya keçinin koyun ve keçiden benzerinin verilmesi vaciptir. Deve kuşu için bir deve, vahşi merkep ve sığır için bir sığır, sırtlan için bir koç, geyik için bir keçi, tavşan için bir yılını doldurmamış bir dişi keçi, keler için bir oğlak, yerbu3 için dört aylık dişi oğlak verilir. Bu saydıklarımızın dışında kalanlar için, varsa seleften adil iki kişinin kararına göre hareket edilir. Böyle bir karar yoksa benzerlikten anlayan adil iki kişinin görüşüne müracaat edilir. Avı öldüren iki adilden biri olup, ha-taen veya darda kaldığı için öldürmüşse en sahih kavle göre caizdir. Şayet düşmanlıkla öldürmüşse caiz olmaz. Zira o günah işlemiştir hükmü kabul edilmez.

Kuş, güvercin ve suyu yutarak içen kuşlar için -ki güvercin suyu yutmadan emerek içendir- bir koyun vermek vaciptir. Güvercinden büyük veya onun benzeri olanların hükmü sahih kavle göre, güvercinin hükmü gibidir. Güvercinden küçük olanların kıymetleri ödenir. Kuşlardan benzeri olmayan çekirge ve av hayvanının yumurtası, sütü ve bazı organları için kıymetleri ödenir.

İki adil kişi, bir kuşun benzerinin olmadığını iddia eder, diğer ikisi benzerinin bulunduğunu söylerse, benzeri olan kuşlardan sayılır. Küçüklerde küçüğün, büyüklerde büyüğün, sağlam olanda sağlamın, hasta olanda hasta olanın hükmü geçerlidir. Kusursuz olanda kusursuz olanın hükmü, ayıplı olanda aynı tür ayıbın hükmü geçerlidir. Şaşı ve uyuzluk gibi değişik olanın hükmü aynı değildir.

Kötü olanın yerine iyi olanı fidye vermek daha faziletlidir. İki gözünden biri şaşı olan başka gözü şaşı olanın yerine verilirse, en sahih kavle göre caizdir. Keza dişinin yerine erkeğini fidye vermek, en sahih kavle göre caizdir.

Benzeri olan hayvanlar için kişi isterse mislini, isterse dirheme göre kıymetini değerlendirir ve bununla yiyecek alarak tasadduk eder. İsterse her müd için bir gün oruç tutar.

Benzeri olmayan hayvanlarda ise; isterse değerine göre yiyecek verir, isterse her müd için bir gün oruç tutar. İki şekilde kusur meydana gelirse onun için tam gün oruç tutar. Benzeri olanlar için kıymet verilirken verdiği günde hayvanın Mekke'deki kıymeti dikkate alınır. Benzeri olmayanın kıymeti, telef edildiği yere göre dikkate alınır. Doğrusunu Allah bilir.

İhramda olan veya olmayan kişi Mekke hare-mindeki hayvanı avlarsa, onu tazmin eder. İhramlı olanın avladığı hayvanı tazmin ettiği gibi.

İhramlı olan veya olmayan Mekke haremindeki ağaçları koparırsa ağacı tazmin eder.

Bir kimse büyük bir ağaç koparırsa bir sığır, küçük ağaç koparırsa bir koyun kesmeyi tazmin eder. Avlanmanın cezası bahsinde geçtiği gibi; keçi, sığır veya koyun kesmek, yemek tasadduk etmek veya oruç tutmakta serbesttir. Şayet ağaç çok küçük ise kıymetinin verilmesi vacip olur. Sonra kişi yiyecek tasadduk etmek veya oruç tutmak arasında kişi serbesttir. Keza yaprakların da hükmü böyledir. Yaprakları ele almak caizdir. Ancak kabuklarının yapışacağı korkusuyla yaprakların üzerine yatılmaz.

Haremin otlarını koparmak haramdır. Koparan kimsenin kıymetini vermesi lazımdır. Ancak yiyecek vermek ve oruç tutmaktan birini yapması serbesttir. Ancak ot yeşerirse kıymeti sakıt olur. Kuru otun koparılması halinde bir şey vermek gerekmez. Kökünden koparanın tazminat vermesi gerekir. Zira kökünden koparılmazsa yeniden yeşerir. Hayvanları haremin otlağında otlatmak caizdir. En sahih kavle göre hayvanların yemi için otları toplayıp almak caizdir. Bunun için bir şey vermek gerekmez. Ancak ticaret veya başka bir şey için almak bunun aksinedir.

İzhir otu satış hükmünden ayrı tutulmuştur. İhtiyaç duyulduğu için onu almak caizdir. Bunun delili sahih hadistir. İlaç için haremin otuna ihtiyaç duyulursa en sahih kavle göre koparıp almak caizdir.

Bil ki menasik için vacip olan kurban ister bir vacibin terkine taalluk etsin, ister yasaklanan bir fiili işlemeye taalluk etsin, mutlak zikrettiğimiz taktirde bununla bir koyun kesmeyi kastediyoruz. Cinsel ilişki sebebiyle bir bedene (deve) kesmek gibi vacip olan başka bir şey ise onu belli ederiz. Ancak avlanma cezasında benzerini kesmek vaciptir. Küçük olan için küçük hayvan, büyük olan için de büyük hayvan kesilir. Yerine bir koyun kesmek caiz olan için bir deveyi veya bir sığır kesmek caizdir. Ancak avlanma cezasında bir deve veya bir sığır kesmek caiz olmaz. Bir kimse bir bedene keser ve yedide birinin kesilmesi vacip olan bir koyun yerine tasadduk edip geri kalanını yerse caizdir. Ceza için kesilmesi gereken yedi koyun yerine bir deve veya bir sığırın kesilmesi caizdir.

İhramda iken kesilmesi vacip olan kurbanın kesme zamanı ve yeri:

Bir mahzuru işlemek veya bir emri terk etmek sebebiyle vacip olan kurbanın özel bir zamanı yoktur. Belki nahr ve başka günlerde kesilmesi caizdir. Fevat kurbanı dışındaki kurbanlar, içinde bulunulan nüsukta kesilir. Ama fevat kurbanı haccm kaza edildiği yıla tehir etmek vaciptir. Bu kurbanın vakti, kaza haccı için ihram giymekle başlar.

Kurbanları kesmeye mahsus olan yer haremdir. Kurbanları haremde keserek etini haremde bulunan miskinlere dağıtmak vaciptir. Miskinler ister oranın vatandaşı olsun ister oraya gelmiş yabancılar olsun fark etmez. Ancak oranın miskin vatandaşına dağıtmak daha faziletlidir.

Bir kimse hil tarafında kurbanı keser ve et daha bozulmadan harem tarafına naklederse, en sahih kavle göre caiz değildir. Kurban; ister temettü, ister kıran veya hil ve haremde bulunmak veya eziyet veren tıraş sebebiyle, ister bir haramı işlemek sebebiyle vacip olsun hükmü aynıdır.

Hedy bölümünde geçtiği gibi hacılaTîn.lturban kesimi için haremin en faziletli yeri Mina, umre yapanlar için ise Merve'dir.

Kurban yerine yiyecek dağıtan kimse, etin dağıtımı gibi haremde mevcut olanlara dağıtmalıdır. Kurban yerine oruç tutacak olursa; haremde, vatanında veya başka bir yerde istediği şekilde tutması caizdir. Zira bunda fakirler için herhangi bir maksat yoktur.

Yukarda geçen hükümler, muhsir olmayan hakkındadır. Ama bir düşman veya başka bir sebeple muhsir olan kimse, ihsar kurbanı ve etini mahsur kaldığı yerin halkına dağıtır.

Medine hareminin avını veya ağaçlarım telefe götürme halinde bedelini ödeme hakkında İmam'm farklı iki görüşü vardır. Son görüşüne göre, avı veya ağaçları telefe götüren zamin olmaz. Arkadaş-larımızca en sahih görülen kavil böyledir. İmamın ilk görüşüne göre telef eden zamin olur ve muhtar olan kavil budur. Medine avını veya ağacını telef etmenin tazminatı hakkında farklı iki vecih vardır. Birinci veçhe göre tazminatı Mekke hareminin tazminatı gibidir. En sahih kavle göre, avcının ve ağaçları koparanın selbi alınır. Selbten kasıt, savaşçının kafirden aldığı selbdir. En sahih kavle göre selb, selbi alan kişinin olur. Zayıf bir kavle göre Medine selbi, Medine miskinlerine verilir. Bir başka zayıf kavle göre ise Beytü'l-

mal'a teslim edilir.
Taif teki Vüc vadisinde avlanmak haramdır. Ancak avcı zamin olmaz. Resulullah (s.a.)'m zekat develeri için himaye ettiği Naki denilen yerde -ki bu yer harem değildir- avlanmak haram değildir. Ancak buradaki ağaçlar ve otlar telef edilmez. Buradaki ağaç ve otları telef edenin, en sahih kavle göre kıymetini ödemesi gerekir. Bundan elde edilen mal, zekat hayvanları ve cizyenin sarf edildiği yerlere sarf edilir. Allah daha iyi bilir.
İhramlı kişi, iki veya daha fazla mahzurlu fiili işlerse bunlar iç içe girerler mi? Bu bölüm geniş bir bölümdür. Ancak şu şekilde özetlemek mümkündür: İşlenmesi mahzurlu olan fiiller iki kısımdır:
a. Bir şeyi yok etmek. Tıraş olmak gibi.
b. Bir şeyden faydalanmak. Güzel koku sürünmek gibi.
İşlenen fiilin cinsi ayrı ayrı ise, tıraş olmak ve dikişli elbise giymek gibi bunda fidye taaddüt eder. Keza av hayvanlarını telef etmekte tıraş olmakta ve dikişli elbise giymekle birlikte avlanmakta fidye taaddüt eder. Lakin en sahih kavle göre kokulu dikişli elbise giymekte fidye taaddüt etmez. Bir kimse saçının tümünü ve bedenindeki kılları ard arda tıraş ederse, en sahih kavle göre bir fidye gerektirir. Zayıf bir kavle göre iki fidye gerektirir.
Bir kimse iki mekanda veya bir mekan ve ayrı ayrı iki zaman diliminde kafasını tıraş ederse iki fidye vermesi gerekir.
Bir kimse, çeşitli kokuları sürünse veya gömlek, sarık, şalvar ve mest giyer veya bir defadan sonra tek çeşit elbise giyer ve bu tek mekanda ve ard arda olmuşsa bir fidye vermesi gerekir. İki mekanda giyer veya bir mekanda giyer de aradan bir zaman geçerse iki fidye vermesi gerekir. Arada geçen zaman ilk zaman kadar olsun veya olmasın hükmü aynıdır. En sahih kavil böyledir. Bir kavle göre ise, geçen zaman ilk zaman kadar değilse bir fidye vermesi gerekir. [83]

B. İhsar
1. Genel Bilgiler

Düşman, ihramlı kişiyi herhangi bir yoldan haca gitmekten men ederse; ihram vakti geniş veya dar bulunsun ihramdan çıkabilir. Şayet vakit geniş ise ihramdan çıkmak için acele etmemesi daha faziletlidir. Engel kalktığında hacım eda eder. Vakit dar ise hacı kaçırmaması için ihramdan çıkmaya acele etmesi daha faziletlidir.
Umre için ihrama giren kişi, mahsur kaldığı zaman hacda olduğu gibi acele edip ihramdan çıkması daha iyidir. Şayet men edilir de bir mal vermeden eda etme imkanı yoksa ihramdan çıkar. Vereceği mal, az da olsa malını vermez. Hatta isteyen kafir ise bunun için bir mal vermek mekruhtur. Zira bunda İslam için küçülme vardır. Onlarla savaşması gerekiyorsa, ihramdan çıkar ve onlarla savaşması gerekmez. Düşman, müslüman veya kafir olsun, az veya çok olsun hükmü aynıdır. Ancak müslümanlar kuvvetli iseler kafirlerle savaşmaları, onlardan güçsüz iseler ihramdan çıkmaları daha evladır. Kafirler savaş açarlarsa ihramlı kişi, zırh ve miğfer giyebilir. Bu durumda sıcaklık veya soğukluk sebebi ile dikişli elbise giyen ihramlı kişi gibi fidye verir. Tahallülün caiz olması için; düşmanların, onları her yönden ihata etmelerinin veya -geri dönmelerine değil- haca gitmelerine mani olmalarının hükmü aynıdır.
İhsar sebebi ile ihramdan çıkan kimse, bir koyun keser ve mahsur kaldığı yerin fakirlerine dağıtır. Koyun bulabilirse bunun yerine bedelini ödeyemez. Koyun bulamazsa en sahih kavle göre bedelini öder. Ki bu da bedeli değerinde yiyecek dağıtmaktır. Bunu da yapmaktan aciz kalırsa her bir müd için bir gün oruç tutar.
Bil ki, ihramdan çıkmak üç şeyle olur: Kurban kesmek, kurban kesmekle ihramdan çıkamaya niyet etmek ve tıraş olmak. En sahih kavle göre ihramdan çıkmak bir nüsuktur dememiz halinde, ihramdan çıkmak ancak bu üç şeyle meydana gelir. Şayet koyun bulmaz da onun değeri ile yiyecek dağıtırsa, ihramdan çıkma ona bağlı kalır. İhramın kurbana bağlı olduğu gibi. Keza en sahih kavle göre oruç tutmanın hükmü de böyledir. Koyun kesmek veya bedelini vermekten aciz kalırsa, koyun veya bedeli zimmetinde kalır ve en sahih kavle göre niyet ve tıraşla derhal ihramdan çıkar. Bir kavle göre, koyun kesmedikçe veya bedelini vermedikçe ihramdan çıkamaz. [84]

2. Hastalık Sebebiyle Mahsur Kalmak

İhramlı kişi hastalık sebebi ile ihramdan çıkamaz. Belki iyileşinceye kadar sabreder. Hac veya umre için ihrama girmiş olmanın hükmü aynıdır. İyileşince hangisi için ihrama girmişse onu eda eder. Şayet hastalık sebebi ile hacı kaçırırsa ihramdan çıkar ve daha önce açıklandığı gibi umre yapar ve hacı kaza eder. Tabi ki, "Hastalanırsam ihramdan çıkarım." diye şart koşmuşsa hükmü böyledir. Şayet "İhramı giyerken hastalanırsam ihramdan çıkarım." diye şart koşmuşsa ihramdan çıkar veya ihramdan çıkmayı başka bir şeye bağlarsa; yolu veya yol azığını kaybetmek, hac günlerinin sayısında hata etmek veya buna benzer bir şartı koşarsa, sahih olan kavle göre şartı sahih olup ihramdan çıkabilir.
İhramdan çıkarken kurban kesmeyi şart koşmuşsa kurban kesmesi lazımdır. Kurban kesmeden ihramdan çıkmayı şart koşmuşsa kurban kesmesi gerekmez.
ihramdan çıkmayı mutlak şekilde söylemişse, en sahih kavle göre kurban kesmesi gerekmez. Hastalanması halinde hacını umreye çevireceğini şart koşmuşsa caizdir. Şayet: "Hastalandığım vakit ihramdan çıkmış olurum." derse en sahih kavle göre hastalanması halinde ihramdan çıkmış sayılır. İmam Şafii (r.a.) bu konuda delil göstermiştir. [85]

3. Özel Şekilde Mahsur Kalmak

Bir kişi veya kafileden bir grup özel şekilde mahsur kalırsa bakılır: İhramlı -ödemesi mümkün olan borçtan dolayı hapsedilmiş olmak gibi- mazur değilse, ihramdan çıkması caiz değildir. Belki borcunu öder ve hacına devam eder. Eğer hapiste iken hacı kaçırmışsa, Mekke'ye gider, umre içi ihrama girer ve daha önce geçtiği gibi hacı kaza etmesi lazımdır. Sultan zulmen onu hapsetmekle veya zamanı gelmemiş bir borç sebebi ile mazurlu ise ihramdan çıkması caizdir.

Muhsir ihramdan çıkar da hac veya umresi nafile ise, kaza etmesi gerekmez. Nafile değilse bakılır: İmkan bulduğu ilk senede eda etmesi gereken farz hac değilse, hac etmesi gerekmez. Bundan sonra hac etmeye güç yetirme şartları tahakkuk ederse hac eder. Kaza ve nezredilmiş hac gibi ilk seneden sonra eda etmesi gereken hac ise zimmetinde kalır.
Bu anlattıklarımızın tümünde ihsar (engel) ister özel, ister genel olsun hükmü aynıdır. Zayıf kavle göre özel ihsar sebebi ile hac edemeyen kimsenin haccı kaza etmesi vaciptir.
Bir kimse, gittiği yoldan alı konur da gidebileceği başka bir yol varsa, o yoldan gitmesi gerekir ve ihramdan çıkması caiz değildir. Yol ister uzun ister kısa olsun ve hacca ulaşmayı ümit etsin veya kaçırmaktan korksun veya yetişeceğine inansın hükmü aynıdır.
Hacı adayı zilhicce ayında mesela; Şam veya Irak'ta iken mahsur kalırsa gitmesi vacip olur ve umre yapar. Şayet ikinci yola girer de haccı kaçırırsa ve her iki yol da aynı mesafede ise hacı kaza etmesi lazımdır. Zira bu doğrudan doğruya haccı kaçırmaktır. İkinci yolun mesafesi uzun olur ve yolun düzgün olmaması veya başka bir sebeple kişi haccı kaçırırsa en sahih kavle göre haccı kaza etmesi vacip değildir. Zira bu durumda kişi mahsur sayılır ve bunda taksiri olmamıştır.
Vakfeden önce veya sonra ihramdan çıkmanın caiz olmasının arasında bir fark yoktur. Sadece Kabe'yi tavaf etmekten mahsur kalmak veya vakfe yapmaktan veya her ikisini yapmaktan mahsur kalarak ihramdan çıkmanın caiz olması arasında bir fark yoktur. Vakfeden sonraki ihsar sebebi ile ihramdan çıkan sahih mezhebe (görüşe) göre haccı kaza etmez. Örneğin vakfeden önce mahsur kalan kişinin haccı kaza etmesi gerekmez. Doğrusunu Allah bilir. [86]

ÇOCUK VE KÖLENİN HACCI

A. Çocuğun Hac Yapması

Erkek ve kız çocuklarının hac yapmaları vacip değildir. Ancak birinci bölümün sonunda belirttiğimiz gibi hac edecek olurlarsa hacları sahih olur.
Hac için ihrama girecek çocuk mümeyyiz ise, velisinden izin almalıdır. Ondan izin almadan ihrama girerse en sahih kavle göre haccı sahih olmaz, mümeyyiz çocuğun velisi onun yerine ihrama girerse en sahih kavle göre caizdir. Çocuk mümeyyiz değilse velisi onun yerine ihrama girer. Veli ihramda olsun veya olmasın, çocuk adına ihrama girmiş olsun veya onun adına girmiş olmasın hükmü ajandır. En sahih kavle göre çocuğun hazır olması veya ihrama girmesi şart değildir. Deli olanın hükmü mümeyyiz olmayan çocuğun hükmü gibi olup velisi onun adına ihrama girer. Örneğin hasta olan gibi. Ancak baygın kişinin adına başkasının ihrama girmesi caiz değildir.
Veli olarak çocuk adına ihram giymede veya çocuk adına ihrama girerek kişiye izin vermede baba yetkilidir. Keza babanın olmaması halinde bu işi dede yapmaya yetkilidir. Babanın olması halinde dede bunu üstlenemez. Sahih kavle göre, vasi ve kayyımın hükmü babanın hükmü gibidir. En sahih kavle göre; kardeş, anne ve amcanın vasiyet yoluyla veya hakim tarafından verilen velayet hakları yoksa çocuk adına ihrama giremezler. [87]

1. İhramlı Çocuğun Yapacağı İşler

Çocuk ihrama girince yapmaya muktedir olduğu işleri kendisi yapar. Yapamadığı işleri ise veli onun adına yapar. Şayet tavafı yapabilecek durumda ise, velisi ona tavafı öğretir ve o tavaf eder. Tavafı yapacak durumda değilse daha önce geçtiği gibi velisi onunla birlikte tavaf eder. Sa'y yapmanın hükmü de tavaf yapmanın hükmü gibidir.
Çocuk mümeyyiz değilse, velisi onun adına iki rekat tavaf sünneti kılar. Mümeyyiz ise kendisi kılar ve zayıf bir kavle göre velisi de onun adına kılar.
Çocuğun Arafat vakfesinde bulunması, Müzdeli-fe ve Minada gecelemesi şarttır. Muktedir ise taşları alıp kendisi atar, muktedir değilse taşlama kendisine farz olmayan birisi onun adma atar. Taşı atacak kişi, önce taşları çocuğun eline koyması sonra da alıp atması müstehaptır.
Yolculuk sebebi ile olan fazla harcama en sahih kavle göre, çocuğun malından değil velinin malından yapılır. Zayıf bir kavle göre çocuğun malından harcanır. [88]

2. ihramlı Çocuğun Cinayet İşlemesi

ihrama giren çocuk, ihramın yasaklarından sakınır. Şayet unutarak güzel koku sürünür veya dikişli elbise giyerse, fidye vermesine gerek yoktur. Ancak bilerek yaparsa en sahih kavle göre, fidye vermesi vaciptir. Güzel koku ve giydiği elbiseyle lezzet duysun veya duymasın hükmü aynıdır. Sehven veya bilerek saçını veya tırnaklarını tıraş eder veya av hayvanını telef ederse, fidye vermesi vaciptir.
Velisinin izniyle ihrama giren çocuk, fidye vermesi gereken bir suç işlerse, fidye velinin malından verilir. İzin almadan kendisi ihrama girmişse ve hacmin sahih olduğunu kabul etmemiz halinde, fidye çocuğun malından ödenir.
Çocuk cinsel ilişkide bulunur veya kız çocuğu ile cinsel temas edilir, fakat unutarak veya zorla yapılmışsa hacları fasid olmaz. Ama çocuk bilerek bu fiilde bulunursa en sahih kavle göre haccı fasid olur ve en sahih kavle göre haccı kaza etmesi vaciptir. En sahih kavle göre, çocukluk halinde haccını kaza etmesi caizdir. Şayet kaza etmeye başlar da vakfe yapmadan önce baliğ olursa bu hac farz olan hac yerine geçer, kazayı ayrıca yapması gerekir. Haccı fesada uğrarsa kefaret vermesi vaciptir. Bu kefaret çocuğun malından mı, yoksa velinin malından mı verileceği ile ilgili hüküm yukarıda geçen ihtilafın hükmü gibidir.
Anlattığımız hükümlerin tümünde delinin hükmü, mümeyyiz olmayan çocuğun hükmü gibidir. [89]

3. Hac Esnasında Çocuğun Baliğ Olması

Çocuk haccı eda ederken buluğ çağına ererse bakılır: Arafat'a çıktıktan sonra veya çıkmadan önce veya Arafat'tan ayrıldıktan sonra buluğa ermiş ve buluğa erdikten sonra Arafat'a dönmemişse, haccı farz hac yerine geçmez. Vakfe halinde veya vakfeden sonra buluğa ererde Arafat'a döner ve vaktinde vakfe yaparsa, haccı farz hac yerine geçer. Ancak kudüm tavafından sonra buluğdan önce sa'y yapmışsa sa'yı iade etmesi vaciptir. Sahih kavle göre kurban kesmesi gerekmez. Yaptığı tavaf, umre tavafı ise ve tavaftan önce buluğa ermişse, bunun hükmü hacda vakfe yapmanın hükmü gibi olup farz olan umre yerine geçer.

Kölenin hac veya umre esnasında azad olmasının hükmü, hac veya umreyi eda ederken buluğa eren çocuğun hükmü gibidir. [90]

B. Kölenin İhrama Girmesi

Kölenin efendisinden izin alarak veya izin almadan ihrama girmesi caizdir. Efendisinden izin alarak ihrama girmişse, geride kalan nüsuku sahih olsun fasit olsun hükmü aynı olup efendisi onu ihramdan çıkaramaz. Şayet onu satarsa müşteri de onu ihramdan çıkaramaz. Müşteri onun ihramda olduğunu bilmiyorsa muhayyerlik hakkı vardır.

Köle efendisinden izin almadan ihrama girmişse, nüsuku tamamlaması için efendisinin ona müsaade etmesi daha iyidir. Fakat onu ihramdan çıkarması caizdir.

Efendi kölesine ihrama girmesi için izin verir de, köle ihrama girmemişse bundan cayabilir. Umre için ihrama girmesine izin verir de köle hac için ihrama girerse, onu ihramdan çıkarabilir. Hac için ihrama girmesine izin verir de umre ihramına girerse onu ihramdan çıkaramaz. Hac veya temettü için ihrama girmesine izin verir de kırana niyet ederse ihramdan çıkaramaz. Zilkade ayında ihrama girmesine izin verir de şevval ayında ihrama girerse zilkade ayma girmeden ihramdan çıkarabilir. Zilkade ayı girdikten sonra ihramdan çıkaramaz.

Köle haccını bozarsa kaza etmesi lazımdır. En sahih kavle göre kölelik halinde kaza etmesi ona kafi gelir. Haccı kaza ederken efendisinden izin almasına gerek yoktur. İlk ihramı için izin almış olsun veya olmasın hükmü aynıdır.

Kölenin; bir mahzuru işlemesi veya kıran, temettü, fevt veya ihsar sebebi ile keseceği kurban için, efendinin bir şey ödemesi vacip değildir. Onun izni ile ihrama girmiş olsun veya olması hüküm aynıdır. Bu şeyler sebebiyle kölenin vereceği vacip ceza tutacağı oruçtur.

Tutması vacip olan oruçtan efendisi onu men edebilir. Ancak ona izin vermişse kıran ve temettü için tutacağı oruçtan men edemez. Efendinin kölesini ihramdan çıkarmasını caiz görmemizin manası, ihramdan çıkmasını emretmesidir. Buna göre efendi, köleye emretmeden tek başına tahallülü gerçekleştiremez. Köleyi ihramdan çıkarması sahih ise, bu durumda kölenin ihramdan çıkması caizdir. Kölenin ihramdan çıkması, tıraş olmanın bir nüsuk olduğunu kabul etmemiz halinde, tıraş olmakla birlikte ihramdan çıkmaya niyet etmesiyle olur.

Ümmü'l Veled, müdebber köle, azatlığı talik edilen köle, mükateb köle ve bir kısmı hür olan kölenin hükmü, kölenin hükmü gibidir. Evli olan cariye kocasından ve efendisinden izin almadan ihrama girmesi caiz değildir.

Ana-baba çocuğunu veya koca karısını veya borç sahibi borçlusunun hacca gitmesine mani olması konusundaki açıklama, kitabın giriş kısmında üçüncü ve dördüncü meselede yapıldı. [91]

C. Hac Yolculuğundan Dönme Adabı

Bil ki, birinci bölümde sefere çıkma adabı hakkında zikredilenlerin büyük bir kısmı seferden dönerken de yapılması meşru kılınmıştır. Bu adaplara burada birkaç adab daha ilave ettim ki onlar da şunlardır:

1. Seferden dönen kimsenin şu duayı okuması sünnettir. Zira ibni Ömer (r.Anhuma)'dan şöyle rivayet ettik: Resulullah (s.a.) hac veya umreden döndüğü zaman her tepeye çıktıkça üç defa tekbir okur ve şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir ve ortağı mevcut değildir. Mülk O'nundur ve hamd O'nadır. O, her şeye muktedirdir. Dönenleriz; tövbe edenleriz, ibadet edenleriz, secde edenleriz ve Rabbimize hamd edenleriz. Allah vadini gerçekleştirdi, kuluna yardım etti ve düşmanları yalnız yendi."

Bu hadisi Buharı ve Müslim sahihlerinde rivayet etmişlerdir.

Müslimin Sahihinde Enes (r.a.)'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Resulullah (s.a.) ile beraber Medine yönelip arkasına geldiğimizde Resulullah (s.a.),

"Dönenleriz, tövbe edenleriz, secde edenleriz ve Rabbimize hamd edenleriz." dedi ve Medine'ye girinceye kadar bunu söylemekte devam etti.

2 Seferden dönen kişi beldesine yaklaşınca, aile efradına haber vermesi için önceden birisini göndermesi müstehaptır. Böylece evine ani olarak girmiş olmaz. Eve ani olarak girmemek sünnettir.

3. Kişi beldesine yaklaşınca şu seçme duayı okumalıdır:

"Ey Rabbim! Senden bu köyün hayrını, ahalisinin hayrını, ve içindeki her şeyin hayrını isterim. Ve onun şerrinden, halkının şerrinden ve içindeki şeylerin şerrinden sana sığınırım."

Bazıları şu duayı okumak da müstehaptır demişlerdir:

Bunu hadisten rivayet ettik. El-Ezkar adlı kitabımda da belirttim.

4. Kişi beldesine gelince akşam eve girip kapıyı çalmamalıdır. Belki sabah vaktinde veya akşam üzeri beldeye girmelidir.

5. Kişi beldesine girince önce mescide girip iki rekat namaz kılması sünnettir. Evine girince de iki rekat namaz kılmalı, dua etmeli ve Allah'a şükret-melidir.

6. Hacdan dönen kimseyi, ziyaret eden kişinin ona şöyle dua etmesi müstehaptır:

"Allah haccını kabul, günahlarını affetsin ve sarf ettiğinin yerini doldursun."

Bunu ibni Ömer (r.anhüma)'den, rivayet ettik. Ebu Hureyre (r.a.), Resulullah (s.a.)'m

"Allah'ım! Hac edene ve ona af dileyene mağfiret et." şeklinde dua ettiğini söylemiştir. Hakim, Müslim'in şartlarına göre bu hadis sahih hadistir demiştir.

7. Seferden dönen evine girince şu duayı okuması müstehaptır. Ki bu hadisi el-Ezkar kitabımda ibni Abbas (r.a.)'dan rivayet ettiğimize göre Resulul-lah (s.a.) seferden dönüp evine girdiği zaman:
"Tövbe tövbe, Rabbimize tevbe ve rücu günah bırakmayacak kadar tevbe." derdi. Ben diyorum ki; "Tevben tevben" demek tövbeyi dilemektir. Yani "Ey Allah'ım senden kamil bir tevbe diliyorum." demektir. "Yuğadiru havben" demek ise, "Günah bırakmayacak tevbe." demektir.
Kişi hacdan döndükten sonra, daha önce üzerinde bulunduğu halden daha iyi bir hal üzere bulunmalıdır. Bu ise haccm kabul edildiğinin bir alamettir. [92]

D. Hac Emirliği

Kadılar kadısı Maverdi, el-Ahkamü's-Sultaniyye kitabında "Hac İşlerini İdare Etme" başlığı altında bir bölüm açmıştır, Allah'ın izni ile bunun ana hatlarını burada zikredeceğim. Hac işlerini idare etmek iki kısımdır:
a. Hac kafilesinin yolculuğunu idare etmek.
b. Hac farizanı yerine getirmeyi idare etmek.
Bunlardan birincisi siyaset ve tedbir işidir. Yolculuğu idare eden kişinin; kendisine uyulur, görüş sahibi, şecaat ve doğruluk sahibi olması şarttır. Bu işleri yürüten idarecinin on görevi vardır.
1. Hareket ve mola verme durumlarında yolcuları toplamak, dağılmalarını önlemek ve onları tehlikeden korumak.
2. Hareket halinde ve mola verme yerlerinde yolcuları bir düzene koymak ve her grup için bir rehber tayin etmek. Böylece her grup hareket ve mola verme anında kendi rehberini bilir, kargaşalığa ve yanlışlığa maruz kalmazlar.
3. Hareket halinde hacılara refakat etmek. Böylece zayıf olanlar, yürümekten aciz kalmazlar.
4. Kafileyi; geniş, su ve otu bol olan yollardan götürmek.
5. Yolcuları su ve mera bulmakta aciz kaldıklarında onlar için su ve mera aramak.
6. Mola esnasında yolcuları korumak ve hareket halinde onları gözetmek. Böylece hırsızların kafilenin malını kapıp kaçmalarına engel olmuş olur.
7. Yolcuları yoldan alıkoyanlara karşı hac emiri-nin gücü yetiyorsa, savaşmak veya yolcular kabul ederlerse, mal harcamak sureti ile onlan tehlikeden kurtarmak. Kuvvet bulmak için emirin, bir kimseyi isteği dışında mal harcamaya zorlaması helal değildir. Çünkü hac yolculuğunda kuvvet bulmak için malı sarf etmek vacip değildir.
8. Anlaşmazlığa düşen yolcuların arasını bulmak. Fakat zorla aralarında hüküm vermeye kalkışmaz. Ancak kendisine yetki verilmiş ve kendisi gerekli şartları taşıyorsa aralarında hüküm verebilir.
Şayet bir beldeye girmiş ve oranın halkı ile bir ihtilafa düşmüşlerse, kendisinin hüküm vermesi caiz olduğu gibi o beldenin hakiminin aralarında hüküm vermesi de caizdir. Bir yolcu ile o belde halkından birinin arasında çıkan bir anlaşmazlık için ancak o belde hakimi hüküm verir.
9. Hacılardan cinayet işleyeni te'dip etmek. Fakat tazir ederken haddi aşmamalıdır. Meğerki ceza vermek için kendisine izin verilmişse. Hac emiri içtihat sahibi ise kendisinden fetva istenir.
Hac kafilesi, bir ülkeye girer ve orada cezaları infaz eden bir görevli varsa duruma bakılır. O beldeye daha girmeden hacı cinayet işlemişse, cezayı hac emirinin vermesi daha evladır. Beldeye girdikten sonra işlemişse, cezayı belde hakiminin vermesi daha evladır.
10. Haccı kaçırmamaya emin olacak kadar vaktin geniş olmasına dikkat etmek ve dar bir zamanda onları yürüyüşe teşvik etmek.
Mikata geldiklerinde, ihrama girmek ve sünetle-ri yerine getirmek için yolculara mühlet tanır. Vakit geniş ise yolcularla birlikte Mekke'ye girer ve Mekke halkı ile birlikte önce Mina'ya sonra Arafat'a çıkarlar. Zama dar ise Arafat'ı kaçıracakları korkusuyla doğruca Arafat'a çıkarlar.
Hacılar Mekke'ye ulaşınca dönmeye karar vermezlerse, emirin velayet hakkı ve hacılarla ilgili velayeti kalkar.
Dönmeye karar veren hacılar, emirin velayeti altında olup itaatle ilgili hükümlerde ona itaat etmek mecburiyetindedirler.
Hacılar, hac ibadetini bitirince ihtiyaçlarını karşılamaları için emir, örfe göre onlara mühlet tanır. Mekke'den çabucak çıkmaları için acele etmez ve onları sıkıştırmaz.
Hacılar döndüklerinde Resulullah (s.a.)'ın kabrini ziyaret etmek için onlarla birlikte Medine'ye gelirler. Bu Resulullah (s.a.)'a olan saygıdan dolayı yapılır. Bu her ne kadar haccın bir farzı değilse de dinin müstehap gördüğü bir husus ve hacıların güzel adetlerindendir.
Sonra hac emiri, dönüşte başlangıçtaki gibi, beraber çıktıkları beldelerine ulaşıncaya kadar bütün hak ve yetkilerini kullanır. Çıktıkları beldeye ulaşınca emirin görevi son bulur.
ikinci kısım olan hac farizasını yerine getirmeyi idare etmek ise, bunun hükmü namaz için tayin edilen imamın hükmü gibidir. Bu emirliğin şartları, namaz için tayin edilen imamın muteber şartları ile birlikte emirin hac menasikini, hükümlerini, vaktini ve günlerini bilmelidir. Bu idareciliğin süresi yedi gündür. Bu süre zilhiccenin yedinci günü öğle namazı vaktinde başlar ve teşrikin üçüncü gününe kadar devam eder. Bu günlerden önce ve sonra emrindeki kişiler üzerinde bir yetkisi yoktur.
Hac emirliği mutlak ise, bu yetki kendisinden alınmadıkça her yıl hac mevsiminde hac farizasını yerine getirmeye yetkilidir. Ancak bir yıla mahsus tayin edilmişse, bu yetki başka yıl için geçerli olmaz. Gerekirse yeniden tayin edilir.
Özel hac emirinin yürüteceği ve ittifakla kabul edilen beş görevi vardır. Altıncısında ihtilaf vardır. Bu görevler şunlardır:
1. ihrama girme vaktini ve ihramın meşairine çıkmayı hacılara bildirmek. Ki ona itaat etsinler ve fiiline iktida etsinler.
2. Dince tespit edilen hac menasikini tertibe uyarak yerine getirmeyi sağlamak. Sonradan yapılacak işleri öne almamak ve önce yapılacak işleri sonraya bırakmamak. Tertibe riayet etmek müstehab veya vacip olsun hükmü aynıdır. Çünkü tertip met-budur.
3. Mola zamanını, yerini ve hareket vaktini takdir etmek. Bu, cemaatin namazda imama uyması gibidir.
4. Meşru olan dualarda emire uymak ve yapacağı duaya "Amin" demek.
5. Hac hutbesinin meşru olduğu namazlarda hacılara imamlık yapmak ve hacıları toplamak. Hacda okunan hutbeler dört tane olup bununla ilgili açıklama daha önce yapıldı. Bu hutbelerden birincisi zilhiccenin yedinci günü öğle namazından sonra okunan hutbedir. Bu hutbe, ihram giyildikten sonra yapılan haccın ilk menasikidir. Hac emiri ihramda ise telbiye İle, ihramda değilse tekbir ile hutbeye başlar.
Hacoemiri teşrikin üçüncü gecesi Mina'dan ilk nefiri yapmaz. İkinci nefiri öbür taşlamalardan sonra yapar. Çünkü o metbudur. Nüsuku tam

bitirdikten sonra nefiri yapar, ikinci nefir yapıldıktan sonra ise hac emirinin görevi son bulur.
Hakkında görüş ayrılığı olan altıncı görev ise üç şeyi ihtiva eder:
a. Hacılardan bazıları ta'ziri veya haddi gerektiren bir suç işler ve bu suç hacla ilgili değilse, emir onu ta'zir etmez veya cezalandırmaz. Hacla ilgili ise onu ta'zir eder. Ancak ona had cezasını verip veremeyeceği konusunda iki vecih vardır. Yani had cezasını uygulayıp uygulamamakta serbesttir.
b. Hacılar arasında çıkan anlaşmazlık hacla ilgili değilse, aralarında hüküm vermesi caiz değildir. Hacla ilgili ise; örneğin cinsel ilişkinin kefareti gerektirip gerektirmediği hususunda karı-koca arasında anlaşmazlık çıkarsa veya haccı kaza eden kadının masrafları kocası tarafından verilip verilmeyeceği hususunda çıkan anlaşmazlık için vereceği hüküm hakkında farklı iki vecih vardır.
c. Hac emiri, fidye vermeyi gerektiren bir şey iş-İeyenin, fidye vermesinin vacip olduğunu bildirir ve fidye vermesini emreder. Hac mirinin, ilgiliye fidye vermesini emretmeye yetkili olup olmaması hakkında farklı iki vecih vardır.
Bil ki, hac emiri caiz olan bir fiilin işlenmesini men edemez. Ancak insanların bu fiili işleyene uyacaklarından korkarsa men edebilir. Hac emirinin insanlarm mezhebine uymalarını isteme hakkı yoktur.
Hac emirinin, ihrama girmeden hacılara hac yaptırması mekruh olup fakat, yapılan hac sahihtir.
Kederle ilgili dualara devam emek müstehaptır. Resulullah (s.a.) şöyle dua ederdi:
Sahih hadiste ebu Musa el-Eş'ari'den rivayete göre Resulullah (s.a.) şöyle demiştir:
"Güç ve kudret ancak Allah'tandır." Lafzı Cennet hazinelerinden bir hazinedir.
Sahihde -ki bu Sahih-i Buhari'deki hadisin son kısmıdır- Resulullah (s.a.), iki kelime vardır ki dile hafif, mizanda ağır gelir. Bu kelimeler şunlardır:
Kitap burada bitiyor. İşin başında ve sonunda Allah'a hamd olsun. Salat ve selam yaratıkların en hayırlısı efendimiz Muhammed'e, tüm enbiya ve resullere olsun.
Allah'tan kendime, tüm sevdiklerime ve tüm müslümanlara hayırlı bir hatime diliyorum. Allah bana kafidir, O ne güzel vekildir. Güç ve kudret ancak büyük olan Yüce Allah'ındır.
Şeyh İmam Muhyiddin; bu kitabı 667 yılı receb ayının onuncu günü cuma sabahında bitirdim, der. Allah ona rahmet eylesin, ondan razı olsun. Rahme-tiyle ona cennetini nasip eylesin. Nimet ve keremiy-le bizi ahirette onunla buluştursun.
Şüphesiz ki Allah, her şeye gücü yetendir. Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.
İmam Nevevi, Şafii fıkhı sahasında otoriter bir şahsiyettir.
Hac ve umre konusunu fıkıh kitaplarında işlemesine rağmen, aynı konuyu müstakil olarak ele almış ve "el-İzah h Menasik'il-Hac" ismi ile bir ciltlik orijinal bir eser hazırlamıştır. İbnu Hacer el-Heytemi bu esere bir şerh yazmıştır.
Müellif, mukaddimesinde; yolculuk esnasında uyulması gereken adabı, yolcu namazı, yol arkadaşlan ile güzel geçinme ve yolculuktan dönüş adabı... gibi konuları geniş bir şekilde açıklamıştır.
Bu bölümlerden sonra hac ve umre bahsini, Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret, Mekke, Medine ve Mescid'ül-Haremeyn hakkında bilgi vermiştir.
Hac ibadetini eda ederken işlenen suçların cezalannı bildiren bölüm, yolculuktan dönüş adabı ve Hac Emirliği konusu ile kitap son bulmaktadır.
Bilindiği gibi hac ibadeti tatbikat açısından zor bir ibadettir.
Nevevi eserinde haccın bütün inceliklerini ele almış, Haremin tarihi hakkında bilgi vermiş ve haccın icra edildiği yerlerin sınırlarını açık bir şekilde belirtmiştir[93]

---

[1] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 9-10.
[2] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 11-14.
[3] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 15-19.
[4] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 21-41.
[5] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 41-51.
[6] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 51-54.
[7] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 54-55.
[8] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 55-58.
[9] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 58-59.
[10] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 61.
[11] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 61-64.
[12] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları:64-67.
[13] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 68-69.
[14] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 69-70.
[15] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 70.

[16] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 70-71.
[17] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 71-72.
[18] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 73.
[19] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 73-75.
[20] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 76.
[21] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 76-80.
[22] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 80-84.
[23] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 84.
[24] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 84-86.
[25] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 87.
[26] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 87-88.
[27] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 88-92.
[28] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 92-94.
[29] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 95-102.
[30] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 102-104.
[31] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 104-105.
[32] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 105-106.
[33] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 106-115.
[34] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 116-126.
[35] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 127-130.
[36] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 130-133.
[37] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları:133-135.
[38] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 135-142.
[39] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 142-143.
[40] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 143-153.
[41] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 153-154.
[42] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 154-155.
[43] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 155.
[44] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 155-160.
[45] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 160-163.
[46] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 163-164.
[47] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 164-167.
[48] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 167-168.
[49] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 168.
[50] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 168-169.
[51] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları:169-174.
[52] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 174.
[53] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 175-176.
[54] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 176-178.
[55] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 178-179.
[56]

İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 179-180.
[57] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 180-183.
[58] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 183-192.
[59] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 192-194.
[60] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 195.
[61] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 195-196.
[62] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 196-198.
[63] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 198.
[64] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 199-205.
[65] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 205-206.
[66] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 206-211.
[67] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 211-213.
[68] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 213-215.
[69] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 215-217.
[70] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 217-218.
[71] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 218-222.
[72] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 222-224.
[73] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 224-229.
[74] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 229-230.
[75] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 230-232.
[76] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 232.
[77] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 233-234.
[78] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 234-243.
[79] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 243-247.
[80] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 247-249.
[81] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 251.
[82] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 251-253.
[83] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 254-260.
[84] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 260-262.
[85] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 262.
[86] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 263-264.
[87] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 265-266.
[88] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 266.
[89] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 266-267.
[90] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 267-268.
[91] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 268-270.
[92] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 270-273.
[93] İmam Nevevi, Hacc ve Umre, Kahraman Yayınları: 273-279.